

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

**Ръководство по член 6
от Европейската конвенция
за правата на човека**

**Право на справедлив съдебен процес
(гражданскоправен аспект)**

Актуализация към 31 август 2021 г.

Това ръководство е съставено от Регистратурата и не обвързва Съда.

Оригиналът на това ръководство е изготвен на френски език. Актуализира се редовно, като най-новата актуализация е от 31 август 2021 г. Възможни са редакционни корекции.

Ръководствата по съдебна практика могат да бъдат изтеглени от www.echr.coe.int (Съдебна практика – Анализ на съдебната практика – Ръководства по съдебна практика). За новини относно публикациите, моля, следвайте акаунта на Twitter на Съда на адрес https://twitter.com/ECHR_CEDH.

© Съвет на Европа/Европейски съд по правата на човека, 2022

© Превод на български език - Министерството на правосъдието, Република България, 2022 г

Преводът на изданието е осъществен с финансовата подкрепа на Норвежкия финансов механизъм 2014–2021 г. , програма „Правосъдие“

Съдържание

Бележка към читателите	5
I. Обхват: понятие за „граждански права и задължения“	6
A. Общи изисквания за приложимост на чл. 6 § 1	6
1. „Реален и сериозен“ „спор“ с решаващ изход	7
2. Наличие на защитимо право или задължение по националното право	9
3. „Граждански“ характер на правото или задължението	12
B. Приложимост към други видове спорове	14
C. Приложимост на чл. 6 към производства, различни от основното производство ..	19
D. Въпроси, които не попадат в приложното поле на чл. 6	21
E. Връзки с други разпоредби на Конвенцията	23
1. Член 2 (право на живот)	23
2. Член 5 (право на свобода)	24
3. Член 6 § 1 (справедлив наказателен процес)	24
4. Член 6 § 2 (презумпция за невинност)	25
5. Член 8 (личен живот)	25
6. Член 10 (свобода на изразяване)	26
7. Други членове	26
II. Право на съд	26
A. Право на и достъп до съд	26
1. Право, което е реално и ефективно	28
2. Ограничения	33
B. Отказ от право	38
1. Принцип	38
2. Условия	38
C. Правна помощ	39
2. Ефективност на предоставената правна помощ	40
III. Институционални изисквания	41
A. Понятие за „съд“	41
1. Автономно понятие	41
2. Равнище на юрисдикция	43
3. Контрол от съд, който има пълна юрисдикция	44
4. Изпълнение на съдебни решения	48
B. Създаване чрез закон	54
1. Принципи	54
2. Прилагане на принципите	55

С. Независимост и непристрастност	56
1.Общи съображения.....	56
2. Независим съд.....	57
3. Безпристрастен съд.....	60
IV.Процесуални изисквания	68
А. Справедливост	68
1. Общи принципи.....	68
2. Обхват.....	70
3. Четвърта инстанция.....	78
4. Състезателно производство	83
5. Процесуална равнопоставеност на страните	84
6.Администриране на доказателства	86
7. Мотиви на съдебните решения	89
В. Публично изслушване	91
1. Изслушване по делото	91
3. Постановяване	96
С. Продължителност на производството	98
1. Определяне на продължителността на производството	98
2. Оценка на изискването за разумен срок	99
Списък на цитираните дела	105

Бележка към читателите

Настоящото Ръководство е част от поредицата от ръководства, посветени на Конвенцията, публикувани от Европейския съд по правата на човека (наричан по-долу „Съдът“, „Европейският съд“ или „Съдът в Страсбург“) с цел информиране на практикуващите юристи за основните решения, постановени от Съда в Страсбург. В настоящото ръководство се анализира и обобщава съдебната практика по чл. 6 (гражданскоправен аспект) от Европейската конвенция за правата на човека (наричана по-долу „Конвенцията“ или „Европейската конвенция“). Тук читателите ще открият основните принципи в тази област и релевантните прецеденти. Те следва да ползват и [Ръководството по чл. 6 \(наказателноправен аспект\)](#) заедно с настоящото.

Цитираната съдебна практика е избрана измежду водещите, основните и/или скорошни съдебни решения.¹

Решенията на Съда служат не само за решаване на повдигнатите пред него дела, но и в по-общ план за изясняване, запазване и развитие на правилата, въведени с Конвенцията, като по този начин допринасят за спазването от страна на държавите на ангажиментите, поети от тях като страни (*Ireland v. the United Kingdom*, § 154, 18 January 1978, Series A no. 25, и наскоро *Jeronovics v. Latvia* [GC], no. 44898/10, § 109, ECHR 2016).

Следователно мисията на системата, създадена с Конвенцията, е да определя въпросите на публичната политика от обществен интерес, като по този начин повишава стандартите за защита на правата на човека и разширява юриспруденцията в тази област в общността на държавите страни по Конвенцията (*Konstantin Markin v. Russia* [GC], § 89, no. 30078/06, ECHR 2012). Действително Съдът е подчертал ролята на Конвенцията като „конституционен инструмент на европейския обществен ред“ в областта на правата на човека (*Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland* [GC], no. 45036/98, § 156, ECHR 2005-VI).

Настоящото ръководство съдържа препратки към ключови думи за всеки цитиран член от Конвенцията и Допълнителните протоколи към нея. Правните въпроси, разглеждани във всеки отделен случай, са обобщени в [списък с ключови думи](#), подбрани от речник с термини, взети (в повечето случаи) директно от текста на Конвенцията и Протоколите към нея.

[Базата данни HUDOC](#) със съдебната практика на Съда дава възможност за търсене по ключови думи. Търсенето с тези ключови думи позволява да се открие група документи със сходно правно съдържание (мотивите и заключенията на Съда по всяко дело са обобщени по ключови думи). Можете да намерите ключови думи за отделни дела, като щракнете върху маркера „Case Details“ (Подробности за делата) в HUDOC. За допълнителна информация относно базата данни HUDOC и ключовите думи, моля, виж [ръководството за потребителя на HUDOC](#).

Чл. 6, § 1 от Конвенцията - Право на справедлив съдебен процес

„1. Всяко лице, при решаването на правен спор относно неговите граждански права и задължения или основателността на каквото и да е наказателно обвинение срещу него, има право на справедливо и публично гледане на неговото дело в разумен срок, от независим и безпристрастен съд, създаден в съответствие със закона. Съдебното решение се обявява публично, но пресата и публиката могат да бъдат отстранявани по време на целия или на част от съдебния процес в интерес на морала, обществения ред или националната сигурност в едно демократично общество, когато това се изисква от интересите на лица, ненавършили пълнолетие или за защита на личния живот на страните по делото или, само в строго

---

¹*Цитираната съдебна практика може да бъде на единия или на двата официални езика (английски и френски) на Съда и на Европейската комисия по правата на човека. Освен ако не е посочено друго, всички препратки се отнасят до решение по същество, постановено от камара на Съда. Съкращението „(dec.)“ показва, че е цитирано решение по допустимост на Съда, а „[GC]“, че делото е разглеждано от голямата камара. Решения на камарите, които не са окончателни при публикуването на настоящата актуализация, се отбелязват със звездичка (*).

необходимата според съда степен, в случаите, когато поради особени обстоятелства публичността би нанесла вреда на интересите на правосъдието. ...“

Ключови думи в HUDOC

Граждански права и задължения (6-1) - Определяне (6-1) - Спор (6-1) - Наказателно обвинение (6-1) - Определяне (6-1) - Достъп до съд (6-1) - Справедливо изслушване (6-1) - Състезателен процес (6-1) - Процесуална равнопоставеност на страните (6-1) - Правна помощ (6-1) - Публично изслушване (6-1) - Устно изслушване (6-1) - Отстраняване на пресата (6-1) - Отстраняване на публиката (6-1) - Необходимост в едно демократично общество (6-1) - Защита на морала (6-1) - Защита на обществения ред (6-1) - Национална сигурност (6-1) - Защита на непълнолетните лица (6-1) - Защита на личния живот на страните (6-1) - Строго необходима степен (6-1) - Вреда за интересите на правосъдието (6-1) - Разумен срок (6-1) - Независим съд (6-1) - Безпристрастен съд (6-1) - Съд, създаден в съответствие със закона (6-1) - Публично съдебно решение (6-1)

I. Обхват: понятие за „граждански права и задължения“

Чл. 6 § 1 от Конвенцията

„1. Всяко лице, при решаването на правен спор относно неговите граждански права и задължения ... има право на ... гледане на неговото дело ... от съд ...“

A. Общи изисквания за приложимост на чл. 6 § 1

1. Понятието „граждански права и задължения“ не може да се тълкува единствено чрез препратка към националното право на държавата ответник; то е „автономно“ понятие, произтичащо от Конвенцията. Чл. 6 § 1 се прилага независимо от статута на страните, характера на законодателството, уреждащо „спора“ (гражданско, търговско, административно право и т.н.), и естеството на компетентния по въпроса орган (обикновен съд, административен орган и др.) (*Georgiadis v. Greece*, § 34; *Bochan v. Ukraine (no. 2)* [GC], § 43; *Nait-Liman v. Switzerland* [GC], § 106).

2. Принципът обаче, че автономните понятия, съдържащи се в Конвенцията, трябва да се тълкуват в светлината на съвременните условия, не дава на Съда правомощия да тълкува чл. 6 § 1 така, сякаш прилагателното „гражданско“ (с ограниченията, които прилагателното неминуемо налага върху категорията „права и задължения“, за които се прилага този член) не е присъствало в текста (*Ferrazzini v. Italy* [GC], § 30).

3. Приложимостта на чл. 6 § 1 по граждански дела зависи на първо място от наличието на „спор“ (на френски език - „*contestation*“). Второ, спорът трябва да се отнася до „право“, което може да се каже, поне по основателни причини, че е признато по националното законодателство, независимо дали е защитено от Конвенцията. Спорът трябва да бъде реален и сериозен; той може да се отнася не само до действителното съществуване на дадено право, но и до неговия обхват и начина на упражняването му. На последно място, изходът от производството трябва да бъде пряко определящ за въпросното „гражданско“ право, тъй като само слабите връзки или отдалечените последици не са достатъчни, за да се приложи чл. 6 § 1 (*Denisov v. Ukraine* [GC], § 44; *Regner v. the Czech Republic* [GC], § 99; *Karoly Nagy v. Hungary* [GC], § 60; *Nait-Liman Switzerland* [GC], § 106).

4. Двата аспекта, граждански и наказателен, на чл. 6 от Конвенцията не са непременно взаимно изключващи се, така че ако чл. 6 § 1 е приложим в гражданскоправния му аспект, Съдът може да

прецени дали същият член е приложим и в неговия наказателноправен аспект (*Ramos Nunes de Carvalho e Sa v. Portugal* [GC], § 121). Съдът счита, че е компетентен да разгледа служебно въпроса за приложимостта на чл. 6, дори ако правителството ответник не е повдигнало този въпрос пред него (*Selmani and Others v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, § 27).

1. „Реален и сериозен“ „спор“ с решаващ изход

5. Думата „спор“ трябва да се разбира по същество, а не формално (*Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium*, § 45; *Moreira de Azevedo v. Portugal*, § 66; *Miessen v. Belgium*, § 43). Необходимо е да погледнем отвъд фасадата и формулировката и да се съсредоточим върху реалността на ситуацията в зависимост от обстоятелствата по всяко дело (*Gorou v. Greece (no. 2)* [GC], § 29; *Boulois v. Luxembourg* [GC], § 92). Така производства, които съдържат спорна и неспорна част, могат да попаднат в обхвата на чл. 6 § 1 (*Omdahl v. Norway*, 2021, § 47, касаещо разделянето на имуществото на починало лице между наследниците му). Чл. 6 обаче не се прилага за несъстезателна и едностранна процедура, която не включва противопоставени страни и която е достъпна само когато няма спор относно права (*Alaverdyan v. Armenia* (dec.), § 35). Чл. 6 също така не се прилага за доклади от разследване, целящо установяване и регистриране на факти, които впоследствие биха могли да бъдат използвани като основа за действия от страна на други компетентни власти - осъществяващи наказателно преследване, регулаторни, дисциплинарни или дори законодателни (дори ако докладите може да са увредили репутацията на засегнатите лица) (*Fayed v. the United Kingdom*, § 61).

6. „Спорът“ трябва да бъде реален и със сериозен характер (*Sporrong and Lonnroth v. Sweden*, § 81; *Cipolletta v. Italy*, § 31; *Yankov v. Bulgaria* (dec.), §§ 26-27). Това условие, например, изключва граждански производства, предприети срещу затворнически власти поради самото присъствие в затвора на заразени с ХИВ лишени от свобода (*Skorobogatykh v. Russia* (dec.)). Съдът също така е приел, че „спорът“ е реален по дело, отнасящо се до искане до прокурора да подаде касационна жалба, тъй като тя е неразделна част от цялото производство, към което жалбоподателят се е присъединил като граждански ищец с оглед получаване на обезщетение (*Gorou v. Greece (no. 2)* [GC], § 35).

7. Когато производства се отнасят единствено до въпроси, свързани със спазването на критериите за допустимост, няма „спор“ относно „граждански“ права и задължения (*Nicholas v. Cyprus* (dec.), 2000; *Neshev v. Bulgaria* (dec.), 2003, с по-нататъшен преглед на практиката, срв. с преглед от съдии, който не се ограничава само с чисто формални изисквания, *Xero Flor w Polsce sp. z o.o. v. Poland*, 2021, §§ 206-209). В редица случаи, когато исковете в националните съдилища са били отхвърлени на процесуални основания (тъй като не е било използвано предхождащо средство за защита или е било заведено дело пред съд, който не е компетентен), Съдът е постановил, че „спорът“, повдигнат от жалбоподателя в националните съдилища, не е нито „реален“, нито „сериозен“, което означава, че чл. 6 § 1 не е приложим. При достигането до тази констатация той отбелязва, че отхвърлянето на жалбата е било предвидимо и че жалбоподателят не са имали изгледи да променят ситуацията, от която са се оплакали (*Astikos Oikodomikos Synetairismos Nea Konstantinoupolis v. Greece* (dec.); *Arvanitakis and Others v. Greece* (dec.); *Stavroulakis v. Greece* (dec.)). Ситуацията е различна, когато националните съдилища (които са отrekli да имат компетентност) са призовани за първи път да определят повдигнатия правен въпрос (*Markovic and Others v. Italy* [GC], §§ 100-01). Констатацията, че националният съд, до който е подадена молба, не е компетентен, може също да произтече от подробно разглеждане на приложимия закон (*Karoly Nagy v. Hungary* [GC], §§ 60, 72 и 75).

8. Спорът може да се отнася не само до действителното съществуване на дадено право, но и до неговия обхват или начин на упражняване (*Bentham v. the Netherlands*, § 32; *Cipolletta v. Italy*, § 31). Например фактът, че държавата ответник всъщност не оспорва съществуването на право на жертвите на изтезания да получат обезщетение, а по-скоро неговото извънтериториално прилагане, не означава, че не може да има „спор“ относно това право за целите на Конвенцията

(*Nait-Liman v. Switzerland* [GC], § 107). Спорът може да се отнася и до фактически въпроси

9. По делото *Cipolletta v. Italy* Съдът е развил съдебната си практика относно наличието на реален и сериозен „спор“ в производството по административна ликвидация на дружество. Той е счел за целесъобразно да приеме нов подход за хармонизиране на съдебната практика по отношение на гаранциите, предоставени на кредиторите, независимо дали в контекста на производство по несъстоятелност или в рамките на специалната административна процедура по ликвидация (§ 33-37). По отношение на ликвидация на банка виж *Capital Bank AD v. Bulgarie*, §§ 86-88.

10. Изходът от производството трябва да бъде пряко определящ за въпросното право (виж например *Ulyanov v. Ukraine* (dec.) и *Alminovich v. Russia* (dec.), §§ 31-32). Следователно слабата връзка или отдалечените последици не са достатъчни, за да приведат в действие чл. 6 § 1 (*Boulois v. Luxembourg* [GC], § 90). Така например Съдът установява, че производството, оспорващо законността на удължаването на срока на действие на лиценза за експлоатация на атомна електроцентрала, не попада в приложното поле на чл. 6 § 1, тъй като връзката между решението за удължаване на срока и правото на защита на живота, физическата неприкосновеност и имуществото е „твърде слаба и отдалечена“, а жалбоподателите не са успели да докажат, че те лично са били изложени на опасност, която е била не само конкретна но преди всичко непосредствена (*Balmer-Schafroth and Others v. Switzerland*, § 40; *Athanassoglou and Others v. Switzerland* [GC], §§ 46-55; виж и скорошното решение по делото *Sdruzeni Jihoceske Matky v. the Czech Republic* (dec.); за случай, засягащ ограничено шумово замърсяване във фабрика, виж (*Zapletal v. the Czech Republic* (dec.)), за предполагаемо екологично въздействие на проект за третиране на минни отпадъци виж (*Ivan Atanasov v. Bulgaria*, §§ 90-95; срв.срв. с *Bursa Barosu Balkanligi and Others v. Turkey*, §§ 127-128).

11. Дисциплинарните производства, които не засягат пряко правото да се продължи упражняването на дадена професия, също не са „определящи“ по смисъла на чл. 6, тъй като подобен изход налага започването на отделни производства (*Marusic v. Croatia* (dec.), §§ 74-75; виж в различен контекст *Morawska v. Poland* (dec.), § 72), Освен това производствата, образувани срещу автора на книга за предполагаемо плагиатство, не са пряко определящи, за гражданското право на автора да се ползва с добра репутация от гледна точка на чл. 6 (§ 72 и 73).

12. Обратно, Съдът приема, че чл. 6 § 1 е приложим към дело относно изграждането на язовир, който би наводнил селото на жалбоподателите (*Gorraiz Lizarraga and Others v. Spain*, § 46), както и към дело относно разрешителното за експлоатация на златна мина, използваща промиване с цианид в близост до селата на жалбоподателите (*Taykin and Others v. Turkey*, § 133; *Zander v. Sweden*, § 24 -25)

13. По дело относно жалбата, подадена от местно сдружение за защита на околната среда за съдебен контрол на разрешение за планиране, Съдът установява, че съществува достатъчна връзка между спора и правото, предявено от юридическото лице, по-специално с оглед на статута на сдружението и неговите учредители, и факта, че преследваната от него цел е ограничена по отношение на пространството и по същество (*L'Erabliere A.S.B.L. v. Belgium*, §§ 28-30). Освен това производствата за възстановяване на правоспособността на лице са пряко определящи за неговите граждански права и задължения (*Stanev v. Bulgaria* [GC], § 233)

14. В *Denisov v. Ukraine* [GC] жалбоподателят е освободен от длъжността председател на апелативен административен съд поради неправилно изпълнение на административните си задължения. Той остава на поста си като съдия в същия съд. Съдът приема, че спорът относно упражняването на правото на жалбоподателя да заема тази административна длъжност, на която е назначен за срок от пет години, е сериозен с оглед на ролята, възложена на председателя на съд съгласно националното право, и потенциалните преки имуществени последици (§ 47-49).

2. Наличие на защитимо право или задължение по националното право

15. Що се отнася до въпроса за наличието на „право“, „автономна“ концепция, произтичаща от Конвенцията, „трябва да има спор по „право“, признато от националното законодателство, за което може да се претендира най-малкото по защитим начин, че е или не е защитено от Конвенцията“ (*Denisov v. Ukraine* [GC], § 44 ; *Boulois v. Luxembourg* [GC], § 90).

16. Материалното право, на което се позовава жалбоподателят в националните съдилища, или „задължението“ (*Evers v. Germany*, §§ 67-68), трябва да имат правно основание в съответната държава (*Karoly Nagy v. Hungary* [GC], §§ 60-61; *Roche v. the United Kingdom* [GC], § 119; *Boulois v. Luxembourg* [GC], § 91). За да се реши дали въпросното „право“ или „задължение“ наистина има основание в националното право, отправната точка трябва да бъдат разпоредбите на съответното национално право и тълкуването им от националните съдилища (*Al-Dulimi and Montana Management Inc. v. Switzerland* [GC], § 97; *Regner v. the Czech Republic* [GC], § 100; *Evers v. Germany*, § 66). ; *Denisov v. Ukraine* [GC], 2018, § 45; *Evers v. Germany*, 2020, § 66), и Съдът може да реферира източници на международното право или общите ценности на Съвета на Европа, когато отсъжда относно тълкуването за съществуване на „право“ (*Enea v. Italy* [GC], 2009, § 101; *Boulois v. Luxembourg* [GC], 2012, §§ 101-102; *Naït-Liman v. Switzerland* [GC], 2018; и напоследък, *Bilgen v. Turkey*, 2021, §§ 53, §§ 62-64).

17. Задача на националните власти, по-специално съдилищата, е да решават проблемите, свързани с тълкуването на националното законодателство. Ролята на Съда е ограничена до проверка дали последиците от такова тълкуване са съвместими с Конвенцията. При това положение, освен в случай на явен произвол, Съдът не може да поставя под въпрос тълкуването на националното право от националните съдилища (*Naït-Liman v. Switzerland* [GC], § 116). Поради това, когато висшите национални съдилища са анализирали по изчерпателен и убедителен начин точния характер на поставеното ограничение въз основа на съответната съдебна практика по Конвенцията и принципите, изведени от нея, Съдът ще се нуждае от сериозни основания, за да се отклони от заключението, до което тези съдилища са стигнали, като замени техните становища със собствените си по въпроса за тълкуването на националното право и като установи, противно на тяхното становище, че е налице защитимо право, признато от националното законодателство (*Karoly Nagy v. Hungary* [GC], §§ 60 and 62; *X and Others v. Russia*, § 48).

18. По *Naït-Liman v. Switzerland* [GC] Съдът е взел предвид и някои аспекти на международното право, като е заключил, че жалбоподателят може да предяви иск за право, признато съгласно швейцарското законодателство. По-конкретно Съдът се позовава на Конвенцията на Организацията на обединените нации срещу изтезанията, станала неразделна част от националната правна система след ратифицирането ѝ от Швейцария, и задължава националните власти да я спазват (§ 108) (за сравнение с *Boulois v. Luxembourg* [GC], § 102).

19. Следва да се отбележи, че, за да се прецени дали е приложим чл. 6, § 1, предвид трябва да се вземе правото, както е заявено от жалбоподателя в националното производство (*Stichting Mothers of Srebrenica and Others v. the Netherlands* (dec.), § 120). Когато от началото на производството е налице реален и сериозен спор относно съществуването на това право, фактът, че националните съдилища заключават, че това право не съществува, не лишава в ретроспекция жалбоподателя от защитимост на неговата жалба (*Z and Others v. the United Kingdom* [GC], §§ 88-89; виж също, когато националните съдилища са призовани да се произнесат за първи път по въпроса, *Markovic and Others v. Italy* [GC], §§ 100-02; срв. с *X and Others v. Russia*, § 47, и *Karoly Nagy v. Hungary* [GC], §§ 75-77). Що се отнася до момента, към който оценката дали е налице „защитимо“ право по националното законодателство следва да се отнася при промяна в закона, виж *Baka v. Hungary* [GC], § 11

20. Съществува „право“ по смисъла на чл. 6 § 1, когато дадено материално право, признато по националното законодателство, е придружено от процесуално право за налагане на изпълнението му от съдилищата (*Regner v. the Czech Republic* [GC], § 99). Дали властите са

разполагали със свобода на преценка при вземането на решение дали да предоставят исканата от жалбоподателя мярка, може да бъде взето предвид и дори може да бъде определящо (*Boulois v. Luxembourg* [GC], § 93; *Fodor v. Germany* (dec.)). Независимо от факта, че формулировката на дадена правна разпоредба предоставя елемент на преценка, това само по сам по себе си не изключва съществуването на „право“ (*Pudas v. Sweden*, § 34; *Miessen v. Belgium*, § 48). Всъщност чл. 6 се прилага, когато съдебното производство се отнася до дискреционно решение, което води до намеса в правата на жалбоподателя (*Obermeier v. Austria*, § 69; *Mats Jacobsson v. Sweden*, § 32).

21. В някои случаи националното право, макар и да не признава, че дадено лице има субективно право, запазва) право на инициране на процедура за разглеждане на иска на лицето, включваща въпроси като произнасяне дали дадено решение е произволно или *ultra vires*, или дали са налице процесуални нередности (*Van Marle and Others v. the Netherlands*, § 35). Такъв е случаят с някои решения, при които властите имат чисто дискреционно правомощие да предоставят или да откажат предоставянето на предимство или привилегия, като законът дава на заинтересованото лице правото да сезира съдилищата, които могат да отменят решението, ако установят, че е незаконно. В такъв случай чл. 6 § 1 се прилага, при условие че предимството или привилегията, след като бъдат предоставени, поражда гражданско право (*Regner v. the Czech Republic* [GC], § 105). В цитираното дело жалбоподателят не разполага с право да му бъде издадено разрешение за достъп до класифицирана информация, което е въпрос, оставен на преценката на властите, но след като такова разрешение му е било издадено, за да му се даде възможност да изпълнява задълженията си в Министерството на отбраната, той има право да оспорва оттеглянето му.

22. В делото *Mirovni Institut v. Slovenia* Съдът прилага тези принципи във връзка с покана за представяне на оферти, отправена от властите за отпускане на безвъзмездни средства за научни изследвания (§ 29). Въпреки че институтът жалбоподател не е имал право на финансиране и разглеждането на различните тръжни оферти е преценка на властите, Съдът отбелязва, че институтът очевидно се е ползвал с процесуално право на законосъобразно и правилно произнасяне по офертите. Ако офертата му е била приета, той би разполагал с гражданско право, свързано с нея. Следователно чл. 6 е приложим (§§ 28-30). В по-общ план Съдът преразглежда съдебната си практика относно приложимостта на чл. 6 към тръжните процедури.

23. Чл. 6 обаче не е приложим, когато националното законодателство, без да предоставя право, предоставя определено предимство, което не може да бъде признато в съдилищата (*Boulois v. Luxembourg* [GC], §§ 96 и 101). Същата ситуация възниква, когато правата на дадено лице съгласно вътрешното законодателство са ограничени само до надеждата да му бъде предоставено право, като действителното предоставяне на такова право зависи от изцяло дискреционно и немотивирано решение на властите (*Masson and Van Zon v. the Netherlands*, §§ 49-51; *Roche v. the United Kingdom* [GC], §§ 122-125; *Ankarcrona v. Sweden* (dec.)). Следва да се отбележи, че дори и да има известна степен на толерантност от страна на националните власти, законът не може да признае „право“ да се извършват действия, забранени от закона (*De Bruin v. the Netherlands* (dec.), § 58).

24. Съдът е посочил, че дали дадено лице има иск на национално равнище може да зависи не само от съдържанието на съответното гражданско право, определено в националното законодателство, но и от наличието на процесуални бариери, които възпрепятстват или ограничават възможностите за предявяване на евентуални иски пред съда (*Fayed v. the United Kingdom*, § 65). В такъв случай националното законодателство признава, че дадено лице има материално право, въпреки че, по една или друга причина, не съществуват правни средства за отстояване или прилагане на това право от съдилищата. По такива дела може да се прилага чл. 6 § 1 (*Al-Adsani v. the United Kingdom* [GC], § 47; *McElhinney v. Ireland* [GC], § 25). Институтите на Конвенцията обаче не могат да създават чрез тълкуването на чл. 6 § 1 материално гражданско право, което няма правно основание в съответната държава (*Roche v. the United Kingdom*, § 117;

Karoly Nagy v. Hungary [GC], §§ 60-61). В *Karoly Nagy v. Hungary* [GC], §§ 60-61, Съдът подчертава значението на запазването на разграничението между процесуалните и материалноправни елементи: въпреки че това разграничение може да бъде в определен набор от национални правни разпоредби, то остава определящо за приложимостта и, според случая, за обхвата на гаранциите по чл. 6. Съдът потвърди своята съдебна практика, според която чл. 6 не може да се прилага за материалноправни ограничения на право, съществуващо в националното законодателство (*Roche v. the United Kingdom*; *Boulois v. Luxembourg*; *Lupeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania* [GC], § 100).

25. Прилагайки разграничението между материалноправни и процесуални ограничения в светлината на тези критерии, Съдът например отчита като попадащи в обхвата на чл. 6 § 1 граждански иски за небрежност срещу полицията (*Osman v. the United Kingdom*) или срещу местните власти (*Z and Others v. the United Kingdom* [GC]) и разглежда дали определено ограничение (освобождаване от наказателно преследване или от отговорност) е пропорционално от гледна точка на чл. 6 § 1. Тук имунитетът следва да се разглежда не като (квалифициране на) материално право, а като процесуална пречка пред правомощията на националните съдилища да определят наличието на това право (*Al-Adsani v. the United Kingdom* [GC], § 48; *Cudak v. Lithuania* [GC], § 57). От друга страна, Съдът постановява, че освобождаването на държавата от гражданска отговорност по отношение на членовете на въоръжените сили произтича от материалноправно ограничение и че следователно националното законодателство не признава „право“ по смисъла на чл. 6 § 1 (*Roche v. the United Kingdom* [GC], § 124; *Hotter v. Austria* (dec.); *Andronikashvili v. Georgia* (dec.)) По делото *Karoly Nagy v. Hungary* [GC], § 60, е разгледана декларация, с която един от клоновете на съдебната система отказва компетентност за разглеждане на иска за обезщетение на жалбоподателя. Позовавайки се на приложимото национално законодателство към момента на предявяване на иска пред съдилищата, Съдът приема, че декларацията на националните съдилища, че не са компетентни, не е нито произволна, нито явно необоснована. При това положение жалбоподателят в нито един момент не е разполагал с „право“, което, поне по основателни причини, да може да бъде признато съгласно националното законодателство (§ 75-77). В *Vilho Eskelinen and Others v. Finland* [GC], § 41, Съдът признава съществуването на „защитимо“ право на обезщетение.

26. Съдът е приел, че сдруженията също отговарят на условията за закрила по чл. 6 § 1, ако търсят признаване на конкретни права и интереси на своите членове (*Gorraiz Lizarraga and Others v. Spain*, § 45) или дори на определени права, към които имат претенции като юридически лица (като например правото на „обществеността“ на информация и участие в решенията относно околната среда (*Collectif national d'information et d'opposition a l'usine Melox - Collectif Stop Melox and Mox v. France* (dec.)), или когато дейността на сдружението не може да се разглежда като *actio popularis* (*L'Erabliere A.S.B.L. v. Belgium*). Както бе подчертано по делото *Association Burestop 55 and Others v. France*, 2021, сдруженията играят важна роля, освен другото, в защитата на каузи пред националните власти или съдилища, особено във връзка със защитата на околната среда, и това означава, че горните критерии следва да се прилагат гъвкаво, когато сдружение се оплаква от нарушение на чл. 6 § 1 (§§ 53 и сл.)².

27. Въпреки че на принципно ниво в Конвенцията няма право на заеманена публична длъжност, която предполага правораздаване, такова право може да съществува на национално равнище. По *Regner v. the Czech Republic* [GC] Съдът отново подчертава, че право по смисъла на чл. 6 § 1 несъмнено съществува, когато материално право, признато от националното законодателство, е придружено от процесуално право това право да бъде упражнено чрез съдилищата. Самият факт, че формулировката на дадена правна разпоредба предоставя елемент на преценка, сам по себе си не изключва съществуването на право. Всъщност чл. 6 се прилага, когато съдебното производство се отнася до дискреционно решение, което води до намеса в правата на жалбоподателя (§ 102). Съдът постановява, че правото на участие в законна

---

² Вж. ръководството по въпросите на околната среда.

и справедлива процедура за набиране на персонал в рамките на обществена услуга представлява „право“ по смисъла на чл. 6 § 1 (*Frezadou v. Greece*, § 30).

28. Когато законодателството определя условията за допускане до упражняването на дадено занятие или професия, кандидатът, който ги удовлетворява, има право да бъде допуснат до упражняването на занятието или професията (*De Moor v. Belgium*, § 43). Например, ако жалбоподателят е завел дело, че отговаря на законовите изисквания за регистрация като лекар, чл. 6 се прилага (*Chevrol v. France*, § 55; виж в обратен смисъл *Bouilloc v. France* (dec.)). Във всички случаи, когато законосъобразността на производството относно дадено гражданско право може да бъде оспорена чрез средство за правна защита, което жалбоподателят е използвал, трябва да се заключи, че е налице „спор“ относно „гражданско право“, дори ако евентуалната констатация е, че жалбоподателят не отговаря на законовите изисквания (право да продължи да практикува по медицинската специализация, която е придобил в чужбина: *Kok v. Turkey*, § 37, или жалба относно длъжността съдебен експерт, *Cimpersek v. Slovenia*, §§ 35-36).

29. Набирането на персонал от гледна точка на достъпа до заетост по принцип представлява привилегия, която може да бъде предоставена по преценка на съответния орган и не може да се търси по съдебен ред. За целите на чл. 6 този въпрос следва да се разграничава от продължаването на трудовото правоотношение или от условията, при които то се упражнява. Въпреки че достъпът до работно място и до изпълнявани функции по принцип представлява привилегия, която не може да се търси по съдебен ред, случаят не е такъв при продължаването на трудовото правоотношение или условията за ползването му (*Regner v. the Czech Republic* [GC], § 117). В *Baka v. Hungary* [GC], например, Съдът признава правото на председателя на унгарския Върховен съд да остане на длъжност за пълния си шестгодишен мандат съгласно унгарското законодателство (§ 107-111). Освен това в частния сектор трудовото законодателство като цяло предоставя на работниците и служителите правото да завеждат съдебни дела, оспорващи уволнението им, когато считат, че са били незаконно уволнени или са били направени значителни едностранни промени в трудовия им договор. Същото се отнася и за служителите от общественния сектор, освен в случаите, когато се прилага изключението, предвидено в *Vilho Eskelinen and Others v. Finland* (*Regner v. the Czech Republic* [GC], § 117; *Kovesi v. Romania*, § 115).

30. В *Regner v. the Czech Republic* [GC] служител на Министерството на отбраната оспорва отмяната на разрешението му за достъп до класифицирана информация, което му попречило да продължи да изпълнява функциите си на заместник на първия заместник-министър. Разбира се, разрешението за достъп до класифицирана информация само по себе си не представлява автономно право. То обаче е основно условие за изпълнението на задълженията на жалбоподателя. Отмяната му е оказала решаващо въздействие върху личното и професионалното му положение, възпрепятствайки го да изпълнява определени задължения в министерството и нарушавайки перспективите му да получи нова длъжност в рамките на държавната система. Тези фактори са сметени за достатъчни, за да може жалбоподателят да претендира за „право“ по смисъла на чл. 6, когато оспорва отмяната на неговото разрешение за достъп до класифицирана информация (§ 119; виж също препратките към съдебната практика в § 109 по *Ternovskis v. Latvia*, §§ 9-10, и в § 112 по *Miryana Petrova v. Bulgaria*, §§ 3035).

3. „Граждански“ характер на правото или задължението

31. Дали дадено право или задължение (*Evers v. Germany*, § 65) трябва да се счита за гражданско в контекста на Конвенцията, трябва да се определи въз основа на материалното му съдържание и последици, а не въз основа на правната му класификация съгласно националното законодателство на съответната държава. При упражняването на надзорните си функции Съдът трябва да вземе предвид и предмета и целта на Конвенцията, както и националните правни системи на другите договарящи се държави (*Konig v. Germany*, § 89).

32. По принцип приложимостта на чл. 6, § 1 към спорове между физически лица, класифицирани като граждански по националното законодателство, е безспорна пред Съда (за

дело за съдебна раздяла виж [Airey v. Ireland](#), § 21).

33. Съдът също така приема като попадащи в приложното поле на чл. 6 § 1 производства, които съгласно националното законодателство попадат в обхвата на „публичното право“ и чийто изход е определящ за частните права и задължения или за защитата на „имуществените права“. Това производство може да е свързано, *наред с другото*, с разрешение за продажба на земя ([Ringeisen v. Austria](#), § 94), управление на частна клиника ([Konig v. Germany](#), § 94 -95), разрешение за строеж (виж, *наред с другото*, [Sporrong and Lonnroth v. Sweden](#), § 79), установяване на право на собственост, включително по отношение на място за поклонение ([Lupeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania](#) [GC], § 71 -73), административно разрешение във връзка с изискванията за упражняване на професия ([Bentham v. the Netherlands](#), § 36), разрешение за сервиране на алкохолни напитки ([Tre Traktorer Aktiebolag v. Sweden](#), § 43) или спор относно изплащането на обезщетение за свързано с работата заболяване или трудова злополука ([Chaudet v. France](#), § 30). Заявлението за преразглеждане на законосъобразността на разрешението, издадени на конкурентно дружество за изграждането и дейността на сходен бизнес в съседен район, засяга „паричен интерес“, попадащ в обхвата на чл. 6 § 1 тъй като се отнася до загубата на клиента, причинена от конкурента ([Sine Tsaggarakis A.E.E. v. Greece](#), §§ 3843).

34. По дело относно отказа на административните власти да се съобразят с окончателни решения за отнемане на разрешително за строеж на фабрика поради съображения, свързани с околната среда, Съдът приема, че въпреки общия характер на интереса, защитаван от жалбоподателите, чл. 6 е приложим. В качеството си на местни лица те подават жалба пред националните съдилища, че дейността на фабриката има вредно въздействие върху околната среда, и съдилищата стигат до заключението, че те могат да претендират за гражданско право. Съдът взема предвид фактите и благата, в основата на производството, естеството на обжалваните мерки и правното положение на жалбоподателите съгласно националното законодателство ([Bursa Barosu Balkanligi and Others v. Turkey](#), §§ 127128). 35. Чл. 6 е приложим по отношение на иск за небрежност срещу държавата ([X v. France](#)), иск за отмяна на административно решение, накърняващо правата на жалбоподателя ([De Geouffre de la Pradelle v. France](#)), административно производство относно забрана на риболова във водите на жалбоподателите ([Alatulkkila and Others v. Finland](#), § 49) и производство за възлагане на търг, в който е поставено под въпрос гражданско право - като правото да не се допуска дискриминация въз основа на религиозни или политически убеждения при наддаване за обществени поръчки за строителство ([Tinnelly & Sons Ltd and Others and McElduff and Others v. the United Kingdom](#), § 61; в обратен смисъл [I.T.C. Ltd v. Malta](#) (dec.)). Чл. 6 също така се счита за приложим и по отношение на административните процедури за отнемане на лиценз за огнестрелно оръжие, когато жалбоподателите са вписани в база данни, съдържаща информация за лица, за които се счита, че представляват потенциална опасност за обществото ([Pocius v. Lithuania](#), §§ 38-46; [Uzukauskas v. Lithuania](#), §§ 3439). Жалбоподателите започват съдебно производство, оспорващо включването им в полицейски досиета, и искат имената им да бъдат заличени от базата данни. Съдът заключава, че чл. 6 е приложим на основание, че включването на имената на жалбоподателите в базата данни е засегнало тяхната репутация, личен живот и перспективи за работа. 36. чл. 6, § 1 е приложим и за граждански иск за обезщетение за упражнено малтретиране, за което се твърди, че е извършено от държавни служители ([Aksoy v. Turkey](#), § 92), за иск срещу институция за обезщетение на неимуществени вреди и разноски ([Rotaru v. Romania](#) [GC], 2000, § 78), както и относно оттеглянето на разрешение в сферата на сигурността, издадено на жалбоподателя във връзка с изпълнението на функциите му като заместник-министър на отбраната ([Regner v. the Czech Republic](#) [GC], 2017, §§ 113-127).

В. Приложимост към други видове спорове

37. Чл. 6 е приложим за дисциплинарни производства пред професионални власти, когато правото на упражняване на професия е пряко застрашено (*Reczkowicz v. Poland*, 2021, §§ 183-185 и цитираната съдебна практика относно съдии и адвокати; *Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium*; *Philis v. Greece (no. 2)*, § 45, и препратките към съдебната практика, цитирани в *Peleki v. Greece**, § 39; срв. с *Ali Riza and Others v. Turkey*, § 155 и §§ 159-160). Приложимостта на чл. 6 към дисциплинарното производство се определя въз основа на санкции, които лицето е рискувало да понесе в резултат на предполагаемото престъпление (*Marušić v. Croatia (dec.)*, §§ 72-73 – чл. 6 неприложим). Конкретният резултат от производството не е от жизнена важност за оценката дали чл. 6 § 1 е приложим; в някои случаи ще е достатъчно, че залогът е правото да се практикува професия, тъй като забраната за практикуване на професия е сред възможните мерки срещу жалбоподателя (*Peleki v. Greece*, 2020, § 39). Съдебната практика относно приложимостта на чл. 6 към дисциплинарното производство срещу държавни служители се позовава на теста *Vilho Eskelinen (Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal [GC]*, 2018, § 120 и цитираната съдебна практика, както и § 196; *Eminağaoğlu v. Turkey*, 2021, § 66, касаещо дисциплинарна процедура срещу съдия; *Grace Gatt v. Malta*, 2019, §§ 60-63, касаещо дисциплинарна процедура срещу полицаи). Чл. 6 § 1 се оказва приложим и при дисциплинарни мерки в областта на спорта (*Sedat Doğan v. Turkey*, 2021, §§ 20-21, и *Naki and AMED Sportif Faaliyetler Kulübü Derneği v. Turkey*, 2021, § 20).

38. Съдът е приел, че чл. 6 § 1 е приложим по отношение на спорове, свързани със *социални въпроси*, включително производства, свързани с уволнение на служител от частно дружество (*Buchholz v. Germany*), с обезщетения за социално осигуряване (*Feldbrugge v. the Netherlands*), дори без плащане на вноски (*Salesi v. Italy*), социални помощи и настаняване (*Fazia Ali v. the United Kingdom*, § 58 -59), както и производства относно задължителни социалноосигурителни вноски (*Schouten and Meldrum v. the Netherlands*). (За оспорването от работодателя на констатацията, че заболяването на работника или служителя е свързано с работата, виж *Eternit v. France (dec.)*, § 32). В тези случаи Съдът счита, че частноправните аспекти са водещи пред публичноправните. Освен това той постановява, че има сходства между правото на социални помощи и правото за получаване на обезщетение за преследване от нацисти от частноправна фондация (*Wos v. Poland*, § 76).

39. Споровете относно *държавните служители* по принцип попадат в приложното поле на чл. 6 § 1. В решението си по *Vilho Eskelinen and Others v. Finland [GC]* (§§ 50-62) Съдът изясни обхвата на понятието „граждански“ и разработи нови критерии за приложимост на чл. 6 § 1 към трудови спорове, свързани с държавни служители (виж също *Baka v. Hungary [GC]*, 2016, § 103; *Regner v. the Czech Republic [GC]*, 2017, § 107). Следователно по принцип не може да има основание за изключване от гаранциите по чл. 6 на обикновени трудови спорове, като например такива, свързани със заплати, надбавки или подобни права, въз основа на специалния характер на отношенията между конкретния държавен служител и въпросната държава в частност при смесени системи, които обединяват правилата на трудовото законодателство, приложими в частния сектор, с някои специфични правила на държавната служба (*Pişkin v. Turkey*, § 98, относно уволнението на служител на обществен институт). Понастоящем принципът е, че ще е налице презумпция, че се прилага чл. 6, и че правителството ответник ще трябва да докаже, първо, че кандидатът за държавен служител няма право на достъп до съд съгласно националното законодателство, и, второ, че изключването на правата по чл. 6 за държавния служител е оправдано (*Vilho Eskelinen and Others v. Finland [GC]*, § 62).

40. Съответно държавата не може да се позовава на статута на жалбоподателя като държавен служител, за да го изключи от защитата, предвидена в чл. 6, освен ако не са изпълнени две условия. Първо, националното законодателство трябва изрично да изключва достъпа до съд за въпросната длъжност или категория служители. Второ, изключването трябва да бъде обосновано с „обективни основания в интерес на държавата“ (*Vilho Eskelinen and Others*

v. Finland [GC], § 62). За да може защитата по чл. 6 § 1 да бъде законно изключена, трябва да бъдат изпълнени двете условия на теста *Vilho Eskelinen*, (*Baka v. Hungary* [GC], § 118 - виж също *Kövesi v. Romania*, § 124).

41. Ако жалбоподателят има достъп до съд съгласно националното законодателство, чл. 6 е приложим (дори за действащи офицери от армията и техните искове пред военни съдилища: *Pridatchenko and Others v. Russia*, § 47). За целите на прилагането на теста *Vilho Eskelinen* нищо не пречи на Съда да характеризира определен национален орган извън съдебната власт като „съд“. Следователно в този контекст административен или парламентарен орган може да се разглежда като „съд“, като по този начин чл. 6 се прилага към спорове между държавни служители, определени от този орган (*Oleksandr Volkov v. Ukraine*, 2013, § 88; *Grace Gatt v. Malta* §§ 61-62, и цитираните препратки към съдебната практика).

42. Съдът подчертава, че всяко изключване от приложното поле на чл. 6 трябва да бъде съвместимо с принципите на правовата държава. За да бъде така, то трябва да се основава на инструмент с общо приложение, а не на разпоредба, насочена към конкретно лице (*Baka v. Hungary* [GC], § 117).

43. Що се отнася до втория критерий, не е достатъчно държавата да установи, че въпросният държавен служител участва в упражняването на публична власт или че съществува специална връзка на доверие и лоялност между държавния служител и държавата като работодател. Държавата трябва също така да докаже, че предметът на спора е свързан с упражняването на държавна власт или че е оспорила специалната връзка на доверие и лоялност между държавния служител и държавата (*Vilho Eskelinen and Others v. Finland* [GC], § 62). Следователно по принцип не може да има основание за изключване от гаранциите по чл. 6 на обикновени трудови спорове, като например такива, свързани със заплати, надбавки или подобни права, въз основа на специалния характер на отношенията между конкретния държавен служител и въпросната държава (виж например спора относно правото на полицейските служители на специална надбавка по *Vilho Eskelinen and Others v. Finland* [GC] - виж също *Zalli v. Albania* (dec.), 2011; *Ohneberg v. Austria*, 2012). Когато решението за отстраняване от длъжност на главен прокурор е взето от Президента по предложение на Министерството на правосъдието, липсата на съдебен контрол за законсообразност на решението не може да бъде „в интерес на държавата“ по смисъла на втория критерий по делото *Eskelinen*, посочен по-горе. Висшите представители на съдебната власт следва - подобно на всички други граждани - да се ползват със защита срещу произвол от страна на изпълнителната власт и само надзорът от независим съдебен орган върху законността на решението за отстраняване може да гарантира ефективността на това право (*Kövesi v. Romania*, § 124).

44. Съдът е обявил чл. 6 § 1 за приложим към производството за незаконно уволнение, иницирано от служители на посолство (секретар и телефонист: *Cudak v. Lithuania* [GC], §§ 44-47; главен счетоводител: *Sabeh El Leil v. France* [GC], § 39; служител, отговарящ за културата и информацията: *Naku v. Lithuania and Sweden*, § 95), длъжностно лице от Министерството на вътрешните работи (*Fazliyski v. Bulgaria*, § 55), висш полицейски служител (*Šikić v. Croatia*, §§ 18-20) или офицер от армията във военни съдилища (*Vasilchenko v. Russia*, §§ 34-36), към производства относно правото за заемане на длъжност „парламентарен сътрудник“ (*Savino and Others v. Italy*), към дисциплинарно производство срещу съдия (*Olujić v. Croatia*, 2009; *Harabin v. Slovakia*, 2012) и редови военнослужещ (*R.S. v. Germany* (dec.), § 34), към жалба на прокурор срещу президентски указ, с който е разпоредено преместването му (*Zalli v. Albania* (dec.) и другите препратки, цитирани там), към преждевременното отстраняване от длъжност на прокурор (*Kovesi v. Romania*, §§ 115 и 121), към производства, свързани с професионалната кариера на митнически служител (право на молба за повишение: *Fiume v. Italy*, §§ 33-36) и съдия, който желае да оспори преждевременното прекратяване на мандата му като председател на Върховния съд (*Baka v. Hungary* [GC], § 118 - виж също *Denisov v. Ukraine* [GC] за съдия, освободен от длъжността председател на съд, но останал на служба като съдия), и към

други спорове, свързани с държавни служители и съдии (виж препратките, цитирани в *Baka v. Hungary* [GC], §§ 104-105; *Kamenos v. Cyprus*, §§ 75 и сл.; и препратките, цитирани в параграф 52 от *Denisov v. Ukraine* [GC], относно дисциплинарните наказания срещу съдия, *Ramos Nunes de Carvalho e Sa v. Portugal* [GC], § 120); за временното отстраняване на съдия поради и по време на разглеждането на нейната жалба срещу дисциплинарното решение за изключване на съдебната система, *Camelia Bogdan v. Roumania*, § 70, и понижаването на прокурор, *Čivinskaitė v. Lithuania*, § 95).

45. Въпреки че в решението си по делото *Vilho Eskelinen and Others v. Finland* [GC] Съдът посочва, че мотивите му са ограничени до положението на държавните служители, той приема, че съдебната власт е част от типичната държавна служба, дори и да не е част от обикновената такава (*Baka v. Hungary* [GC], § 104). Съответно, съдиите не могат да бъдат изключени от защитата на чл. 6 само заради техния статут. Решението по *Denisov v. Ukraine* [GC] съдържа подробно резюме на съдебната практика и съответните принципи относно прилагането на чл. 6 към обикновените трудови спорове, в които участват съдии (виж § 46-49 и съответните прецеденти, § 52-55 - виж също *Ramos Nunes de Carvalho e Sa v. Portugal* [GC], § 120 и *Eminağaoğlu v. Turkey*, 2021, §§ 62-63); следва да се има предвид, че дисциплинарните производства са също в обхвата (вж, например, *Eminağaoğlu v. Turkey*, 2021, § 65 и сл. и вж. по-горе). Решението по делото *Bilgen v. Turkey*, 2021, изяснява, че това включва спорове, които касаят мерки, имащи значителен ефект върху професионалния живот и кариерата на съдията дори без директно влияние в имуществено отношение или върху неговия личен или семеен живот (*Bilgen v. Turkey*, 2021, §§ 68-69).

46. В решението по делото *Bilgen v. Turkey*, Съдът изяснява условията за приложимостта на чл. 6 в неговия гражданскоправен аспект към оплакванията на съдии за липса на достъп до съд (вж първото условие на теста Eskelinen), за да оспорят едностранно решение, засягащо техния професионален живот. Съдът взема предвид важността на запазването на автономията и независимостта на съдебната власт с цел запазване на върховенството на правото. Съответно, в спорове от подобен род той определя дали националната съдебна система осигурява защита на съдиите от потенциално произволно решение, засягащо кариерата или професионалния им статут (в този случай, преместване в по-долустоящ съд – вж. §§ 57-59, §§ 61-63). Тоест спорът засяга тяхно „право“ по смисъла на Конвенцията (вдъхновена от международни източници) да бъдат защитени от произволно преместване или назначение (§ 64).

47. Когато свалянето от поста на главен прокурор е решено от президента по предложение на Министерството на правосъдието, отсъствието на съдебен контрол над законността на такова решение не би могло да бъде „в интерес на държавата“ за целите на втория критерий по Eskelinen, споменат по-горе. Висшите представители на съдебната власт – както всички останали граждани – следва да се ползват от защита срещу произвол от страна на изпълнителната власт, и само контролът от страна на независим съдебен орган върху законността на решението за отстраняване може да гарантира ефективността на подобно право (*Kövesi v. Romania*, 2020, § 124; вж също *Eminağaoğlu v. Turkey*, 2021, § 76 in fine).

48. Тестът *Vilho Eskelinen* се прилага за много видове спорове, свързани с държавни служители, включително такива, свързани с назначаване (*Juricic v. Croatia*, §§ 54-58), кариерно развитие или повишаване в ранг (*Dzhidzheva-Trendafilova v. Bulgaria* (dec.), § 50), премествания (*Ohneberg v. Austria*, § 24), прекратяване на служба (*Olujic v. Croatia*; *Nazsiz v. Turkey* (dec.)) и дисциплинарни производства (*Kamenos v. Cyprus*, §§ 73-81). По-конкретно, по делото *Bayer v. Germany*, § 38), което се отнася до отстраняването от длъжност на държавен съдия изпълнител вследствие на дисциплинарно производство, Съдът постановява, че споровете относно „заплати, надбавки или подобни привилегии“ са само неизчерпателни примери за „обикновени трудови спорове“, за които чл. 6 следва по принцип да се прилага съгласно теста *Vilho Eskelinen*. По *Olujic v. Croatia* (§ 34) той приема, че презумпцията за приложимост на чл. 6 от решението по делото *Vilho Eskelinen* се прилага и в случаите на уволнение (*Baka v. Hungary* [GC], § 105).

49. Съдът също така заключава, че чл. 6 е приложим по дело за съдебен контрол на назначаването на председател на съд (*Tsanova-Gecheva v. Bulgaria*, §§ 84-85). Макар да признава, че чл. 6 не гарантира правото на повишение или заемане на длъжност в държавната администрация, Съдът все пак отбелязва, че правата на законна и справедлива процедура за наемане или повишение или на равен достъп до заетост и до държавна служба могат да се считат за признати от националното законодателство, доколкото националните съдилища са признали съществуването им и са разгледали основанията, изтъкнати от заинтересованите лица в това отношение (виж също *Majski v. Croatia (no. 2)*, § 50; *Fiume v. Italy*, § 35).

50. На последно място, тестът *Vilho Eskelinen* за приложимост на чл. 6 § 1 е също толкова релевантен по отношение на дела, свързани с правото на достъп до съд (виж например *Nedelcho Popov v. Bulgaria*; *Sukut v. Turkey* (dec.)), както и по отношение на дела, свързани с другите гаранции, предвидени в чл. 6 (*Vilho Eskelinen and Others v. Finland* [GC], което се отнася до правото на изслушване и правото на съдебно решение в разумен срок).

51. Чл. 6 § 1 е приложим и по отношение на граждански иск в наказателно производство (*Perez v. France* [GC], § 70-71), освен в случай на иск, предявен единствено за лично отмъщение или за наказателни цели (*Sigalas v. Greece*, § 29; *Mihova v. Italy* (dec.)). Наистина Конвенцията не предоставя никакво право само по себе си трети страни да бъдат преследвани наказателно или осъдени за престъпление (виж също *Mustafa Tung and Fecire Tung v. Turkey* [GC], § 218). За да попадне в приложното поле на Конвенцията, такова право трябва да бъде неделимо от упражняването от страна на жертвата на правото да образува гражданско производство по националното законодателство (*Nicolae Virgiliu Tanase v. Romania* [GC], § 188 и 194), дори и само за да си осигури символично обезщетение или за да защити гражданско право като правото на „добра репутация“ (*Perez v. France* [GC], § 70; виж също по отношение на символично присъждане *Gorou v. Greece (no. 2)* [GC], § 24). Следователно чл. 6 се прилага за производства, включващи жалби на граждански ищци от момента на присъединяването им като граждански ищци, включително по време на предварителния етап на разследване, предприет самостоятелно (*Nicolae Virgiliu Tanase v. Romania* [GC], § 207), освен ако той или тя недвусмислено се е отказал от правото на репарация и ако наказателното производство е определящо за заявеното гражданско право на обезщетение (*Alexandrescu and Others v. Romania*, § 22). Съответно е необходимо разглеждане на всеки отделен случай, за да се определи дали националната правна система признава, че жалбоподателят има интерес от граждански характер, който да бъде заявен в наказателното производство. Трябва да се установи, че жалбоподателят се стреми да осигури защита на гражданско право и има интерес да поиска обезщетение, дори на по-късен етап, за нарушаването на това право. На следващо място, изходът от разглежданото производство трябва да бъде определящ за получаването на обезщетение за вредата (*Arnoldi v. Italy*, §§ 31-36). Съдът уточнява, че въпросът за приложимостта на чл. 6 § 1 не може да зависи от признаването на официалното качество на „страна“ по националното законодателство. На последно място, за да бъде приложим чл. 6, датата на подаване на иска за обезщетение не е решаваща, тъй като Съдът е установил, че чл. 6 е приложим в случаите, когато искът все още не е бил подаден или изобщо не е бил подаден, въпреки че тази възможност съществува съгласно националното законодателство (§ 29 and §§ 37-40). Фактът, че лицето вече е получило обезщетение от други източници, например след смъртоносен инцидент с член на семейството, не преклудира сам по себе си приложението на чл. 6 § 1 (*Gracia Gonzalez v. Spain*, §§ 50-55).

52. В контекста на лишаването от свобода Съдът постановява, че някои ограничения на правата на задържаните и възможните последици от тези ограничения попадат в сферата на „гражданските права“ (виж резюмето на съдебната практика по този въпрос в *De Tommaso v. Italy* [GC], § 147-50). Чл. 6 е приложим по отношение на режима на задържане на лишените от свобода (например спорове относно ограниченията, на които са подложени лишените от свобода в резултат на настаняването им в звено с висока степен на сигурност (*Enea v. Italy* [GC],

§§ 97-107) или в килия с висока степен на сигурност (*Stegarescu and Bahrin v. Portugal*)), или дисциплинарно производство, водещо до ограничения на семейните посещения в затвора (*Gulmez v. Turkey*, § 30); или други видове ограничения на правата на лишените от свобода (*Ganci v. Italy*, § 25). Чл. 6 § 1 се прилага и по отношение на производства, образувани от пенитенциарните власти с цел да се изиска присъствието на служител на затвора на срещи между лишен от свобода и неговия адвокат, въпреки че тази мярка е насочена преди всичко към запазване на реда и сигурността в затвора. Установявайки, че разговорите лице в лице между адвокат и клиент са част от понятието „личен живот“ по смисъла на чл. 8 от Конвенцията, Съдът стига до заключението, че спорът е от предимно личен и индивидуален характер (*Altay v. Turkey (no. 2)*, §§ 61, 67-69). Обратно, чл. 6 не се отнася до процедури, свързани с приложимостта на законодателството за амнистия (*Montcornet de Caumont v. France (dec.)*, 2003) и не гарантира право на изпълнение на определен вид присъда или условно освобождаване (*Ballıktaş Bingöllü v. Turkey*, 2021, § 48).

53. Чл. 6 се прилага и по отношение на *специалните мерки за надзор* в контекста на *заповед за домашен арест*, включваща по-специално ограничения на свободата на движение (*De Tommaso V. Italy* [GC], § 15155). По цитираното дело Съдът установява, че някои ограничения - като забраната за излизане през нощта, напускане на района на пребиваване, участие в публични срещи или използване на мобилни телефони или радиокомуникационни устройства - попадат в сферата на личните права и следователно са от „граждански“ характер.

54. Чл. 6 обхваща също така правото на добра репутация (*Helmerts v. Sweden*, § 27, и съответно делата за клевета, *Tolstoy Miloslavsky v. United Kingdom*, § 58)); правото на достъп до административни документи (*Loiseau v. France (dec.)*) или до доказателства в преписка по разследване (*Savitskiy v. Ukraine*, §§ 143-145); спорове относно невключването на присъда в регистрите за съдимост (*Alexandre v. Portugal*, §§ 54-55) или заличаването на информация от свидетелството за съдимост (*Ballıktaş Bingöllü v. Turkey*, 2021, § 50); жалба срещу включване в полицейско досие, засягащо правото на добра репутация, правото на защита на имуществото и възможността за намиране на работа и оттам за изкарване на прехрана (*Pocius v. Lithuania*, §§ 38-46; *Uzukauskas v. Lithuania*, §§ 32-40); производство относно прилагането на превантивни мерки без задържане (*De Tommaso v. Italy* [GC], 2017, § 151), производство за възстановяване на определени права (достъп до определени типове заетост) след изтърпяването на присъда по наказателно дело (*Ballıktaş Bingöllü v. Turkey*, 2021, § 50), правото да бъдеш член на сдружение (*Sakellaropoulos v. Greece (dec.)*; *Lovric v. Croatia*, §§ 55-56) - по същия начин съдебните производства относно законосъобразното съществуване на сдружение засягат гражданските права на сдружението, дори ако съгласно националното законодателство въпросът за свободата на сдружаване принадлежи към областта на публичното право (*APEH Uldozotteinek Szovetsege and Others v. Hungary*, §§ 34-35) - и, накрая, правото на продължаване на висшето образование (*Emine Arag v. Turkey*, §§ 18-25), длъжност, която вероятно е подходяща за основно образование (*Orsus and Others v. Croatia* [GC], § 104).

55. Чл. 6 е приложим и по *други въпроси*, като въпроси, свързани с околната среда, при които могат да възникнат спорове, свързани с правото на живот, на здраве или на здравословна околна среда (*Taykin and Others v. Turkey*); отглеждане на деца (*McMichael v. the United Kingdom*); условия за образование на децата (*Elles and Others v. Switzerland*, §§ 21-23); право на установяване на бащинство (*Alaverdyan v. Armenia (dec.)*, § 33); право на свобода (*Aerts v. Belgium*, § 59; *Laidin v. France (no. 2)*); и производство по лустрация (виж например *Polyakh and Others v. Ukraine*, § 153 и препратките към цитираната съдебна практика).

56. Правото на свобода на изразяване (*Kenedi v. Hungary*, § 33; и, за прилагане в дисциплинарен контекст, *Sedat Doğan v. Turkey*, 2021, §§ 20) и правото на журналистите да получават и предават информация чрез пресата, за да упражняват професията си (*Selmani and Others v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, § 47; *Shapovalov v. Ukraine*, § 49) също са третирани като „граждански“ по своя характер.

57. Следователно е налице забележима промяна в съдебната практика по отношение на прилагането на гражданскоправния аспект на чл. 6 към дела, които може първоначално да не изглежда да не се отнасят до гражданско право, но могат да имат „преки и значителни последици върху частно право, принадлежащо на физическо лице“ (*De Tommaso v. Italy* [GC], § 151; *Alexandre v. Portugal*, §§ 51 and 54), дори в професионален контекст (*Pocius v. Lithuania*, § 43; *Selmani and Others v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, § 47; *Mirovni Institut v. Slovenia*, § 29), включително държавна служба (например *Denisov v. Ukraine* [GC] §§ 52-53 и препратките към цитираната съдебна практика; *Ramos Nunes de Carvalho e Sa v. Portugal* [GC]).

С. Приложимост на чл. 6 към производства, различни от основното производство

58. *Предварителните производства*, като тези, свързани с постановяването на привременна мярка, например запор, обикновено не се считат за „определящи“ гражданските права и задължения. През 2009 г. обаче Съдът се отклони от предишната си практика и възприе нов подход. По делото *Micallef v. Malta* ([GC], § 80 -86) Съдът установи, че приложимостта на чл. 6 към привременните мерки зависи от това дали са изпълнени определени условия. Първо, въпросното право както в главното производство, така и в заповедното производство следва да бъде „гражданско“ по смисъла на Конвенцията. Второ, следва да се проучи внимателно естеството на привременната мярка, нейният предмет и цел, както и нейният ефект върху въпросното право. Когато дадена мярка може да се счита за ефективно определяща въпросното гражданско право или задължение, независимо от продължителността на нейното действие, се прилага чл. 6 (за временно отстраняване на магистрат по дисциплинарно производство виж също *Camelia Bogdan v. Roumania*, 2020, § 70, и за превантивна административна мярка, временно отстраняване при текущо наказателно производство, *Loquifer v. Belgium*, 2021, §§ 34-35).

59. Междинното съдебно решение може да бъде приравнено на привременна или предварителна мярка и производство и поради това същите критерии са от значение за да се определи дали чл. 6 е приложим в неговия гражданскоправен аспект (*Mercieca and Others v. Malta*, § 35).

60. Отново във връзка с принципите, установени по *Micallef v. Malta* [GC], чл. 6 може да се прилага към производство по спиране на изпълнение в съответствие с горепосочените критерии (*Central Mediterranean Development Corporation Limited v. Malta (no. 2)*, § 21-23).

61. Чл. 6 е приложим към *междинни производства*, които преследват същата цел като висящото основно производство, когато временното разпореждане подлежи на незабавно изпълнение и води до постановяване на решение за същото право (*RTBF v. Belgium*, §§ 64-65).

62. *Производство за право на обжалване*: според *Hansen v. Norway*, § 55, преобладаващият подход е, че чл. 6 § 1 е приложим към такива производства (виж *Monnell and Morris v. the United Kingdom*, § 54; *Martinie v. France* [GC], §§ 11 и 53-55; виж също *Pasquini v. San Marino*, § 89). Начинът, по който следва да се прилага чл. 6, зависи от особеностите на съответното производство, като се имат предвид всички производства по националния правен ред и ролята на апелативния или касационния съд в това производство (*пак там*; виж също *Monnell and Morris v. the United Kingdom*, § 56).

63. *Последователни наказателни и граждански производства*: ако националното законодателство на дадена държава предвижда производство, състоящо се от два етапа - първи, в който съдът се произнася относно правото на обезщетение за вреди, и втори, в който определя размера - за целите на чл. 6 § 1 е разумно да се приеме, че гражданското право не е „определено“ до вземането на решение относно точния размер: определянето на право включва произнасяне не само относно съществуването на правото, но и относно неговия обхват или начина, по който то може да бъде упражнено, което, разбира се, включва оценка на

вредите (*Torri v. Italy*, § 19).

64. Конституционните спорове могат също да попадат в приложното поле на чл. 6, ако изходът от тях е определящ за гражданските права или задължения (*Süßmann v. Germany*, 1996, § 41; *Xero Flor w Polsce sp. z o.o. v. Poland*, 2021, §§ 203 и сл., особено § 206 ; *Ruiz-Mateos v. Spain*, 1993).. Това не се прилага по отношение на спорове, свързани с президентски указ за предоставяне на гражданство на физическо лице като изключителна мярка или за определяне дали президентът е нарушил конституционната си клетва (*Paksas v. Lithuania* [GC], §§ 65-66). Не е от съществено значение дали производството пред конституционния съд се отнася до отправяне на преюдициално запитване или до конституционна жалба срещу съдебни решения (*Xero Flor w Polsce sp. z o.o. v. Poland*, 2021, §§ 188-191 и цитираната съдебна практика). Чл. 6 се прилага по принцип и когато конституционният съд разглежда жалба, която пряко оспорва закон, ако националното законодателство предвижда такова средство за правна защита (*Voggenreiter v. Germany*, § 31 -33 и 36 и препратките към цитираната съдебна практика). Решението по делото *Xero Flor w Polsce sp. z o.o. v. Poland*, 2021, разкрива позицията на Съда по въпроса в отговор на аргумент на правителството относно спецификите на националния конституционен модел (вж. §§ 192 и сл., включително мотиви относно ефективността на конституционната жалба за целите на чл. 35 § 1 от Конвенцията и приложимостта на чл. 6 § 1, § 201). Освен това критериите, уреждащи прилагането на чл. 6 § 1 към временна мярка, обхващат и Конституционния съд (*Kubler v. Germany*, § 47 -48).

65. *Изпълнение на съдебни решения*: Чл. 6 § 1 се прилага за всички етапи на съдебните производства за „определяне ... на гражданските права и задължения“, без да се изключват етапите след решението по същество. Следователно изпълнението на съдебно решение, постановено от който и да е съд, трябва да се разглежда като неразделна част от „съдебния процес“ по смисъла на чл. 6 (*Hornsby v. Greece*, § 40; *Romanczyk v. France*, § 53, относно изпълнението на съдебно решение, с което се разрешава възстановяването на вземания за издръжка). Независимо дали чл. 6 е приложим към първоначалното производство, изпълнителното основание, определящо гражданските права, не трябва непременно да произтича от производството, за което се прилага чл. 6 (*Buj v. Croatia*, § 19).

66. Чл. 6 § 1 е приложим и за изпълнението на чуждестранни съдебни решения, които са окончателни (*екзекватура* - виж *Avotins v. Latvia* [GC], § 96 и препратките към цитираната съдебна практика). *Екзекватурата* на заповедта за конфискация на чуждестранен съд попада в приложното поле на чл. 6, само под неговия гражданскоправен аспект (*Saccoccia v. Austria* (dec.)).

67. *Молби за възобновяване на производство/извънредно производство по обжалване*: Делото *Bochan v. Ukraine (no. 2)* [GC] разясни практиката на Съда относно приложимостта на чл. 6 към извънредни жалби в граждански съдебни производства. Конвенцията по принцип не гарантира правото на възобновяване на прекратено дело и чл. 6 не се прилага за производства по молби за възобновяване на гражданско производство, прекратено с окончателно решение (*Sablon v. Belgium*, § 86). Тази обосновка се прилага и по отношение на молба за възобновяване на производството, след като Съдът е установил нарушение на Конвенцията (*Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland (no. 2)*, § 24). Поради това чл. 6 се счита за неприложим към тях. Това се дължи на факта, че доколкото въпросът попада в приложното поле на принципа за *сила на пресъдено нещо* на окончателно съдебно решение в национално производство, по принцип не може да се поддържа, че последваща извънредна молба или жалба, с която се иска преразглеждане на това съдебно решение, поражда защитим иск относно съществуването на признато от националното законодателство право или че изходът от производството, включващо решение дали да се преразгледа същото дело, е решаващ за „определянето на... граждански права и задължения“ (*Bochan v. Ukraine (no. 2)* [GC], § 44 -45).

68. Въпреки това, ако извънредна жалба автоматично предвижда или на практика води до ново разглеждане на дела, чл. 6 се прилага към производството по „преразглеждане“ по обичайния

начин (*пак там*, § 46). Установено е, че чл. 6 е приложим и в някои случаи, когато производството, макар и определено като „извънредно“ съгласно националното законодателство, се счита за сходно по характер и обхват с обикновеното производство по обжалване, като националната квалификация на производството не се счита за определяща по въпроса за приложимостта (*San Leonard Band Club v. Malta*, §§ 41-48). В заключение Съдът констатира, че макар чл. 6 § 1 по принцип да не се прилага за извънредни жалби, целящи възобновяване на прекратено съдебно производство, естеството, обхватът и специфичните особености на това производство в съответната правна система могат да бъдат такива, че да ги включат в приложното поле на чл. 6 § 1 и на гаранциите за справедлив съдебен процес, които Съдът предоставя на страните. Следователно Съдът трябва да прецени естеството, обхвата и специфичните особености на разглежданата извънредна жалба (*Bochan v. Ukraine (no. 2)* [GC], § 50). По цитираното дело тези критерии са приложени към „извънредна жалба“, в която жалбоподателят, позовавайки се на решение, с което Европейският съд по правата на човека е установил нарушение на чл. 6, е поискал от Върховния съд на своята страна да отмени решенията на националните съдилища. Въпреки че по това дело Съдът е приел, че чл. 6 § 1 е приложим към вида на разглежданото производство (§ 51-58), случаят не е такъв по делото *Munteanu v. Romania* (dec.), §§ 38-44.

69. Чл. 6 е обявен за приложим и по отношение на жалба на трета страна, която има пряк ефект върху гражданските права и задължения на жалбоподателят (*Kakamoukas and Others v. Greece* [GC], § 32), както и по отношение на производствата за определяне на съдебните разноски, провеждани отделно от материалноправните „граждански“ производства (*Robins v. the United Kingdom*, § 29).

D. Въпроси, които не попадат в приложното поле на чл. 6

70. Доказването, че даден спор е „паричен“, само по себе си не е достатъчно, за да оправдае приложимостта на чл. 6 § 1 в неговия гражданскоправен аспект (*Ferrazzini v. Italy* [GC], § 25).

71. Въпросите извън обхвата на чл. 6 включват *данъчни производства*: данъчните въпроси все още са част от твърдото ядро на публичноправните прерогативи, като публичният характер на отношенията между данъкоплатеца и общността остава преобладаващ (*пак там*, § 29). По подобен начин са изключени и съкратените заповедни производства във връзка с мита или такси (*Emesa Sugar N.V. v. the Netherlands* (dec.)).

72. Същото се отнася и в областта на *имиграцията* за влизането, пребиваването и извеждането на чужденци във връзка с производство за предоставяне на политическо убежище или депортиране (молба за отмяна на заповед за депортиране: виж *Maaouia v. France* [GC], § 38; екстрадиция: виж *Penafiel Salgado v. Spain* (dec.); *Mamatkulov and Askarov v. Turkey* [GC], § 81-83; и иск за обезщетение от лице, търсещо убежище, поради отказа да предостави убежище: виж *Panjeheighalehei v. Denmark* (dec.)), въпреки сериозните, вероятно, последици за личния или семейния живот или перспективите за заетост. Тази неприложимост обхваща включването на чужденец в Шенгенската информационна система (*Dalea v. France* (dec.)). Правото на паспорт и на гражданство не са граждански права по смисъла на чл. 6 (*Smirnov v. Russia* (dec.)). Правото на чужденец да кандидатства за разрешително за работа обаче може да попадне в приложното поле на чл. 6 както за работодателя, така и за работника или служителя, дори ако съгласно националното законодателство работникът няма *процесуална легитимация*, за да кандидатства за него, при условие че това, за което става въпрос, е просто процесуална пречка, която не засяга същността на правото (*Jurisc and Collegium Mehrerau v. Austria*, §§ 54-62).

73. Според *Vilho Eskelinen and Others v. Finland* [GC] *споровете, свързани с държавни служители*, не попадат в приложното поле на чл. 6, когато са изпълнени следните два критерия: държавата трябва изрично да е изключила в националното си законодателство достъпа до „съд“ за въпросната длъжност или категория служители и това изключване трябва да бъде обосновано с обективни причини в интерес на държавата (§ 62; виж също *Baka v. Hungary*

[GC], § 103; *Regner v. the Czech Republic* [GC], § 107). Освен това всяко изключване от приложното поле на чл. 6 трябва да бъде съвместимо с принципите на правовата държава.. За да е налице това, , то трябва да се основава на инструмент с **общо** приложение, а не на разпоредба, насочена към конкретно лице (*Baka v. Hungary* [GC], § 117). В много малко дела се стига до извод, че и двете условия по теста *Vilho Eskelinen* са изпълнени.

74. В малкото дела, по които Съдът е установил, че първото условие на теста *Vilho Eskelinen* е изпълнено, изключването от достъп до съд за въпросната длъжност е ясно и „изрично“ (виж например *Sukut v. Turkey* (dec.); *Apay v. Turkey* (dec.); *Nazsiz v. Turkey* (dec.); и *Nedelcho Popov v. Bulgaria*, § 38; и срв. *Kovesi v. Romania*, §§ 119-121). Следва да се отбележи, че фактът, че няма възможност за преразглеждане на обжалвано решение, сам по себе си не означава, че достъпът до съд е изключен за целите на първото условие (*Kamenos v. Cyprus*, §§ 75 и 84; виж също *Kovesi v. Romania*, §§ 122-123). По делото *Kamenos v. Cyprus* жалбоподателят е получил дисциплинарно наказание от един единствен орган - Висшия съдебен съвет, чието решение е окончателно (§ 84). Въпреки това Съветът представлява „съд“ по смисъла на чл. 6 и следователно освободеният държавен служител е имал достъп до съд за целите на първото условие на теста *Vilho Eskelinen*.

75. Съдът е заявявал, че няма нищо, което да му попречи да характеризира определен вътрешен орган извън националната съдебна система като „съд“ за целите на теста *Vilho Eskelinen*. Поради тази причина административен или парламентарен орган може да се разглежда като „съд“, като по този начин чл. 6 става приложим за спорове, решавани от такива органи (*Oleksandr Volkov v. Ukraine*, § 88). Може да има и специфични обстоятелства, при които Съдът трябва да определи дали достъпът до съд е бил изключен по силата на националното законодателство преди, а не по времето, когато е била наложена оспорваната от жалбоподателя мярка (*Baka v. Hungary* [GC], § 115 -16).

76. Що се отнася до второто условие, за да бъде оправдано изключването, не е достатъчно държавата да установи, че въпросният държавен служител участва в упражняването на държавна власт или че съществува, ако се използва формулировката на Съда по дело *Pellegrin v. France* [GC] „специална връзка на доверие и лоялност“ между държавния служител и държавата като работодател. Освен това държавата трябва да докаже, че предметът на спора е свързан с упражняването на държавна власт или че е оспорила специалната връзка. По принцип не може да има основание за изключване от гаранциите по чл. 6 на обикновени трудови спорове, като такива, свързани със заплати, надбавки или подобни права, въз основа на специалния характер на отношенията между конкретния държавен служител и въпросната държава (*Vilho Eskelinen and Others v. Finland* [GC], § 62). Съдът е установил, че чл. 6 не е приложим по отношение на военнослужещ, уволнен от армията за нарушаване на дисциплината, който не е в състояние да оспори освобождаването си пред съдилищата и чиято „специална връзка на доверие и лоялност“ с държавата е оспорена (*Sukut v. Turkey* (dec.)).³ До подобно заключение Съдът стига по отношение на висши държавни служители в чувствителни области (*Spūlis and Vaškevičs v. Latvia* (dec.), 2014). В *Bilgen v. Turkey*, 2021, §§ 79-81, и *Eminağaoğlu v. Turkey*, 2021, §§ 76-80, обаче, що се отнася до съдиите, Съдът посочва, че подобни мотиви не могат да се транспонират към представители на съдебната власт, особено с оглед гаранциите за тяхната независимост.

77. *Политическите права*, като правото да се кандидатираш за избори и да запазиш мястото си (изборен спор: виж *Pierre-Bloch v. France*, § 50), правото на пенсия като бивш народен представител (*Papon v. France* (dec.) или правото на политическа партия да продължи политическата си дейност (за дело, свързан с разпускане на партия, виж *Refah Partisi (The Welfare Party) and Others v. Turkey* (dec.)), не могат да се считат за граждански права по смисъла на чл. 6 § 1. Членството и изключването от политическа партия или сдружение също не са обхванати от приложното поле на чл. 6 (*Lovric v. Croatia*, § 55). По същия начин производства,

---

³ Виж раздел „Приложимост към други видове спорове“.

при които неправителствена организация, провеждаща наблюдение на парламентарни избори, получава отказ за достъп до документи, които не съдържат информация, свързана със самата организация, попадат извън обхвата на чл. 6 § 1 (*Geraguyn Khorhurd Patgamavorakan Akumb v. Armenia* (dec.)). Съдът потвърждава, че въпросите относно действия, свързани с политическа длъжност, и по-специално задължението за избягване на конфликт на интереси, са политически, а не граждански (*Cataniciu v. Romania* (dec.), § 35).

78. Освен това Конвенцията не предоставя автономно право за наказателно преследване и осъждане за престъпление на трети лица (*Perez v. France* [GC], § 70; *Mustafa Tung and Fecire Tung v. Turkey* [GC], § 218 във връзка с жалба срещу решение да не се преследва наказателно друго лице), или каквото и да е право, като такова, на обжалване по гражданскоправни въпроси (*Golyshev v. Russia* (dec.), 2019). Чл. 6 не се прилага и при производства относно условията за прилагане на законодателството за амнистия (*Montcornet de Caumont v. France* (dec.), 2003) и не гарантира право на определен вид изпълнение на присъда или условно освобождаване (*Ballıktaş Bingöllü v. Turkey*, 2021, § 48).. За прилагане на чл. 6 § 1 не е необходимо да има национален съд, който е компетентен да обезсилва или отменя действащите закони (*James and Others v. the United Kingdom*, § 81).

79. Правото да се докладват въпроси, посочени в открито съдебно заседание, също не е „гражданско“ право по смисъла на Конвенцията (*Mackay and BBC Scotland v. the United Kingdom*, §§ 20-22).

80. Заключение: Когато съществува „спор“ относно „граждански права и задължения“, както е определено в съответствие с горепосочените критерии, чл. 6 § 1 гарантира на заинтересованото лице правото на предявяване пред съд или трибунал на всякакви иски, свързани с неговите граждански права и задължения. По този начин този член въплъщава „правото на съд“, един от аспектите на което е правото на достъп, т.е. правото на започване на производства пред съдилища по граждански дела. Към това се добавят гаранциите, предвидени в чл. 6 § 1, както по отношение на организацията и състава на съда, така и по отношение на провеждането на производството. Накратко, всичко това определя правото на „справедливо изслушване“ (*Golder v. the United Kingdom*, § 36).

Е. Връзки с други разпоредби на Конвенцията⁴

1. Конвенцията следва да бъде четена в цялост и тълкувана по начин, поощряващ вътрешната последователност и хармония между различните разпоредби (за този принцип вж напр. *Mihalache v. Romania* [GC], 2019, § 92).

1. Член 2 (право на живот)

82. По делото *Fernandes de Oliveira v. Portugal* [GC] синът на жалбоподателката, който е бил приет в психиатрична болница, бяга и извършва самоубийство. Като се позовава на чл. 2, жалбоподателката твърди, че властите не са защитили правото на живот на сина ѝ. По силата на чл. 6 § 1 тя се оплаква и от продължителността на производството за обезщетение, което е завела срещу болницата. Голямата камера решава да разгледа всички оплаквания по чл. 2 от Конвенцията самостоятелно (§ 80 -81).

83. Чл. 6 въвежда изискване за независимост, а процесуалната защита на правото на живот по чл. 2 от Конвенцията предполага, че разследването трябва да е достатъчно независимо. По делото *Mustafa Tung and Fecire Tung v. Turkey* [GC] голямата камера предоставя някои

---

⁴ Виж също ръководствата по съдебна практика по следните членове: *Чл. 2* (право на живот), *чл. 6*, *наказателноправен аспект* (право на справедлив съдебен процес), *чл. 8* (право на зачитане на личния и семейния живот), *чл. 13* (право на ефективни правни средства за защита) и *чл. 1 от Протокол №1* (защита на собствеността).

разяснения относно това дали конкретно разследващите власти трябва да отговарят на същите критерии за независимост съгласно чл. 2 като тези по чл. 6 (§§ 217 и сл.).

84. По делото *Nicolae Virgiliu Tanase v. Romania* [GC] голямата камера подчертава разликата между правото на ефективно разследване съгласно чл. 2 от Конвенцията и правото на достъп до съд съгласно чл. 6 § 1, което се отнася до правото на жертвата да търси обезщетение за претърпени вреди (§ 193).

2. Член 5 (право на свобода)⁵2. Чл. 5 § 4 е *lex specialis* спрямо чл. 6 в гражданскоправния му аспект и между двете разпоредби на Конвенцията съществува близка връзка, макар че процедурата по чл. 5 § 4 невинаги се нуждае от същите гаранции като чл. 6 по граждански и наказателни дела (*Manzano Diaz v. Belgium*, § 38).

3. Член 6 § 1 (справедлив наказателен процес)⁶

86. Съдът счита, че правата на лица, обвинени в извършването на престъпление изискват по-сериозна защита от тази на правата на страните в граждански производства. Поради това принципите и стандартите, приложими към наказателното производство се определят с изключителна яснота и прецизност (*Moreira Ferreira v. Portugal (no. 2)* [GC], § 67.) Изискванията, присъщи на понятието „справедливо изслушване“, не са непременно същите по дела, свързани с определянето на гражданските права и задължения: „договарящите се страни имат по-голяма свобода при разглеждането на граждански дела относно граждански права и задължения, отколкото при разглеждането на наказателни дела“ (*Dombo Beheer B.V. v. the Netherlands*, § 32; *Levages Prestations Services v. France*, § 46; и виж също по-долу). Независимо от това, когато разглежда производства в сферата на гражданскоправния аспект на чл. 6, Съдът може да сметне за необходимо да черпи вдъхновение от подхода си по наказателноправни въпроси (виж раздел IV.A.1. по-долу) и обратно *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], §§ 209 и 250).

Гражданският ищец не е в същото положение като другите страни в наказателното производство, обвиняемият, който доказва, че обвинението е безпочвено, и прокурорът, който представлява органите на наказателното преследване. Лице, което се присъединява към производството като граждански ищец, макар и да подкрепя прокуратурата, преди всичко иска обезщетение за вредите, които твърди, че е понесъл. Ето защо гражданският ищец не е ангажиран в наказателните аспекти на производството, а в гражданските такива. Съответно, правата на гражданския ищец по отношение на принципите за равенство на страните и състезателно производство не са същите като тези на обвиняемия спрямо прокурора (*Gorou v. Greece (no. 4)*, 2007, §§ 26-27, което се отнася за отказ да се отложи заседание, и § 22, което се отнася за касационна жалба; срв. с *Andrejeva v. Latvia* [GC], 2009, §§ 101 и 100, отнасящи се до ролята на прокурора/прокуратурата спрямо гражданския ищец).

3. В практиката си, когато проверява производство в гражданскоправния аспект на чл. 6, Съдът може да намери за необходимо да потърси вдъхновение от подхода си по наказателноправни въпроси (*Mihail Mihăilescu v. Romania*, 2021, § 75, и при *Справедливост: общи принципи* по-долу, и обратно, *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], 2020, §§ 209 и 250; вж също *Peleki v. Greece*, 2020, §§ 55-56).

4. Трябва също да се отбележи, че в някои случаи провеждането на наказателното производство може да има потенциално влияние върху справедливостта на решаването на „граждански“ спор (вж по-специално въпросът за гражданския ищец и гражданските права, свързани с наказателно разследване, в *Mihail Mihăilescu v. Romania*, 2021, §§ 74-89, включително въпросът за *res judicata*; *Victor Laurențiu Marin v. Romania*, 2021, §§ 144-150; и *Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania* [GC], 2019, §§ 192-201).

⁵ Виж *Ръководство по чл. 5 (Право на свобода и сигурност)*.

⁶ Вж ръководството по чл. 6 в наказателноправен аспект.

89. Следва да се отбележи, че по отношение на институционалните изисквания на член 6 § 1, като независимостта и безпристрастността на „съд, създаден в съответствие със закона“, и основните принципи на Конвенцията, Съдът се е позовал и на „граждански“, и на „наказателни“ дела в развитието на съдебната си практика (вж. по-специално *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], §§ 211 и сл. *Morice v. France* [GC], 2015).

90. И накрая, приложимостта на чл. 6, § 1 по отношение на неговия гражданскоправен аспект не възпрепятства Съда да провери дали този член е приложим и по отношение на неговия наказателноправен аспект (*Ramos Nunes de Carvalho e Sa v. Portugal* [GC], § 121). Следва да се отбележи дългогодишната позиция на Съда, че дисциплинарните производства не са „наказателни“ по природа като такива (*Peleki v. Greece*, 2020, §§ 35-36).

4. Член 6 § 2 (презумпция за невинност)

91. Дела, свързани с граждански производства за обезщетение след оправдателна присъда или прекратяване на наказателно производство, обикновено се разглеждат съгласно чл. 6 § 2 от Конвенцията. Съдът се е произнасял по дело, по което жалбоподателката твърди, че нейната гражданската отговорност за деяния на малолетния ѝ син е установена въз основа на наказателно производство, по което синът ѝ е бил само свидетел, а самата тя не е имала процесуален статут. Нито в наказателното, нито в гражданското производство не се твърди, че самата жалбоподателка е извършила незаконни деяния. Следователно делото не засяга правото ѝ на презумпция за невинност, гарантирано от чл. 6 § 2. Въпреки това Съдът приема, че принципите, развити в неговата съдебна практика по тази разпоредба, са релевантни за ситуацията, разглеждана по чл. 6 § 1, от делото, с което е сезиран (*Kozemiakina v. Lithuania*, § 51).

5. Член 8 (личен живот)

92. Ако паричният елемент на даден спор се счита за съществен за приложимостта на чл. 6 § 1 по отношение на неговия гражданскоправен аспект, чл. 8 не става автоматично приложим от гледна точка на правото на зачитане на „личния живот“ (*Denisov v. Ukraine* [GC], § 54 и 122) ; вж също *Balıktaş Bingöllü v. Turkey*, 2021, §§ 60-61, с различно заключение относно приложимостта на чл. 6 и 8). Концепцията за „личен живот“ по смисъла на чл. 8 § 1 от Конвенцията е елемент, който да се вземе предвид при заключението, че чл. 6 § 1 е приложим (вж *Altay v. Turkey (no. 2)*, 2019, § 68).

93. По делото *Lopez Ribalda and Others v. Spain* [GC] Съдът проверява дали използването на изображения, получени чрез тайно видеонаблюдение, като доказателство в рамките на гражданско производство (чл. 8) е нарушило принципа за справедливост на производството като цяло (§ 154 -158). По делото *Evers v. Germany* Съдът проверява дали по време на производството е било спазено правото на уязвими лица с психични разстройства на самоопределение и достойнство по смисъла на чл. 8 (§ 82 -84).

6. Член 10 (свобода на изразяване)

94. Съдът е разглеждал дела, по които жалбоподателите са осъдени за неуважение към съда поради коментари, направени в съдебна зала или насочени към съдии. Първоначално Съдът разглежда поотделно оплакванията по членове 6 и 10 от Конвенцията, като отбелязва, че констатацията му за процесуална несправедливост в рамките на съкратеното производство за неуважение към съда само утежнява липсата на пропорционалност (*Kyprianou v. Cyprus* [GC], § 181). Наскоро Съдът прие, че с оглед на недостатъците на разглежданото производство (довели до констатиране на нарушение на чл. 6 § 1) ограничаването на правото на жалбоподателя на свобода на изразяване не е придружено от ефективни и „адекватни гаранции“ срещу злоупотреби и поради това не е необходимо в едно демократично общество, нарушавайки по този начин чл. 10 (*Stomka v. Poland*, §§ 69-70).

7. Други членове

5. Чл. 6 § 1 е *lex specialis* спрямо чл. 13: изискванията на чл. 6 § 1, обхващащи пълния обем на съдебната процедура, са по-стриктни, и поглъщат, тези на чл. 13 (*Kudła v. Poland* [GC], 2000, § 146).

96. В решението *Černius et Rinkevičius v. Lithuania*, § 49, Съдът разгледа по член 6 § 1 жалба, свързана с отказ на националните съдилища да присъдят на жалбоподателите, сума за разходи и разноски след уважаване на жалбата им по член 1 от Протокол № 1 във връзка с член 13 от Конвенцията (за сравнение *Taratukhin v. Russia* (решение), § 27, и за възстановяване на дължимите суми, вж. *Gogić c. Croatia*, § 45). По делото *Cindrić and Bešlić v. Croatia*, §§ 119-123 за разходите, изчислени в края на процеса, състоящи се от възнаграждения на държавни служители, Съдът разгледа жалбата по двата члена (§§ 110 и 119-123). Вж. също *Zustović v. Croatia*, 2021, §§ 98-100, за обобщение на практиката.

II. Право на съд

Чл. 6, § 1 от Конвенцията

"1. Всяко лице, при решаването на правен спор относно неговите граждански права и задължения ... има право на справедливо и публично гледане на неговото дело в разумен срок от независим и безпристрастен съд, създаден в съответствие със закона. ..."

A. Право на и достъп до съд

97. Правото на достъп до съд по смисъла на чл. 6 е определено в *Golder v. the United Kingdom* (§§ 28-36). Позовавайки се на принципите на правовата държава и избягването на произвол, залегнали в основата на Конвенцията, Съдът постанови, че правото на достъп до съд е присъщо на гаранциите, заложили в чл. 6 (*Zubac v. Croatia* [GC], §§ 76 и сл.).

98. Правото на справедлив съдебен процес, гарантирано от чл. 6 § 1, изисква страните да разполагат с ефективни правни средства за защита, които да им позволяват да отстояват гражданските си права (*Beles and Others v. Czech Republic*, § 49; *Nait - Liman v. Switzerland* [GC], § 112).

99. Всеки има право да предяви какъвто и да е иск, свързан с неговите „граждански права и задължения“, пред съд или трибунал. По този начин чл. 6 § 1 въплъщава „правото на съд“, един от аспектите на което е правото на достъп, т.е. правото на започване на производства пред

съдилища по граждански дела (*Golder v. the United Kingdom*, § 36; *Nait-Liman v. Switzerland* [GC], § 113 и цитираните препратки). Следователно на чл. 6 § 1 може да се позове всеки, който счита, че намесата в упражняването на някое от неговите граждански права е неправомерна, и твърди, че не е имал възможност да предяви този иск пред съд, който отговаря на изискванията на чл. 6 § 1. Когато е налице сериозен и реален спор относно законосъобразността на подобна намеса, отнасящ се до самото съществуване или до обхвата на засегнатото гражданско право, чл. 6 § 1 дава право на заинтересованото лице „да иска решаването на този въпрос на националното законодателство от съд“ (*Z and Others v. the United Kingdom* [GC], § 92; *Markovic and Others v. Italy* [GC], § 98). Отказът на съд да разгледа искове на физически лица относно съвместимостта на определена процедура с основните процесуални гаранции за справедлив съдебен процес ограничава достъпа им до съд (*Al-Dulimi and Montana Management Inc. v. Switzerland* [GC], § 131).

100. „Правото на съд“ и правото на достъп не са абсолютни. Те могат да подлежат на ограничения, но последните не трябва да ограничават или намаляват достъпа на лицето по такъв начин или до такава степен, че да бъде засегната самата същност на правото (*Philis v. Greece (no. 1)*, § 59; *De Geouffre de la Pradelle v. France*, § 28; *Stanev v. Bulgaria* [GC], § 229; *Baka v. Hungary* [GC], § 120; *Nait-Liman v. Switzerland* [GC], § 113).⁷ Освен това дадено ограничение няма да бъде съвместимо с чл. 6 § 1, ако не преследва законна цел и ако не съществува разумна връзка на пропорционалност между използваните средства и преследваната цел (*Lupeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania* [GC], § 89; *Nait-Liman v. Switzerland* [GC], § 115).

101. Член 6 не гарантира право на достъп до съд, компетентен да обезсили или замени закон, приет от законодателната власт. Когато обаче указ - издаден въз основа на закон - решение или друга мярка, дори и те да не са формално насочени към дадено физическо или юридическо лице, на практика съществено засягат „гражданските права или задължения“ на това лице или на група от лица в сходна ситуация, независимо дали поради определени специфични за тях характеристики или поради фактически обстоятелства, които ги различават от всяко друго лице, член 6 § 1 може да изиска същността на въпросното решение или мярка да бъде оспорима от това лице или от тази група пред „съд“, отговарящ на изискванията на тази разпоредба (*Posti and Rahko v. Finland*, §§ 53-54). Това се прилага *a fortiori* за мярка, прилагаща приложимото право в конкретен случай (*Project-Project-Trade d.o.o. v. Croatia*), § 67-68).

102. Въпреки че правото на предявяване на граждански иск пред съд е един от „всеобщо признатите основни принципи на правото“, Съдът не счита, че тези гаранции са сред нормите *na jus cogens* на съвременната международноправна практика (*Al-Dulimi and Montana Management Inc. v. Switzerland* [GC], § 136).

103. По делото *Baka v. Hungary* [GC] Съдът отбеляза нарастващото значение, което международните инструменти и инструментите на Съвета на Европа, съдебната практика на международните съдилища и практиката на други международни органи придават на процесуалната справедливост по дела, включващи отстраняване или освобождаване на съдии, включително намесата на орган, независим от изпълнителната и законодателната власт, по отношение на всяко решение, засягащо прекратяването на мандата на съдия (§ 121). По делото *Kovesi v. Romania* същите съображения бяха приложени и към прокурорите (§ 156).

104. В решението си по дело *Lovric v. Croatia* относно изключването на член на сдружение Съдът отбеляза, че ограничаването на правото на достъп до съд за оспорване на такава мярка е преследвало „законната цел“ за запазване на организационната автономия на сдруженията (позовавайки се на чл. 11 от Конвенцията). Обхватът на съдебния контрол на такава мярка може да бъде ограничен, дори и в значителна степен, но въпреки това съответното лице не трябва да бъде лишено от правото на достъп до съд (§ 71-73).

---

⁷ Виж също раздела „Справедливост“.

1. Право, което е реално и ефективно

105. Правото на достъп до съд трябва да бъде „реално и ефективно“ (*Bellet v. France*, § 38; *Zubac v. Croatia* [GC], §§ 76-79). За да бъде ефективно правото на достъп, дадено лице трябва „да има ясна, реална възможност да оспори акт, който представлява засягане на правата му“ (*Bellet v. France*, § 36; *Nunes Dias v. Portugal* (dec.) относно правилата, уреждащи призовката за явяване; *Fazliyski v. Bulgaria* относно липсата на съдебен контрол на експертиза, която е била определяща за уреждането на трудов спор, засягащ националната сигурност, и по отношение на автоматичното отстраняване на съдия на основание упражняване на правото на обжалване срещу дисциплинарното решение за освобождаването ѝ от длъжност, *Camelia Bogdan v. Roumania*, §§ 75-77) 2020, §§ 75-77), или ясна, практическа възможност за искане на обезщетение (*Georgel and Georgeta Stoicescu v. Romania*, 2011, § 74). Това право трябва да се разграничава от правото, гарантирано от чл. 13 от Конвенцията⁸ (*X and Others v. Russia*, § 50).

106. Правилата, уреждащи формалните стъпки, които трябва да бъдат предприети, и сроковете, които трябва да бъдат спазени при подаването на жалба или молба за съдебен контрол, имат за цел да гарантират добро правораздаване и спазването, по-специално, на принципа на правната сигурност (*Canete de Goni v. Spain*, § 36). При това положение въпросните правила или тяхното прилагане не следва да възпрепятстват страните да използват налично средство за правна защита (*Miragall Escolano and Others v. Spain*, § 36; *Zvolsky and Zvolaska v. the Czech Republic*, § 51). По-специално, всеки случай следва да се оценява в светлината на особеностите на въпросното производство (*Kurgun v. Turkey*, §§ 103-104). При прилагането на процесуалните правила съдилищата трябва да избягват както прекомерния формализъм, който би нарушил справедливостта на производството, така и прекомерната гъвкавост, която би направила ненужни процесуалните изисквания, предвидени в законодателството (*Hasan Tung and Others v. Turkey*, §§ 32-33).

107. Накратко, спазването на формалните правила за гражданско производство, които позволяват на страните да разрешат спор, е полезно и важно, тъй като може да ограничи дискреционната власт, да осигури равенство на страните, да предотврати произвол, да позволи разрешаването на и произнасянето по спор ефективно и в разумен срок и да гарантира правната сигурност и уважението към съда (*Zubac v. Croatia* [GC], § 96). Същността на правото на достъп до съд обаче е нарушена, когато тези правила престанат да обслужват целите на „правната сигурност“ и „доброто правораздаване“ и образуват един вид пречка, която не позволява делото да бъде решено по същество от компетентния съд (*Zubac v. Croatia* [GC], § 98). Когато властите са предоставили неточна или непълна информация относно сроковете, националните съдилища следва да вземат предвид в достатъчна степен конкретните обстоятелства по случая и да не прилагат твърде строго съответните правила и съдебна практика (срв. *Clavien v. Switzerland* (dec.) и *Gajtani v. Switzerland*).

108. Правото да се предяви иск или да се подаде жалба трябва да възниква от момента, в който страните могат действително да узнаят за съдебно решение, с което им се налага задължение или което потенциално засяга техни законни права или интереси. В противен случай съдилищата биха могли значително да съкратят времето за подаване на жалба или дори да направят невъзможно обжалването, като забавят връчването на своите решения. Като средство за комуникация между съдебния орган и страните, връчването съобщава решението на съда и основанията за него на страните, като по този начин им се дава възможност да го обжалват, ако сметнат за уместно (*Miragall Escolano and Others v. Spain*, § 37), или се дава възможност на заинтересована трета страна да се намеси (*Canete de Goni v. Spain*, § 40, относно жалбоподателка, която не е призована да даде показания като заинтересована страна в производство, изходът от което ѝ е причинил вреда).

109. В по-общ план националните власти са длъжни да действат с необходимата грижа, за да

---

⁸ Виж [Ръководство относно чл. 13 от Конвенцията - Право на ефективни правни средства за защита](#).

гарантират, че страните са информирани за производствата, свързани с тях, за да могат да се явят и да се защитят; уведомяването за производствата не може да бъде оставено изцяло на преценката на отсрещната страна (за резюме на съдебната практика виж *Schmidt v. Latvia*, § 86-90, 92 и 94-95, където жалбоподателят не е бил информиран за производство по развод и Съдът е подчертал, че предвид същността на производството е била необходима специална грижа от страна на властите да гарантират спазването на правото на достъп до съд).

110. Когато административните решения потенциално могат да се отразят на трети страни, трябва да има последователна система за уведомяване, която да осигури достъпността на относимите данни в съответния срок за всяка заинтересувана страна (*Stichting Landgoed Steenberg and Others v. the Netherlands*, 2021, § 47, що се отнася до система за изцяло онлайн известяване/комуникация, §§ 50-53). Системата за общо публикуване на административните решения, която постига справедлив баланс между интересите на властите и на заинтересованите лица, по-специално като им предоставя ясна, практическа и ефективна възможност да оспорват решенията, не представлява непропорционална намеса в правото на достъп до съд (*Geffre v. France* (dec.)).

Делото *Zavodnik v. Slovenia* се отнася до уведомление в хода на производство по несъстоятелност. Съдът приема, че начинът, по който е направено уведомлението за съдебното заседание (било е обявено на таблото за съобщения в съда и в Официалния вестник), е неподходящ и е попречил на жалбоподателя да оспори разпределението на имуществото (*Zavodnik v. Slovenia*, §§ 78-81). 111. При конкретни обстоятелства по дело реалният и ефективен характер на правото на достъп до съд може да бъде засегнат, например:

- чрез прекомерни разходи за производството с оглед на финансовия капацитет на лицето:

ⁿ прекомерният размер на гаранцията за разноските в контекста на молба за присъединяване към наказателното производство като граждански ищец (*A't-Mouhoub v. France*, §§ 57-58; *Garaa Manibardo v. Spain*, §§ 38-45);

ⁿ прекомерни съдебни такси (*Kreuz v. Poland*, §§ 60-67; *Podbielski and PPU Polpure v. Poland*, §§ 65-66; *Weissman and Others v. Romania*, § 42; *Georgel and Georgeta Stoicescu v. Romania*, §§ 69-70, и в обратен смисъл, *Reuther v. Germany* (dec.)). По тези дела Съдът е разгледал въпроса за съдебните такси, които са били наложени преди образуването на гражданско производство и са имали за последица възпрепятстването на достъпа до съд от първа или следваща инстанция на жалбоподателите, които не са били в състояние да ги платят (и обратно, *Tolstoy Miloslavsky v. United Kingdom*, §§ 62-67 относно плащане на депозит като предпоставка за подаване на жалба). По делото *Stankov v. Bulgaria*, § 53, Съдът приема, че високите съдебни разноски, наложени в края на производството, също могат да представляват ограничение на правото на съд (виж по-конкретно дела, касаещи прекомерна продължителност на производството, оправдателна присъда или необосновано предварително задържане, §§ 59 и 62); виж също така по отношение на отказа за възстановяване на съдебни разноски *Cernius and Rinkevicius v. Lithuania*, §§ 68-69 и § 74; и срв. със съдебно производство, *Taratukhin v. Russia*, §§ 36 и сл. В случаите, свързани със съдебни такси, следва да се вземе предвид и поведението на страната (*Zubac v. Croatia* [GC], § 120) или явно липсващият шанс за успех на иска (*Marić v. Croatia*, (решение), § 58 и § 60, относно задължението за плащане на всички съдебни разноски за представителството на държавата, и, § 52 относно задължението на губещата страна да поеме съдебните разноски (правило „губещият плаща“); вж. също *Cindrić u Bešlić v. Croatia*, §§ 119-123, *Klauz v. Croatia*, §§ 77 и сл., и *Stankiewicz v. Poland*, §§ 62 и сл.; и *Cindrić and Bešlić v. Croatia*, 2016, §§ 119-123). Що се отнася до разноските за производства, които не довеждат до решение по същество, вж *Karahasanoğlu v. Turkey*, 2021, §§ 136-137). Съдът се противопоставя на правилото, според което държавните институции не дължат разноски, когато са били намерени за

отговорни за съдебни производство (*Zustović v. Croatia*, 2021, §§ 102-106, и вж също §§ 99-100 относно задължението на държавата да понесе разноските за грешките си в този контекст);

ⁿ Налагането на глоби, с цел да се предотврати натрупване на дела в съдилищата и да се гарантира добро правораздаване, само по себе си не противоречи на правото на достъп до съд. Размерът на тези глоби обаче е важен фактор, който трябва да се вземе под внимание (*Sace Elektrik Ticaret ve Sanayi A.Ş. v. Turkey*, § 26 и сл., относно задължителна глоба от 10% от предложението в случай на неуспех при оспорване на публичен търг).

■ по въпроси, свързани със срокове:

ⁿ времето, необходимо за разглеждане на жалба, довело до обявяването ѝ за недопустима (*Melnyk v. Ukraine*, § 26; *Miragall Escolano and Others v. Spain*, § 38). Все пак страните са длъжни да действат с дължимата грижа (*Kamenova v. Bulgaria*, §§ 52-55).

ⁿ По делото *Ivanova and Ivashova v. Russia* Съдът постанови, че националните съдилища не трябва да тълкуват националното право по негъвкав начин, така че това да доведе до налагане на задължение, с което страните не биха могли да се съобразят. Изискването жалбата да бъде подадена в едномесечен срок от датата, на която регистратурата е изготвила пълен препис от съдебното решение, а не от момента, в който жалбоподателят действително е узнал за решението, е равносилно на поставяне на изтичането на съответния срок в зависимост от фактор, който е изцяло извън контрола на жалбоподателя. Съдът приема, че правото на обжалване е трябвало да бъде реално от момента, в който жалбоподателят е могъл реално да се запознае с пълния текст на решението.

ⁿ давностни срокове за предявяване на иск (относно увреждане на физическата неприкосновеност виж препратките към съдебната практика, цитирани в параграфи 53-55 от *Sanofi Pasteur v. France*, включително *Howald Moor and Others v. Switzerland*, §§ 79-80; *Yagtzilar and Others v. Greece*, § 27). Например Съдът е установил нарушение на правото на достъп до съд по редица дела, по които прекратяването на наказателното производство и произтичащото от това неразглеждане на граждански иск се дължат на липса на старание от страна на националните власти (*Atanasova v. Bulgaria*, §§ 35-47). Прекомерното забавяне на разглеждането на иск може също да обезсмисли правото на достъп до съд (*Kristiansen and Tyvik AS v. Norway*).

ⁿ предоставянето на право на обжалване след изтичане на срока и произтичащото от това приемане на обикновена жалба, подадена след значителен период от време, по причини, които не изглеждат особено убедителни, може да доведе до нарушаване на принципа на правната сигурност и правото на съд (*Magomedov and Others v. Russia*, §§ 87 -89, където закъснелите жалби в полза на компетентните власти са били приети след удължаването без основателна причина за срока за обжалване).

дължината на предварителните разследвания, за която са отговорни властите, която пречи на жалбоподателя да се присъедини към наказателното производство като граждански ищец, претендиращ за обезщетение, или да предяви граждански иск (*Petrella v. Italy*, 2021, §§ 51-53 и цитираната съдебна практика).

ⁿ забавяне от страна на националните власти при разглеждането на молба от жалбоподателката (оспорваща процедурата за подбор за длъжност, за която тя е кандидатствала), в резултат на което производството е прекратено на основание, че липсва правен интерес от разглеждане на молбата, тъй като въпросното административно решение е с изтекъл срок (*Frezadou v. Greece*, § 47 - срв. със *Sailing Club of Chalkidiki "I Kelyfos" v. Greece*, § 72). В по-общ план, в изключителни случаи, когато производството остава висящо за прекалено дълъг период, това може да наруши правото на достъп до съд (*Kristiansen and Tyvik AS v. Norway*, § 57). Неоснователната липса на решение за особено дълъг срок от страна на съда, разглеждащ делото, може да се счита за отказ от правосъдие; по този начин използваната от жалбоподателя правна защита може да бъде лишена от всякаква ефективност, когато съответният съд не успее да уреди спора

своевременно, както се изисква от обстоятелствата и естеството на делото (*Sailing Club of Chalkidiki "I Kelyfos" v. Greece*, § 60).

- по въпроси, свързани с юрисдикцията (виж например *Arlewin v. Sweden* относно телевизионно предаване, излъчвано от друга държава от Европейския съюз) или прекалено рестриктивно тълкуване на обявената цел на дадено сдружение, което го лишава от правото му на достъп до съд (*Association Burestop 55 and Others v. France*, 2021, § 71). Освен това, когато срещу държавата е предявен иск за обезщетение за вреди, държавата има позитивното задължение да улесни идентифицирането на органа ответник (*Georgel and Georgeta Stoicescu v. Romania*, §§ 69-71).

- чрез въпроси, свързани с доказателствата, когато изискванията за тежестта на доказване са прекалено строги (*Tence v. Slovenia*, §§ 35-38); относно формализма при представяне на доказателства вж. *Efstratiou and others v. Greece*, §§ 44 и сл.

- чрез наличието на процесуални препятствия, които възпрепятстват или ограничават възможностите за обжалване пред съд:

- ⁿ изключително строго тълкуване от националните съдилища на процесуално правило (прекомерен формализъм) може да лиши жалбоподателите от правото им на достъп до съд (*Perez de Rada Cavanilles v. Spain*, § 49; *Miragall Escolano and Others v. Spain*, § 38; *Sotiris and Nikos Koutras ATTEE v. Greece*, § 20; *Beles and Others v. the Czech Republic*, § 50; *RTBF v. Belgium*, §§ 71-72 и 74; *Miessen v. Belgium*, §§ 72-74; *Zubac v. Croatia* [GC], § 97; *Gil Sanjuan v. Spain*, § 34; и до конституционен съд, *Dos Santos Calado and Others v. Portugal*, §§ 118-130), като се има предвид, че необоснованата формулировка на дадено процесуално изискване накърнява правото на ефективна съдебна защита (*Miragall Escolano and Others v. Spain*, § 37). Що се отнася до прилагането с обратна сила на нов критерий за допустимост след подаването на жалба, това повдига въпрос, свързан с принципа на правната сигурност (*Gil Sanjuan v. Spain*, §§ 35-45);

- ⁿ разглеждане на стойността на предмета на спора (праг на допустимост *ratione valoris*), за да се определи компетентността на по-висшестоящ съд (*Zubac v. Croatia* [GC], § 73, § 85 -86);

- ⁿ изискванията, свързани с изпълнението на предходно съдебно решение, могат да накърнят правото на достъп до съд, например когато липсата на средства от страна на жалбоподателя не му позволява дори да започне да изпълнява предходното съдебно решение (*Annoni di Gussola and Others v. France*, § 56; срв. с *Arvanitakis v. France* (dec.));

- ⁿ процесуални правила, които забраняват на определени правни субекти да участват в съдебни производства (*The Holy Monasteries v. Greece*, § 83; *Philis v. Greece (no. 1)*, § 65; *Lupaş and Others v. Romania*, §§ 64-67; и относно пълнолетни без правоспособност *Stanev v. Bulgaria* [GC], §§ 241-45; *Nataliya Mikhaylenko v. Ukraine*, § 40; *Nikolyan v. Armenia*; и срв. с *R.P. and Others v. the United Kingdom*);

- в рамките на наличния съдебен контрол, например когато жалба до административните съдилища срещу президентски указ може да доведе само до проверка на спазването на външните формалности при приемането на указа, докато жалбата на жалбоподателя призовава за разглеждане на основателността и вътрешната законосъобразност на указа (*Kovesi v. Romania*, § § 153 -154, относно преждевременното отстраняване от длъжност на прокурор). А *fortiori* чрез липсата на съдебен контрол (*Camelia Bogdan v. Roumania*, §§ 76-77, относно временното автоматично отстраняване на съдия по време на обжалването ѝ срещу решението за освобождаването ѝ от длъжност).

112. Отново по въпроса за формализма обаче условията за допустимост на дадена касационна жалба могат съвсем законосъобразно да бъдат по-строги, отколкото при обикновена жалба (*Tourisme d'affaires v. France*, § 27 *in fine*). Като се има предвид особеният характер на ролята на касационния съд, следваната в него процедура може да бъде по-формална, особено когато производството пред него е следствие от разглеждането на делото от първоинстанционен съд, а след това от апелативен съд, всеки от тях с пълна компетентност (*Levages Prestations Services v. France*, §§ 44-48; *Brualla Gomez de la Torre v. Spain*, §§ 34-39), но националните власти не

разполагат с неограничена свобода на преценка в това отношение (*Zubac v. Croatia* [GC], §§ 108-109).

Съдът обръща внимание и на специфичната роля на Върховния административен съд и намира за приемливо за производство пред него да има по-строги критерии за допустимост (*Papaioannou v. Greece*, 2016, §§ 42-49). Като разглежда жалба относно новите условия за обжалване пред този съд, Съдът отбелязва, че не е негова задача да изразява възглед относно уместността на избора на насоки за практиката, които правят националните съдилища, или законодателните тенденции, а само да провери дали последствията от този избор са в съответствие с Конвенцията (*пак там*, § 43; вж също *Ronald Vermeulen v. Belgium*, 2018, § 53). По-нататък, във връзка със специфичната роля, заемана от Конституционния съд като последно средство за защита на основните права, може също да се приеме, че производството пред него е по-формално (*Arribas Antón v. Spain*, 2015, § 50 и по-долу).

113. В по-общ план решението по делото *Zubac v. Croatia* [GC] потвърди общите принципи за достъп до по-висш съд (§ 80-82 и § 84) и съдебната практика относно формализма (§ 96-99). По-специално въпросите за „правната сигурност“ и „доброто правораздаване“ са два основни елемента за разграничаване между прекомерния формализъм и приемливото прилагане на процесуалните формалности (§ 98). Тези принципи се прилагат и към производства пред конституционен съд (*Dos Santos Calado and Others v. Portugal*, §§ 111-112; *Fraile Iturralde v. Spain* (dec.), §§ 36-37).

114. Според *Zubac v. Croatia* при определянето на пропорционалността на правните ограничения за достъп до висшите съдилища следва да се вземат предвид три фактора: i) процедурата за обжалване трябва да бъде предвидима от гледна точка на страната (виж също така относно Конституционен съд, *Arrozpide Sarasola and others v. Spain*, § 106); ii) след установяване на процесуалните грешки, допуснати по време на производството, които в крайна сметка са попречили на жалбоподателя да се ползва от достъп до съд, трябва да се определи дали жалбоподателят е трябвало да понесе прекомерна тежест в резултат на тези грешки. Когато въпросната процесуална грешка е възникнала само от едната страна, тази на жалбоподателя или на съответните власти, по-специално на съдилищата, в зависимост от случая, Съдът обикновено е склонен да прехвърли тежестта върху страната, допуснала грешката (§ 90 и цитираните примери); и iii) дали въпросните ограничения включват „прекомерен формализъм“ (§ 97; виж също така относно конституционен съд - *Dos Santos Calado and Others v. Portugal*, §§ 116-117, и цитираните примери). 115. По делото *Gil Sanjuan v. Spain* Съдът установи нарушение на чл. 6 § 1 поради прилагането с обратна сила на нов критерий за допустимост на жалба пред Върховния съд след подаването на жалбата (§ 45). Позовавайки се на принципа на правна сигурност, Съдът приема, че появата на новия критерий не е била предвидима за жалбоподателя (§ 38 -39) и че поради това тя не е била в състояние да отстрани евентуалните последици от прилагането на новия критерий (§ 40 -43). 116. По делото *Trevisanato v. Italy* Съдът не намира за нередно изискването специализираните адвокати да приключат излагането на всяко основание за обжалване пред касационния съд с параграф, в който се обобщават мотивите и изрично се посочва правният принцип, за който се твърди, че е нарушен (§ 42-45). Съдът установява също, че съображенията, свързани с ускоряването и опростяването на разглеждането на делата от касационния съд, са основателни (*Miessen v. Belgium*, § 71). 117. По принцип налагането на определен праг (критерий за *допустимост ratione valoris*) за достъп до върховен съд преследва легитимната цел да гарантира, че от този съд се изисква да разглежда само въпроси от такова значение, че да подхождат на неговата роля (*Zubac v. Croatia* [GC], § 73, § 83 и § 105). Пропорционалността на такова ограничение обаче трябва да се преценява за всеки отделен случай (§ 106 - 107) и Съдът е определил точни критерии за преценка дали националните власти са превишили своята свобода на преценка във въпросния случай (§ 108 - 109).

118. Освен това чл. 6 § 1 гарантира не само правото да се образува производство, но и правото

да се получи решение на спора от съд (*Lupeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania* [GC], § 86; *Kutic v. Croatia*, § 25 и 32, относно спирането на производството; *Acimovic v. Croatia*, § 41; *Beneficio Cappella Paolini v. San Marino*, § 29 относно отказ на правосъдие; *Marini v. Albania*, § 118 -123 относно отказ за вземане на окончателно решение по конституционната жалба на жалбоподателя поради равен брой гласове, и *Gogić v. Croatia*, §§ 40-41, относно последиците от грешки от страна на съдебните органи).

119. В случаите, когато прекратяването на наказателното производство възпрепятства разглеждането на граждански иски, предявени от жалбоподатели в рамките на същото производство, Съдът проверява дали жалбоподателите биха могли да използват други канали за отстояване на гражданските си права. В случаите, когато е постановил, че са налице други достъпни и ефективни средства за правна защита, той не установява нарушение на правото на достъп до съд (*Nicolae Virgiliu Tanase v. Romania* [GC], § 198).

По-общо, невъзможността да се разгледа граждански иск по същество не представлява *ipso facto* неоправдано ограничаване на правото на достъп до съд (*Petrella v. Italy*, 2021, §§ 49-53 и цитираната съдебна практика).

120. Правото на съд може да бъде нарушено и когато съдът не спазва законоустановения срок за произнасяне по жалби срещу поредица от решения с ограничена продължителност (*Musumeci v. Italy*, §§ 41 -43) или отсъствие на решение (*Ganci v. Italy*, § 31). „Правото на съд“ обхваща и изпълнението на съдебни решения.⁹

121. При разглеждането на пропорционалността на ограничението на достъпа до граждански съд Съдът взема предвид процесуалните грешки, допуснати по време на производството, които са попречили на жалбоподателя да се ползва от такъв достъп, и определя дали той е бил принуден да понесе прекомерна тежест поради такива грешки. Определени са отправни критерии за оценка дали жалбоподателят или компетентните власти следва да понесат последици от евентуални грешки (*Zubac v. Croatia* [GC], § 90 -95, § 119). Когато грешки са допуснати пред по-нисшите съдилища, Съдът е признал последващата роля на Върховния съд (§ 122 -124).¹²² Освен това, когато дадено лице претендира за право на достъп до съд, това право по Конвенцията може да противоречи на правото на другата страна на правна сигурност, също гарантирано от Конвенцията. Подобна ситуация налага балансиране на противоречащите си интереси и Съдът предоставя на държавата широка свобода на преценка (*Sanofi Pasteur v. France*, § 56 -58).

2. Ограничения

123. Правото на достъп до съд не е абсолютно. Съдът, до когото е отправен иск, може да не приеме юрисдикция с разумни и убедителни мотиви (*Ali Riza v. Switzerland*, 2021, §§ 94-96) и може да има ограничения, разрешени по подразбиране (*Golder v. the United Kingdom*, § 38; *Stanev v. Bulgaria* [GC], § 230; *Zubac v. Croatia* [GC], § 78). Това се отнася по-специално до условията за допустимост на обжалването, тъй като поради самото си естество то изисква регулиране от страна на държавата, която се ползва с известна свобода на преценка в това отношение (*Luordo v. Italy*, § 85; *Zubac v. Croatia* [GC], §§ 107-109), или където се касае за доброто правосъдие и ефективността на националните съдебни решения (*Ali Riza v. Switzerland*, 2021, § 97).

124. Въпреки това прилаганите ограничения не трябва да ограничават или намаляват достъпа на лицето по такъв начин или до такава степен, че самата същност на правото да бъде нарушена. Освен това дадено ограничение няма да бъде съвместимо с чл. 6 § 1, ако не преследва „легитимна цел“ и ако не съществува „разумно съотношение на пропорционалност между използваните средства и преследваната цел“ (*Ashingdane v. the United Kingdom*, § 57; *Fayed v. the*

---

⁹ Виж раздела „Изпълнение на съдебни решения“.

United Kingdom, § 65; *Markovic and Others v. Italy* [GC], § 99; *Nait-Liman v. Switzerland* [GC], §§ 114-115).

125. Правото на достъп до съд може също така да подлежи при определени обстоятелства на легитимни ограничения, като например давностни срокове (*Sanofi Pasteur v. France*, §§ 50 -55, отнасящи се до ответника и пострадалия, предявяващ иск за обезщетение за вреди; *Stubbings and Others v. The United Kingdom*, §§ 51 -52), гаранция за разпореждания за разноски (*Tolstoy Miloslavsky v. The United Kingdom*, § 62 -67), изискване за процесуално представителство (*R.P. and Others v. The United Kingdom*, §§ 63 -67) или изискване за опит за приятелско уреждане на спора преди предявяване на иск за обезщетение за вреди срещу държавата (*Momcilovic v. Croatia*, §§ 55 -57). 126. В допълнение, ограничаване на достъп до съдебен контрол може да се приеме, с цел да се запази организационната автономия на сдружение или на професионална колегия, която разполага с известна автономия да взема решения по вътрешни въпроси, като например правилата за поведение на нейните членове извън дисциплинарната сфера (*Bilan v. Croatia* (решение), §§ 27-31 относно писмена забележка на нотариус; да се разграничи от *Lovrić v. Croatia*, § 73). Ограничаването на достъпа до съд може да произтича от решение на върховен съд за ограничаване във времето на действието на декларация, че даден закон е противоконституционен. Това не нарушава чл. 6 § 1 при изключителни обстоятелства, когато е оправдано от съображения от обществен интерес. Всъщност може да е необходимо да се избегнат всякакви очевидно прекомерни последици от такава декларация за противоконституционност в чувствителна област, като например икономическата политика на дадена държава по време на сериозна икономическа криза (*Frantzeskaki v. Greece* (dec.), § 38 -40 и цитираните препратки).

127. Когато достъпът до съд е ограничен от закона или на практика, Съдът проверява дали ограничението засяга същността на правото и по-специално дали то преследва легитимна цел и дали е налице разумно съотношение на пропорционалност между използваните средства и преследваната цел: *Ashingdane v. the United Kingdom*, § 57. По отношение на пропорционалността на ограничението обхватът на свободата на преценка на държавата може да зависи, *наред с другото*, от съответните норми на международното право в тази област (*NaTt-Liman v. Switzerland* [GC], § 173 -174). В случаи, свързани с въпроси, които са предмет на постоянно развитие в държавите членки, обхватът на свободата на преценка може също да зависи от това дали е налице „европейски консенсус“ или поне определена тенденция сред държавите (*пак там*, § 175). Не може да се установи нарушение на чл. 6 § 1, ако ограничението е съвместимо с принципите, установени от Съда.

128. Дали дадено лице разполага с действителен иск на национално равнище може да зависи не само от материалноправното съдържание на съответното гражданско право, определено в националното право, но и от наличието на процесуални пречки, които предотвратяват или ограничават възможностите за предявяване на искове пред съд (*McElhinney v. Ireland* [GC], § 24). Чл. 6 § 1 не гарантира конкретно съдържание на гражданските „права“ в материалното право на договарящите се държави: Съдът не може да създава чрез тълкуването на чл. 6 § 1 материално право, което няма правно основание в съответната държава (*Z and Others v. the United Kingdom* [GC], §§ 87 и 98). По делото *Lupeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania* [GC] Съдът постанови, че трудностите, срещани от жалбоподателите при опитите им да си осигурят връщането на църковна сграда, произтичат от приложимото материално право и не са свързани с никакво ограничение на правото на достъп до съд. Поради това той приема, че не е налице нарушение на чл. 6 § 1 (§ 99 и 106).

129. Освен това самият факт, че искът е счетен за недопустим поради липса на правен интерес, не е равнозначен на отказ на достъп до съд, при условие че твърденията на ищеца са надлежно разгледани (*Obermeier v. Austria*, § 68, и за международен съд, *Konkurrenten.no AS v. Norway* (dec.), §§ 46-48).

130. *Ограничения на юрисдикцията на националните съдилища да разглеждат действия,*

извършени в чужбина: такива ограничения могат да преследват легитимни цели, свързани с принципите на добро правораздаване и поддържането на ефективността на националните съдебни решения (*NaTt-Liman v. Switzerland* [GC], § 122; *Hussein and Others v. Belgium*, 2021, §§ 59-73).

131. *Съдебен имунитет* на международните организации пред национални съдилища (виж по-специално *Stichting Mothers of Srebrenica and Others v. the Netherlands* (dec.), § 139): това основано на договор правило - което преследва легитимна цел (*Waite and Kennedy v. Germany* [GC], § 63) - е допустимо от гледна точка на чл. 6 § 1 само ако произтичащото от него ограничение не е непропорционално. Следователно би било съвместимо с чл. 6 § 1, ако заинтересованите лица разполагат с алтернативни средства за ефективна защита на правата си съгласно Конвенцията (*пак там*, §§ 68-74; *Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany* [GC], § 48; *Chapman v. Belgium* (dec.), §§ 51-56; и *Klausecker v. Germany* (dec.), §§ 69-77, относно алтернатива на арбитражната процедура). От това обаче не следва, че при липсата на алтернативно средство за правна защита признаването на имунитета на международна организация *ipso facto* представлява нарушение на правото на достъп до съд (*Stichting Mothers of Srebrenica and Others v. the Netherlands* (dec.), § 164).

132. Решението по дело *Stichting Mothers of Srebrenica and Others v. the Netherlands* (dec.) се отнася до предоставянето на имунитет на Организацията на обединените нации (ООН) пред националните съдилища. Съдът постановява, че операциите, установени с резолюции на Съвета за сигурност на ООН съгласно глава VII от Устава на ООН, са от основно значение за мисията на ООН за гарантиране на международния мир и сигурност. Следователно Конвенцията не би могла да се тълкува по начин, който би поставил действията и бездействията на Съвета за сигурност пред национална юрисдикция при липса на решение на ООН в този смисъл. Включването на такива операции в компетентността на националната юрисдикция би означавало да се позволи на всяка отделна държава да се намесва чрез нейните съдилища в изпълнението на ключова мисия на ООН в тази област, включително в ефективното провеждане на нейните операции (§ 154). Съдът добавя, че международното право не подкрепя позицията, че граждански иск следва да доведе до снемане на съдебния имунитет на Организацията на обединените нации пред националните съдилища единствено поради това, че искът се основава на твърдение за особено тежко нарушение на норма на международното право, дори норма *na jus cogens* (§ 158).

133. *Съдебен имунитет на държавите*: доктрината за съдебен имунитет на държавите от чуждестранни юрисдикции е общоприета от международната общност (*Stichting Mothers of Srebrenica and Others v. the Netherlands* (dec.), § 158). Мерки, предприети от държава членка, които отразяват общопризнати норми на международното публично право относно съдебния имунитет на държавите, не водят автоматично до непропорционално ограничение на правото на достъп до съд (*Fogarty v. the United Kingdom* [GC], § 36; *McElhinney v. Ireland* [GC], § 37; *Sabeh El Leil v. France* [GC], § 49).

134. *Държавен имунитет от юрисдикция*: Една държава може да се откаже от правото си на имунитет пред съдилищата на друга държава, като даде ясно и недвусмислено съгласие (*Ndayegamiye-Mporamazina v. Switzerland*, §§ 57 and 59). В случаите, когато прилагането на принципа за съдебен имунитет на държавите ограничава упражняването на правото на достъп до съд, трябва да се провери дали обстоятелствата по делото оправдават подобно ограничение. Ограничението трябва да преследва легитимна цел и да бъде пропорционално на тази цел (*Sabeh El Leil v. France* [GC], §§ 51-54; *Cudak v. Lithuania* [GC], § 59). Предоставянето на суверенен имунитет на дадена държава в рамките на гражданско производство преследва „легитимната цел“ да се спази международното право за насърчване на добрите отношения между държавите (*Fogarty v. the United Kingdom* [GC], § 34; *Al-Adsani v. the United Kingdom* [GC], § 54; *Treska v. Albania and Italy* (dec.)). Що се отнася до пропорционалността на предприетата мярка, тя може в някои случаи да накърни самата същност на правото на достъп до съд на лицето (*Cudak v. Lithuania* [GC], § 74; *Sabeh El Leil v. France* [GC], § 49; *Naku v. Lithuania and Sweden*, § 95), а в други не (*Al-Adsani v. the United Kingdom* [GC], § 67; *Fogarty v. the United Kingdom* [GC], § 39;

McElhinney v. Ireland [GC], § 38). При липса на алтернативно средство за правна защита не е налице *ipso facto* нарушение на правото на достъп до съд (*Stichting Mothers of Srebrenica and Others v. the Netherlands* (dec.)).

■ Съдебният имунитет на държавите е ограничен от развитието на обичайното международно право.

ⁿ Така например Съдът отбелязва тенденция в международното и сравнителното право към ограничаване на държавния имунитет по отношение на спорове, свързани със заетостта, с изключение обаче на тези, свързани с набирането на служители в посолство (*Cudak v. Lithuania* [GC], § 63 и сл.; *Sabeh El Leil v. France* [GC], § 53 -54 и 57 -58; *Naku v. Lithuania and Sweden*, § 89 относно уволнението на служители на посолството; виж също *Wallishausser v. Austria* относно връчването на призовка в производство срещу чужда държава във връзка с просрочени заплати). Що се отнася до спорове, свързани с трудов договор, сключен между посолства или постоянни мисии и техния помощен персонал, Съдът винаги е защитавал както гражданите на държавата, в която се намира сезираният съд (държавата, в която се извършва работата), така и лицата, които не са граждани на тази държава и живеят там (*Ndayegamiye-Mporamazina v. Switzerland*, §§ 49 и 61 и цитираните препратки). Този последователен подход е в съответствие с кодифицирания международен обичай: по принцип чужда държава не може да разчита на съдебен имунитет в контекста на спор относно трудов договор, сключен на територията на държавата, в която се намира сезираният съд. Въпреки това съществуват изключения от този принцип, по-специално когато „служителят е гражданин на държавата работодател към момента на образуване на производството, освен ако това лице не пребивава постоянно в държавата, в която се намира сезираният съд“ (*лак там*, § 6163). В цитираното дело, за разлика от предходните дела, жалбоподателката е била гражданин на държавата работодател (Бурунди), към момента на завеждането на дело пред швейцарските съдилища, и не пребивава постоянно в държавата, в която се намира сезираният съд (Швейцария), където е работила в постоянното представителство на Република Бурунди към Организацията на обединените нации. Спазването от страна на Швейцария на съдебния имунитет на Република Бурунди във връзка с твърдението за несправедливо уволнение е съвместимо с общопризнатите норми на международното право относно държавния имунитет (§ 66).

ⁿ Ограничителен подход към имунитета може да бъде възприет и по отношение на търговските сделки между държавата и чуждестранни физически лица (*Oleynikov v. Russia*, § 61 и 66).

■ От друга страна, през 2001 г. Съдът отбеляза, че макар да изглежда, че съществува тенденция в международното и сравнителното право за ограничаване на държавния имунитет по отношение на телесна повреда, причинена от действие или бездействие в рамките на държавата, в която се намира сезираният съд, тази практика в никакъв случай не е универсална (*McElhinney v. Ireland* [GC], § 38).

■ Освен това през 2014 г. Съдът постанови, че макар да е налице известна подкрепа в полза на специално правило или изключение в международното публично право по дела, свързани с граждански иски за изтезания, предявени срещу чуждестранни държавни служители, по-голямата част от мненията са в подкрепа на това, че правото на имунитет на държавата не може да бъде заобиколено, като вместо това се съдят нейните служители или агенти (*Jones and Others v. the United Kingdom*, § 213-15 относно отказ за разглеждане на граждански иски на жалбоподателите във връзка с твърдения за изтезания поради имунитета, на който се позовава въпросната държава и нейните длъжностни лица).

■ Държавният имунитет срещу изпълнение сам по себе си не противоречи на чл. 6 § 1. Съдът отбеляза през 2005 г., че всички международни правни инструменти, уреждащи държавния имунитет, определят общия принцип, че с някои строго определени изключения чуждите държави се ползват с имунитет срещу изпълнение на територията на държавата, в която се намира сезираният съд (*Manoilescu and Dobrescu v. Romania and Russia* (dec.), § 73). Например през 2002 г. Съдът постанови, че „въпреки че гръцките съдилища разпореждат на германската държава да изплати обезщетение на жалбоподателите, това не задължава

непременно гръцката държава да гарантира, че жалбоподателите могат да си възстановят дълга чрез производство по принудително изпълнение в Гърция“ (*Kalogeropoulou and Others v. Greece and Germany* (dec.)). Тези решения са валидни към съответния момент на развитие на международното право и не възпрепятстват бъдещото развитие на това право.

135. Парламентарен имунитет: дългогодишна практика е държавите като цяло да предоставят различна степен на имунитет на народните представители с цел да се даде възможност за свобода на словото на представителите на народа и да се предотврати намеса чрез политически наточарени жалби в парламентарните функции (*C.G.I.L. and Cofferati v. Italy* (no. 2), § 44). Следователно парламентарният имунитет може да бъде съвместим с чл. 6, при условие че:

- преследва легитимни цели: защита на свободата на словото в Парламента и поддържане на разделението на властите между законодателната и съдебната власт (*A. v. the United Kingdom*, §§ 75-77 и 79);
- не е непропорционален на преследваните цели (ако съответното лице разполага с алтернативни средства за ефективна защита на правата си (*пак там*, § 86) и имунитетът е свързан само с упражняването на парламентарни функции (*пак там*, § 84; *Zollmann v. the United Kingdom* (dec.)). За установяване липсата на ясна връзка с парламентарната дейност, е необходимо тясно тълкуване на понятието за пропорционалност между преследваната цел и използваните средства (*Cordova v. Italy* (no. 2), § 64; *Syngelidis v. Greece*, § 44). Правото на достъп до съд на лицата не може да бъде ограничено по начин, несъвместим с чл. 6 § 1, когато оспорваните забележки са направени от народен представител (*Cordova v. Italy* (no. 1), § 63; *C.G.I.L. and Cofferati v. Italy* (no. 2), § 46 -50, където освен това пострадалите не са разполагали с алтернативни средства за защита на правата си).

136. По същия начин освобождаването от юрисдикция на съдиите е съвместимо с чл. 6, § 1, ако то преследва законна цел, а именно добро правораздаване (*Ernst and Others v. Belgium*, § 50) и спазва принципа на пропорционалност, в смисъл че жалбоподателите разполагат с разумни алтернативни средства за ефективна защита на правата си съгласно Конвенцията (*Ernst and Others v. Belgium*, § 53 -55).

137. Имунитети, с които се ползват държавните служители: ограниченията на възможността на физически лица да завеждат съдебни дела срещу изявления и констатации на държавни служители, които вредят на тяхната репутация, могат да преследват законна цел в обществен интерес (*Fayed v. the United Kingdom*, § 70); трябва обаче да има пропорционална връзка между използваните средства и тази законна цел (*пак там*, § 75 -82). Делото *Jones and Others v. the United Kingdom* (§ 213 -15) се отнася до отказа да се разгледа граждански иск на жалбоподатели във връзка с твърдения за изтезания поради имунитета, на който се позовават въпросната държава и нейните длъжностни лица. Съдът приема, че предоставянето на имунитет на държавните служители по това конкретно дело отразява общопризнати правила на международното публично право, като същевременно посочва, че развитието в тази област трябва да бъде преразгледано. 138. Имунитет на държавен глава: с оглед на функциите, изпълнявани от държавните глави, Съдът счита за приемливо да им предостави функционален имунитет, за да защити свободата им на изразяване и да се запази разделението на властите в рамките на държавата. Параметрите на този имунитет трябва да бъдат уредени. Вечният и абсолютен имунитет, който не може да бъде отнет при никакви обстоятелства, би представлявал непропорционално ограничение на правото на достъп до съд (*Urechean and Pavlicenco v. Republic of Moldova*, §§ 47-55). 139. Ограничения на имунитета: не би било в съответствие с принципите на правовата държава в едно демократично общество или с основния принцип, залегнал в чл. 6 § 1 - а именно, че гражданските искове трябва да могат да бъдат предявявани пред съдия за постановяване на решение - ако дадена държава може, без ограничение или контрол от правоприлагащите органи на Конвенцията, да извади от компетентността на съдилищата цяла група граждански искове или да предостави имунитет срещу гражданска отговорност на големи групи или категории лица (*McElhinney v. Ireland* [GC],

§§ 23-26; *Sabeh El Leil v. France* [GC], § 50).

140. Решението по дело *Al-Dulimi and Montana Management Inc. v. Switzerland* [GC] се отнася до конфискацията на активи съгласно Резолюция 1483 (2003) на Съвета за сигурност на Организацията на обединените нации. Решението установява принципи относно наличието на подходящ съдебен контрол от националните съдилища по отношение на мерките, приети на национално равнище съгласно решенията, взети в рамките на системата за санкции на ООН. По това конкретно дело Съдът приема, че в Резолюция 1483 (2003) няма нищо, което изрично да възпрепятства националните съдилища да преразгледат мерките, предприети на национално равнище в съответствие с тази резолюция от гледна точка на защитата на правата на човека. Когато дадена резолюция не съдържа изрично изключване на възможността за съдебен контрол, тя трябва винаги да се приема като упълномощаваща държавите да упражняват достатъчен контрол, за да се избегне произвол при нейното прилагане, така че да може да се постигне справедлив баланс между въпросните конкурентни интереси. Всяко прилагане на резолюцията на Съвета за сигурност без възможност за съдебен надзор, който да гарантира отсъствието на произвол, би ангажирало отговорността на държавата съгласно чл. 6 от Конвенцията.

В. Отказ от право

1. Принцип

141. Не може да се счита, че дадено лице се е отказало от право, ако не е знаело за съществуването на това право или за свързаното с него производство (*Schmidt v. Latvia*, § 96 и цитираната съдебна практика). 142. В националните правни системи на договарящите се страни често се среща отказ от правото на дадено лице да бъде изслушано от съд или трибунал по граждански дела, по-специално под формата на арбитражни клаузи в договори. Отказът, който има неоспорими предимства за засегнатото лице, както и за правораздаването, по принцип не е в нарушение на Конвенцията (*Deweer v. Belgium*, § 49; *Pastore v. Italy* (dec.)). Следователно чл. 6 не изключва създаването на арбитражни съдилища за уреждане на определени спорове (*Transado - Transportes Fluviais Do Sado, S.A. v. Portugal* (dec.)). Страните по делото са свободни да решат да не изискват от обикновените съдилища да разглеждат определени спорове, които потенциално биха се появили при изпълнението на договор. Приемайки арбитражна клауза, страните доброволно се отказват от определени права, залегнали в Конвенцията (*Eiffage S.A. and Others v. Switzerland* (dec.); *Tabbane v. Switzerland* (dec.), § 27). Може да има основателна причина за ограничаване на правото на пряк достъп до арбитражен съд (*Lithgow and Others v. the United Kingdom*, § 197).

2. Условия

143. Лицата могат да се откажат от правото си на съд в полза на арбитража, при условие че такъв отказ е допустим и е установен свободно и недвусмислено (*Suda v. the Czech Republic*, §§ 48-49 и препратките към цитираната съдебна практика; *Tabbane v. Switzerland* (dec.), §§ 26-27 и 30). В едно демократично общество на правото на съд се отдава твърде голямо значение, за да може то да бъде отнето единствено поради факта, че дадено лице е страна по спогодба, постигната в хода на процедура, съпътстваща съдебното производство (*Suda v. the Czech Republic*, § 48). Отказът трябва да бъде придружен от минимални гаранции, съизмерими с неговото значение (*Eiffage S.A. and Others v. Switzerland* (dec.); *Tabbane v. Switzerland* (dec.), § 31).

144. В съдебната практика се прави разграничение между доброволен и задължителен арбитраж. По принцип няма проблем с чл. 6 по отношение на доброволния арбитраж, тъй като той се сключва свободно (вж обаче във връзка с търговския арбитраж, *Beg S.p.a. v. Italy*, 2021, §§ 135 и сл.). В случай обаче на задължителен арбитраж - т.е. когато арбитражът се изисква от закона - страните нямат възможност да извадят спора си от компетентността на арбитражен

съд, който следователно трябва да предостави гаранциите, предвидени в чл. 6 § 1 от Конвенцията (*Tabbane v. Switzerland* (dec.), §§ 26-27 и препратките към цитираната съдебна практика). В цитираното решение Съдът приема, че клаузата за отказ от право и съответната законова разпоредба имат легитимна цел, а именно утвърждаване на позицията на Швейцария като място за арбитраж посредством гъвкави и бързи процедури, като същевременно се зачита договорната свобода на жалбоподателя (§ 36).

145. Съдът подчертава предимствата на арбитража пред съдебните производства при уреждането на търговски спорове. По дело, заведено от професионален футболист и състезател по скоростно пързаляне, той потвърди приложимите принципи в тази област (*Mutu and Pechstein v. Switzerland*, § 94 -96) и потвърди, че тази констатация е приложима също и в областта на професионалния спорт. При определяне дали жалбоподателите са се отказали изцяло или частично от гаранциите, предвидени в чл. 6 § 1, основният въпрос е дали арбитражната процедура е била задължителна за тях (§ 103). Съдът отбелязва, че вторият жалбоподател не е имал друг избор, освен да подаде молба до Арбитражния спортен съд, тъй като правилата на Международния съюз по спортно пързаляне ясно постановяват, че всички спорове трябва да бъдат отнесени до Арбитражния спортен съд, в противен случай възниква риск от изключване от участие в международни състезания (§ 113 -115). От друга страна, Съдът приема, че първият жалбоподател не е бил длъжен да приеме задължителната юрисдикция на Арбитражния спортен съд, тъй като съответните международни правила предоставят свобода на футболистите по тези въпроси. Въпреки това Съдът отбелязва, че не може да се счита, че първият жалбоподател недвусмислено се е съгласил да се яви пред състав на Арбитражния спортен съд, който не е независим и безпристрастен. Един от важните аспекти според Съда е, че използвайки правилата, уреждащи процедурите пред Арбитражния спортен съд, първият жалбоподател всъщност е поискал един от арбитражите да се оттегли. Следователно в случаите както на първия, така и на втория жалбоподател арбитражната процедура е трябвало да осигури гаранциите, предвидени в чл. 6 § 1 (§ 121 -123). Виж също така относно арбитражна комисия с изключителна и задължителна юрисдикция за разглеждане на футболни спорове, *Ali Riza and Others v. Turkey*, §§ 175-181 and *Ali Riza v. Switzerland*, 2021, § 82)..

С. Правна помощ

1. Предоставяне на правна помощ

146. Чл. 6 § 1 не посочва, че държавата трябва да предоставя безплатна правна помощ за всеки спор, свързан с „гражданско право“ (*Airey v. Ireland*, § 26). Съществува ясно разграничение между чл. 6 § 3, буква в) - който гарантира правото на безплатна правна помощ в наказателното производство при определени условия - и чл. 6 § 1, който не споменава института на правна помощ (*Essaadi v. France*, § 30).

147. Конвенцията обаче има за цел да гарантира права, които са реални и ефективни, по-специално правото на достъп до съд. Следователно чл. 6 § 1 може понякога да принуди държавата да осигури съдействие на адвокат, когато такава помощ е жизнено необходима за ефективен достъп до съд (*Airey v. Ireland*, § 26).

148. Въпросът дали чл. 6 изисква или не осигуряването на процесуално представителство за дадена страна зависи от конкретните обстоятелства по делото (*пак там*; *Steel and Morris v. the United Kingdom*, § 61; *McVicar v. the United Kingdom*, § 48). Това, което трябва да се установи, е дали с оглед на всички обстоятелства липсата на правна помощ би лишила жалбоподателя от справедливо изслушване (*пак там*, точка 51) , for example by putting him or her at a distinct disadvantage as compared with the opposing party (*Timofeyev and Postupkin v. Russia*, 2021, §§ 107 and 101).

149. Въпросът дали чл. 6 включва изискване за предоставяне на правна помощ зависи, наред с други фактори, от:

- важността на залога за жалбоподателя (*P., C. and S. v. the United Kingdom*, 2002, § 100; *Steel and Morris v. the United Kingdom*, 2005, § 61), включително дали в националното производство се е обсъждало право, защитено от Ковенцията (например чл. 8 или 10, или чл. 2 на Протокол No. 4 към Конвенцията: *Timofeyev and Postupkin v. Russia*, 2021, § 102);
- сложността на съответното законодателство или процедура (*Airey v. Ireland*, 1979, § 24), например заради специални правила за представяне на становищата на страните (*Gnahoré v. France*, 2000, § 40) или за представянето на доказателства (*McVicar v. the United Kingdom*, 2002, § 54);
- капацитета на жалбоподателя да се представлява ефективно (*McVicar v. the United Kingdom*, 2002, §§ 48-62; *Steel and Morris v. the United Kingdom*, 2005, § 61), което може да засяга въпроса дали противната страна е имала подпомагане по време на процедурите и трудностите, срещнати от жалбоподателя, при подготовката на защитата му (*Timofeyev and Postupkin v. Russia*, 2021, §§ 104-107);
- съществуването на законово изискване за представителство (*Airey v. Ireland*, 1979, § 26; *Gnahoré v. France*, 2000, § 41 *in fine*).

150. Въпросното право обаче не е абсолютно (*Steel and Morris v. the United Kingdom*, 2005, §§ 59-60) и поради това може да бъде допустимо да се наложат условия за предоставянето на правна помощ, основани по-специално на следните съображения, в допълнение към посочените в предходния параграф:

1. финансовото положение на страната по делото (*Steel and Morris v. the United Kingdom*, § 62);

2. перспективите на страната по делото за успешен изход на производството (*пак там*).

Следователно може да съществува система за правна помощ, която избира случаите, които отговарят на условията за нея. Установената от законодателя система обаче трябва да предоставя на физическите лица съществени гаранции за защитата им срещу произвол (*Gnahore v. France*, § 41; *Essaadi v. France*, § 36; *Del Sol v. France*, § 26; *Bakan v. Turkey*, §§ 75-76 с препратка към решението по дело *Aerts v. Belgium* относно нарушение на самата същност на правото на съд). Следователно е важно надлежно да се отчете качеството на системата за правна помощ в рамките на дадена държава (*Essaadi v. France*, § 35) и да се провери дали избраният от властите метод е съвместим с Конвенцията (*Santambrogio v. Italy*, § 52; *Bakan v. Turkey*, §§ 74-78; *Pedro Ramos v. Switzerland*, §§ 41-45).

151. От съществено значение е съдът да даде мотиви за отказ на правна помощ и да разгледа молбите за правна помощ с необходимата грижа (*Tabor v. Poland*, §§ 45-46; *Saoud v. France*, §§ 133-36).

152. Освен това отказът за предоставяне на правна помощ на чуждестранни юридически лица не противоречи на чл. 6 (*Granos Organicos Nacionales S.A. v. Germany*, §§ 48-53).

2. Ефективност на предоставената правна помощ

153. Държавата не носи отговорност за действията на служебно назначен адвокат. От независимостта на юридическата професия от държавата (*Staroszczyk v. Poland*, § 133) следва, че по същество защитата е отношение между ответника и неговия адвокат, независимо дали адвокатът е назначен по схема за правна помощ или е частно финансиран. Провеждането на защитата само по себе си не може, освен при специални обстоятелства, да води до отговорност за държавата по Конвенцията (*Tuzinski v. Poland* (dec.)).

154. Назначаването на адвокат обаче само по себе си не гарантира ефективна помощ (*Siafkowska v. Poland*, §§ 110 и 116). Адвокатът, назначен за целите на правната помощ, може да бъде възпрепятстван да действа за продължителен период от време или да се отклони от задълженията си. Ако са уведомени за ситуацията, компетентните национални власти трябва да го заменят; ако не го направят, страната по делото на практика ще бъде лишена от ефективна помощ въпреки предоставянето на безплатна правна помощ (*Bertuzzi v. France*, § 30).

155. Преди всичко отговорност на държавата е да осигури необходимия баланс между ефективното упражняване на достъпа до правосъдие, от една страна, и независимостта на юридическата професия, от друга. Съдът ясно подчертава, че всеки отказ на адвокат за правна помощ да предприеме действия трябва да отговаря на определени изисквания за качество. Тези изисквания няма да бъдат изпълнени, когато недостатъците в системата за правна помощ лишават физическите лица от „реален и ефективен“ достъп до съд, на който имат право (*Staroszczyk v. Poland*, § 135; *Siafkowska v. Poland*, § 114 - нарушение)

б. В заключение, държавата не може да бъде държана виновна за всяко действие, бездействие или недостатък от страна на адвоката, ангажиран по линия на правната помощ, и лицето също има определени отговорности в тази насока (*Bąkowska v. Poland*, 2010, §§ 45-54, и, *mutatis mutandis*, *Feilazoo v. Malta*, 2021, §§ 125-126 и 131).

III. Институционални изисквания

Чл. 6, § 1 от Конвенцията

"1. Всяко лице, при решаването на правен спор относно неговите граждански права и задължения ... има право на ... гледане на неговото дело ... от независим и безпристрастен съд, създаден в съответствие със закона. ..."

157. Въпреки, че институционалните изисквания на член 6 § 1 преследват конкретна цел, като конкретни гаранции за справедлив процес, всички те целят спазване на основните принципи на върховенството на закона и разделението на властите. В основата на всяко от тези изисквания е императивът за запазване на доверието, което съдебната власт трябва да вдъхва в страните, и независимостта на тази власт спрямо други власти (*Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], § 233).

А. Понятие за „съд“

1. Автономно понятие¹⁰

158. В решението *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC] се извеждат и изясняват приложимите принципи на съдебната практика (вж по-специално §§ 219-222; вж също *Eminağaoğlu v. Turkey*, 2021, §§ 90-91 и 94), които могат да се разделят на три кумулативни изисквания, както е посочено по-долу (вж съответното обобщение в *Xero Flor w Polsce sp. z o.o. v. Poland*, 2021, §§ 243-244).

159. На първо място, „съдът“ се характеризира в материалноправния смисъл на термина със своята съдебна функция (*Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], §§ 219 и сл. относно съответните принципи), т.е. определяне на въпроси от неговата компетентност въз основа на правни норми и след производство, проведено по предписания начин (*Cyprus v. Turkey* [GC], § 233; *Xero Flor w Polsce sp. z o.o. v. Poland*, 2021, § 194, що се отнася до конституционен съд)..

160. Правомощията за вземане на решения са присъщи на самото понятие за „съд“. Производството трябва да предвижда „решаване на спорните въпроси от съд“, което се изисква от чл. 6 § 1 (*Benthem v. the Netherlands*, § 40).

161. Следователно правомощието просто да се издават консултативни становища без

¹⁰ Вж раздела за „Създаване със закон“

обвързваща сила не е достатъчно, дори и изводите от такива становища да се следват в по-голямата част от делата (*пак там*).

162. За целите на чл. 6 § 1 „съдът“ не е необходимо да бъде съд, интегриран в стандартната съдебна система на съответната държава (*Xhoxhaj v. Albania*, 2021, § 284, що се отнася до орган за оценка на способността на съдиите и прокурорите да изпълняват своите функции; *Ali Riza and Others v. Turkey*, §§ 194-195 и §§ 202-204; *Mutu and Pechstein v. Switzerland*, § 139, относно арбитража). Той може да бъде създаден с цел разглеждане на конкретен въпрос, който може да бъде уреден по подходящ начин извън традиционната съдебна система. Важното за гарантиране спазването на чл. 6, § 1, са гаранциите, както материални, така и процесуални, които са в сила (*Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], 2020; *Rolf Gustafson v. Sweden*, § 45). Така че орган, който не съблюдава процесуалните гаранции по чл. 6 не може да се нарече „съд“, установен от закона (*Eminağaoğlu v. Turkey*, 2021, §§ 99-105, що се отнася до дисциплинарни производства срещу съдии).

163. Следователно „съдът“ може да бъде орган, създаден за разрешаване на ограничен брой конкретни въпроси, при условие че винаги предлага подходящи гаранции (*Lithgow and Others v. the United Kingdom*, § 201, в контекста на арбитражен съд). Освен това орган, който не е сред съдилищата на дадена държава, все пак може да бъде разглеждан като „съд“ по смисъла на член 6 § 1, съгласно понятието за „съд“ по същество. (*Sramek v. Austria*, § 36).

164. Фактът, че дадена институция изпълнява много функции (административни, регулаторни, съдебни, консултативни и дисциплинарни) *сам по себе си* не може да ѝ попречи да бъде „съд“ (*H. v. Belgium*, § 50).

165. Правомощието да се постановява обвързващо решение, което не може да бъде променено от извънсъдебен орган в ущърб на страна по него, е присъщо на самото понятие за „съд“ (*Van de Hurk v. the Netherlands*, § 45). Един от основните аспекти на правовата държава е принципът на правна сигурност, който изисква, *наред с другото*, когато съдилищата окончателно са разрешили даден въпрос, тяхното решение да не се оспорва (*Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], §§ 238, цитиращ *Brumarescu v. Romania* [GC], § 61).¹¹ Освен това само институция, която има пълна юрисдикция, може да бъде определена като „съд“ по смисъла на чл. 6 § 1 (*Mutu and Pechstein v. Switzerland*, § 139).

166. На второ място един „съд“ трябва също така да отговаря на редица допълнителни изисквания - независимост, по-специално от изпълнителната власт; безпристрастност; определена продължителност на мандата на членовете; процесуални гаранции - някои от които са включени в текста на чл. 6 § 1 (*Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium*, § 55; *Cyprus v. Turkey* [GC], § 233). Всъщност както независимостта, така и безпристрастността са ключови компоненти на понятието за „съд“¹², както е разяснено в решение *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], §§ 231 и сл. Накратко, съдебен орган, който не отговаря на изискванията за независимост - по-специално по отношение на изпълнителната власт - и безпристрастност, не може да бъде квалифициран като „съд“ по смисъла на член 6 § 1 (§ 232).

167. На последно място *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], 2020 г., добави, че самото понятие „съд“ предполага, че той се състои от съдии, избрани въз основа на качества - тоест съдии, които чрез своята професионална компетентност и своята морална почтеност са способни да упражняват съдебните функции, свързани с този пост в една правова държава (§§ 220-221). Строгий процес за назначаване на обикновени съдии е от съществено значение, за да се гарантира, че на тези длъжности се назначават най-квалифицираните по тези две точки кандидати. Колкото по-високо се намира „съдът“ в юрисдикционната йерархия, толкова по-взискателни трябва да бъдат приложимите критерии за подбор. Освен това непрофесионалните съдии могат да бъдат обект на различни критерии за подбор, по-специално по отношение на

¹¹ Виж също раздела „Изпълнение на съдебни решения“.

¹² Виж раздела „Независимост и безпристрастност“.

необходимите професионални компетенции. Такъв подбор, основан на качества, гарантира не само професионалния капацитет на съдебния орган да раздава правосъдие като „съд“, но също така е от решаващо значение за запазването на общественото доверие в правосъдието и служи като допълнителна гаранция за личната независимост на съдиите (§ 222).

168. В решението *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], 2020 г., беше дефиниран триетапният подход, позволяващ на Съда и на националните съдилища да определят дали нередностите в определена процедура за назначаване на съдия са „от такава тежест, че да нарушават правото на съд, създаден в съответствие със закона“, и дали компетентните държавни органи са постигнали справедлив и пропорционален баланс между различните принципи, участващи в конкретните обстоятелства по делото (§§ 243-252) (и вж. по-долу, точка Б.). В *Xero Flor w Polsce sp. z o.o. v. Poland*, 2021, този подход бе приложен към въпроса за валидността на избора на съдия в Конституционния съд (§§ 255 и сл.).

169. Примери за власти, признати за имащи статут на „съд“ по смисъла на чл. 6, § 1 от Конвенцията, включват:

- регионален орган за сделки с недвижими имоти (*Sramek v. Austria*, 1984 г., § 36);
- съвет за обезщетение за вреди от престъпна дейност (*Rolf Gustafson v. Sweden*, 1997 г., § 48);
- комитет за разрешаване на спорове в областта на горското стопанство (*Argyrou and Others v. Greece*, 2009 г., § 27).
- Арбитражния спортен съд (*Mutu and Pechstein v. Switzerland*, 2018 г., § 149) и арбитражна футболна комисия (*Ali Riza and Others v. Turkey*, 2020 г., §§ 202-204).), and in the commercial sphere, see *Beg S.p.a. v. Italy*, 2021;
- органи, установени за преоценка на способността на националните съдии и прокурори да изпълняват функциите си (*Xhoxhaj v. Albania*, 2021, §§ 283 и сл. – вж също *Loquifer v. Belgium*, 2021, § 55).

2. Равнище на юрисдикция

170. Въпреки че чл. 6 § 1 не задължава договарящите се държави да създават апелативни или касационни съдилища, държава, която създава такива съдилища, е длъжна да гарантира, че лицата, които са подчинени на закона, се ползват пред тези съдилища от основните гаранции, съдържащи се в чл. 6 § 1 (*Platakou v. Greece*, § 38; *Zubac v. Croatia* [GC], § 80):

- Оценка *in concreto*: Начинът, по който чл. 6, § 1 се прилага за апелативните или касационните съдилища, обаче ще зависи от особеностите на съответното производство. Условието за допустимост на касационна жалба могат да бъдат по-строги, отколкото при обикновена жалба (*Levages Prestations Services v. France*, § 45; *Zubac v. Croatia* [GC], § 82).
- Оценка *in globo*: Трябва да се вземат предвид в цялост производства, в рамките на националната правна система (*Levages Prestations Services v. France*, § 45; *Zubac v. Croatia* [GC], § 82). Следователно по-висш или най-висшият съд може при определени обстоятелства да направи репарация за първоначално нарушение на една от разпоредбите на Конвенцията (*De Haan v. the Netherlands*, § 54; *mutatis mutandis*, *Zubac v. Croatia* [GC], § 123).

171. Изискванията за гъвкавост и ефикасност, които са напълно съвместими със защитата на правата на човека, могат да оправдаят предварителната намеса на административните или професионалните органи и, *a fortiori*, на съдебните власти, които не отговарят във всяко отношение на изискванията на чл. 6 (*Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium*, § 51). Не може да се установи нарушение на Конвенцията, ако производството пред тези власти е „предмет на последващ контрол от съдебен орган, който има пълна юрисдикция“ и предоставя гаранциите по чл. 6 (*Zumtobel v. Austria*, §§ 29-32; *Bryan v. the United Kingdom*, § 40; *Denisov v. Ukraine* [GC], § 65).

172. По същия начин фактът, че задължението за вземане на решение се възлага на професионални дисциплинарни органи, сам по себе си не нарушава Конвенцията. Въпреки това при такива обстоятелства Конвенцията изисква поне една от следните две системи: или самите професионални дисциплинарни органи да отговарят на изискванията на този член, или да не отговарят на тези изисквания, но подлежат на последващ контрол от „съдебен орган, който има пълна юрисдикция“ и предоставя гаранциите по чл. 6 § 1 (*Albert and Le Compte v. Belgium*, § 29; *Gautrin and Others v. France*, § 57; *Fazia Ali v. Обединеното кралство*, § 75).

173. Съответно Съдът многократно е изтъквал, че съгласно чл. 6 § 1 е необходимо решенията на административните власти, които сами по себе си не отговарят на изискванията на този член, да подлежат на последващ контрол от „съдебен орган, който има пълна юрисдикция“ (*Ortenberg v. Austria*, § 31).¹³

3. Контрол от съд, който има пълна юрисдикция

174. Само институция, която има пълна юрисдикция, може да бъде определена като „съд“ по смисъла на чл. 6 § 1 (*Beaumartin v. France*, § 38). Чл. 6 § 1 изисква съдилищата да извършват ефективен съдебен контрол (*Obermeier v. Austria*, § 70). Понятието „пълна юрисдикция“ не зависи непременно от правната квалификация в националното законодателство. Принципите, извеждани от съдебната практика относно обхвата на съдебния контрол, са обобщени по-специално в решение *Ramos Nunes de Carvalho e Sa v. Portugal* [GC], §§ 176, 186, което акцентува върху „специфичния контекст на дисциплинарните производства срещу съдии“ (за приложение по въпроса за уволнение вж. *Pişkin v. Turkey*, § 131-136).

175. За целите на чл. 6, § 1 от Конвенцията „съдът“ трябва да има „компетентност да разглежда всички фактически и правни въпроси, свързани със спора, пред който е изправен“ (*Ramos Nunes de Carvalho e Sa v. Portugal* [GC], §§ 176-177). Въпросният орган трябва да упражнява „достатъчна компетентност“ или да осигури „достатъчен контрол“ в производството пред него (*Sigma Radio Television Ltd v. Cyprus*, § 152, и препратките към цитираната съдебна практика). Принципът, че съдът трябва да упражнява пълна юрисдикция, изисква той да не се отказва от нито един от елементите на своята съдебна функция (*Chevol v. France*, § 63). Ако националните съдилища са имали пълна юрисдикция да се произнесат по спора на теория, техният отказ от компетентност за разглеждане на всички фактически и правни въпроси, свързани със спора, по който са били сезирани, води до нарушение на чл. 6 § 1 (*Pişkin v. Turkey*, § 137-151).

176. Когато административен орган, решаващ спорове относно „граждански права и задължения“, не отговаря на всички изисквания на чл. 6 § 1, не може да има нарушение на Конвенцията, ако производството пред този орган е „предмет на последващ контрол от съдебен орган, който има пълна юрисдикция и предоставя гаранциите по чл. 6 § 1“, т.е. ако структурни или процесуални недостатъци, установени в хода на производството пред административния орган, бъдат отстранени в хода на последващия контрол от съдебен орган с пълна юрисдикция (*Ramos Nunes de Carvalho e Sa v. Portugal* [GC], § 132; *Peleki v. Greece*, 2020, §§ 58-60)).

177. Чл. 6, § 1 по принцип изисква съдът да е компетентен да разглежда всички фактически и правни въпроси, които са от значение за спора, пред който е изправен (*Terra Woningen B.V. v. the Netherlands*, § 52; *Sigma Radio Television Ltd v. Cyprus*, §§ 151-57). Това означава по-специално, че съдът трябва да има правомощието да разглежда точка по точка всяко от твърденията на ищеца по същество, без да отказва да разгледа някое от тях, и трябва да посочи ясни мотиви за тяхното отхвърляне. Що се отнася до фактите, съдът трябва да може да преразгледа тези, които са от основно значение за страната (*Bryan v. the United Kingdom*, § 44-45). В някои случаи въпросният съд не разполага с пълна юрисдикция по смисъла на националното право, но разглежда точка по точка основанията за обжалване на жалбоподателите, без да се налага да се отказва от юрисдикция в отговора си към тях или да

---

¹³ Виж също раздела „Справедливост“.

проверява фактическите или правните констатации, направени от административните власти. В такива случаи оценката следва да се отнася до интензивността на контрола от страна на съда върху свободата на преценка, упражнена от административните власти (*Ramos Nunes de Carvalho e Sa v. Portugal* [GC], § 183 и препратките към цитираната съдебна практика).

178. Освен това не може да се твърди, че даден съдебен орган има пълна юрисдикция, освен ако не разполага с правомощието да прецени дали дадено наказание е пропорционално на нарушението (*Diennet v. France*, § 34, *Merigaud v. France*, § 69).

179. Принципът за пълна юрисдикция е квалифициран в редица дела от съдебната практика на Съда, която често го тълкува гъвкаво, особено в административно-правни дела, по които юрисдикцията на апелативния съд е ограничена поради техническото естество на предмета на спора (*Chaudet v. France*, § 37; *Al-Dulimi and Montana Management Inc. v. Switzerland* [GC], § 130).

180. Всъщност в правните системи на различните държави членки съществуват някои специализирани области на правото (например в областта на градоустройството и териториалното устройство), в които съдилищата имат ограничена компетентност по отношение на фактите, но могат да отменят решенията на административните власти, ако такива твърдения се основават на допускането на база факти, които са погрешни или ирационални. Чл. 6 от Конвенцията не изисква достъп до равнище на юрисдикция, което може да замести със собственото си становище, това на административния орган (виж например във връзка с планирането на селските райони, *Zumtobel v. Austria*, §§ 31 -32 и градоустройството, *Bryan v. the United Kingdom*, §§ 44 -47; опазването на околната среда, *Alatulkkila and Others v. Finland*, § 52; регулирането на хазарта, *Kingsley v. the United Kingdom* [GC], § 32; и за обобщение на съдебната практика, *Fazia Ali v. the United Kingdom*, §§ 75 -78 и *Ramos Nunes de Carvalho e Sa v. Portugal* [GC], § 178).

181. Горепосочените случаи се отнасят до съдебен контрол на решение, взето при обичайното упражняване на административна преценка в *специализирана област на правото* (териториално планиране, социално осигуряване и др.), която Съдът разграничава от *дисциплинарните спорове* по делото *Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal* [GC], §§ 196 и 203. В това решение той приема, че съдебният контрол върху административно решение трябва да бъде подходящ за предмета на спора (§ 196).

182. В контекста на обичайното упражняване от страна на административните власти на тяхната свобода на преценка в *специализирани области на правото, изискващи особен професионален опит или специализирани познания* (срв. с делото *Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal* [GC], § 195), в съдебната практика са установени определени критерии за преценка дали контролът е извършен от орган с „пълна юрисдикция“ за целите на Конвенцията (*Sigma Radio Television Ltd v. Cyprus*, § 151-57). Следователно, за да се определи дали въпросният съдебен орган е осъществил достатъчен контрол, трябва да се разгледат заедно следните три критерия (виж също *Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal* [GC], §§ 179-181):

- Предметът на обжалваното решение:

ⁿ ако административното решение се отнася до прост фактически въпрос, контролът на съда ще трябва да бъде по-внимателен, отколкото ако то се отнася до специализирана област, изискваща специфични технически познания;

ⁿ съществуващите в Европа системи обикновено ограничават правомощията на съдилищата да осъществяват контрол върху фактически въпроси, без да създават пречки за отменяне на решението на различни основания. Това не се оспорва от съдебната практика.

- Начинът, по който е взето това решение: с какви процесуални гаранции е разполагал въпросният административен орган?

ⁿ Ако жалбоподателят се е ползвал от процесуални гаранции, отговарящи на голяма част от изискванията на чл. 6 по време на предходната административна процедура, това може да оправдае по-лека форма на последващ съдебен контрол (*Bryan v. the United Kingdom*, 1995,

§§ 46-47; *Holding and Barnes PLC v. the United Kingdom*).

- Съдържанието на спора, включително желаните и действителни основания за обжалване (*Bryan v. the United Kingdom*, § 45):

н съдебното решение трябва да разглежда всички становища на жалбоподателя по същество, точка по точка, без да се отказва да се разгледа нито едно от тях, и да излага ясни основания за тяхното отхвърляне. Що се отнася до фактите, съдът трябва да бъде оправомощен да преразгледа тези, които са от основно значение за жалбоподателя. Следователно, ако жалбоподателят прави само процесуални изявления, той не може впоследствие да критикува съда, че не се е произнесъл по фактите (*Potocka and Others v. Poland*, § 57).

183. Например отказът на съд да се произнесе самостоятелно по определени фактически въпроси, които са от решаващо значение за уреждането на спора, може да представлява нарушение на чл. 6 § 1 (*Terra Woningen B.V. v. the Netherlands*, §§ 53-55). Същото важи и ако съдът няма юрисдикция да се произнесе по централния въпрос в спора (*Tsfayo v. the United Kingdom*, § 48). В такива случаи въпросът, който е от решаващо значение за изхода на делото, не подлежи на независим съдебен контрол (за резюме на съответните прецеденти виж *Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal* [GC], §§ 181-183).

184. Накратко, в спор, включващ административните власти, когато съдилищата отказват да разгледат въпроси от съществено значение за изхода на спора, на основание, че те вече са уредени от властите със задължителна сила за съдилищата, е налице нарушение на чл. 6 § 1 (*Tinnelly & Sons Ltd and Others and McElduff and Others v. the United Kingdom*, §§ 76-79, относно достъпа до заетост; *Aleksandar Sabev v. Bulgaria*, §§ 55-58, относно уволненията).

185. Ако бъде уважено дадено основание за обжалване, контролиращият съд трябва да разполага с правомощието да отмени оспорваното решение и или сам да вземе ново решение, или да препрати делото за решаване от същия или от друг орган (*Kingsley v. the United Kingdom* [GC], §§ 32 и 34 и *Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal* [GC], § 184). Във всички случаи националните съдилища трябва да са разгледали задълбочено и сериозно аргументите на жалбоподателя и да са посочили причините за отхвърлянето на оплакванията му (*Pişkin v. Turkey*, §§ 146-151).

186. Когато фактите вече са били установени от административния орган в хода на квазисъдебно производство, което отговаря на много от изискванията на чл. 6 § 1, когато няма спор относно така установените факти или изводите, направени от тях от административния орган, и когато съдът е разгледал точка по точка другите основания за обжалване на ищеца, обхватът на контрола, извършен от апелативния съд, се приема за достатъчен за целите на чл. 6 § 1 (*Bryan v. the United Kingdom*, §§ 44-47).

187. Отново по отношение на обхвата на съдебния контрол Съдът добавя, че националните съдилища трябва „адекватно да посочат мотивите, на които се основават техните решения“ (*Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal* [GC], § 185). Без да се изисква подробен отговор на всеки аргумент, изтъкнат от жалбоподателя, това задължение предполага, че дадена страна в съдебното производство може да очаква конкретен и изричен отговор на онези доводи, които са решаващи за изхода от въпросното производство (*пак там*).

188. Горепосочените критерии и принципи, потвърдени в делото *Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal* [GC], §§ 173-186), бяха приложени от голямата камера към конкретния контекст на дисциплинарните наказания срещу съдиите, като се подчерта, че прегледът от страна на съда следва да е съответен на предмета на спора. Подчерта се ролята на такива наказания и на съдебната власт в демократична държава и се взе предвид наказателният аспект в това отношение. Прегледът на решение за налагане на административно наказание се различава от административно решение, което не включва наказателен елемент (§ 196).. Приложимите критерии за изпълнение на изискванията на чл. 6 § 1 се отнасят както до дисциплинарното производство на първа инстанция, така и до съдебното производство при обжалване. На първо

място, това предполага, че производството пред дисциплинарния орган следва да включва не само процесуални гаранции (§ 197), но също така, когато жалбоподателят трябва да понесе много тежки наказания, мерки за адекватно установяване на фактите (за повече подробности виж параграф 198 от съдебното решение). По-нататък, що се отнася до производството по обжалване пред съдебния орган, голямата камера разглежда следните точки (§ 199 и сл. от съдебното решение):

■ въпросите, представени за съдебен контрол (в конкретния случай констатация за нарушение на професионалните задължения, която жалбоподателят оспорва по отношение на фактите и на наказанията: виж §§ 201 -03). Следва да се отбележи, че в конкретния контекст на дисциплинарните производства фактическите въпроси са също толкова важни за изхода от спора, колкото и правните. Установяването на фактите е особено важно в случаите на производства, които водят до налагане на наказания, в частност дисциплинарни наказания срещу съдии, тъй като последните трябва да се ползват с необходимото уважение за изпълнението на задълженията си, за да се гарантира общественото доверие във функционирането и независимостта на съдебната власт (§ 203).

- методиката на съдебен контрол, правомощията за вземане на решения на органа, който осъществява контрола, и мотивите за решенията, приети от този орган (§ 204 -213). Следва да се отбележи, че в контекста на дисциплинарното производство отказът от публично изслушване следва да бъде извънредна мярка и да бъде надлежно обоснован с оглед на практиката по институциите на Конвенцията (§ 210).

189. Примери за съдебни власти, за които не се счита, че имат „пълна юрисдикция“:

- административен съд, който е оправомощен само да определи дали свободата на преценка, с която разполагат административните власти, е била използвана по начин, съвместим с предмета и целта на закона (*Obermeier v. Austria*, § 70);

- съд, който разглежда жалби по правни въпроси срещу решения на дисциплинарните секции на професионални сдружения, без да има правомощия да преценява дали наказанието е пропорционално на неправомерното поведение (*Diennet v. France*, § 34, в контекста на медицинско сдружение; *Merigaud v. France*, § 69, в контекста на сдружение на инспектори);

- конституционен съд, който може да проучи спорното производство единствено от гледна точка на съответствието му с Конституцията, като по този начин няма възможност да провери всички релевантни факти (*Zumtobel v. Austria*, § 29 -30);

- *Conseil d'Etat* (Държавен съвет), който в съответствие със собствената си съдебна практика е длъжен при решаването на поставения пред него въпрос относно приложимостта на договорите да се съобрази със становището на министъра - вършен орган, който е и представител на изпълнителната власт - без да подлага това становище на критика или обсъждане от страните. Участието на министъра, което е от решаващо значение за изхода на съдебното производство, не подлежи на оспорване от жалбоподателката, на която освен това не е предоставена възможност за проверка на отговора ѝ до министъра (*Chevol v. France*, §§ 81-82).

- върховен съд в конкретния контекст на дисциплинарно производство срещу съдия (*Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal* [GC], § 214).

190. За разлика от това изискванията на чл. 6 § 1 са изпълнени в следните случаи:

- Делото *Fazia Ali v. the United Kingdom* се отнася до ограничения съдебен контрол на административно решение в областта на социалното подпомагане, свързано с жилищното настаняване на бездомни семейства. Разглежданата по делото схема има за цел да осигури жилищно настаняване на бездомни хора; тя включва множество дребни случаи и има за цел да донесе възможно най-голяма полза на нуждаещите се лица по икономичен и справедлив начин. Според Съда, след като вече е извършено задълбочено проучване на фактите на административно равнище, чл. 6 § 1 не може да се тълкува като изискващ контролът от страна

на националните съдилища задължително да включва пълно възобновяване на делото с повторно изслушване на свидетелите.

- *Chaudet v. France: Conseil d'Etat*, в ролята на първа и последна инстанция, излиза с решение на молбата за съдебен контрол. В този случай *Conseil d'Etat* не разполага с „пълна юрисдикция“, което би довело до замяна от решението му на това на медицинския съвет по гражданско въздухоплаване. От преписката по делото обаче е видно, че той е разгледал всички изявления на жалбоподателя по фактическите и правните основания и е оценил всички доказателства в медицинското досие, като е взел предвид заключенията от всички медицински доклади, обсъдени от страните пред него. Поради това Съдът приема, че делото на жалбоподателя е разгледало в съответствие с изискванията на чл. 6 § 1 (§ 37 -38).

- *Zumtobel v. Austria*: Съдът приема, че австрийският Административен съд е изпълнил изискванията на чл. 6 § 1 по отношение на въпроси, които не са оставени само на преценката на административните власти, и че е разгледал изложенията по същество, точка по точка, без изобщо да е било необходимо да отказва юрисдикция в отговора си или при установяването на различни факти (§§ 31-32 - виж също *Ortenberg v. Austria*, §§ 33-34; *Fischer v. Austria*, § 34).

- *McMichael v. the United Kingdom*: в конкретния случай разпореждането на шерифския съд за освобождаване на дете за осиновяване подлежи на обжалване пред сесионния съд. Последният разполага с пълна юрисдикция в това отношение; той обикновено действа въз основа на фактическите констатации на шерифския съд, но не е длъжен да го прави. Той може, когато е уместно, самостоятелно да събере доказателства или да върне случая на шерифа с инструкции за това как да процедира (§ 66). Освен това при разглеждането на жалбите срещу решенията от изслушванията, свързани с деца, шерифският съд също разполага с пълна юрисдикция, като е оправомощен да разглежда както основателността, така и предполагаемите процесуални нередности (§ 82).

- *Potocka and Others v. Poland*: обхватът на юрисдикцията на Върховния административен съд, определен в Административнопроцесуалния кодекс, е ограничен до преценката на законосъобразността на оспорваните административни решения. Съдът обаче е оправомощен да отмени изцяло или частично дадено решение, ако се установи, че процесуалните изисквания за справедливост не са спазени по време на производството, довело до приемането му. Мотивите на Върховния административен съд показват, че всъщност той е разгледал аспекта на целесъобразността на делото. Въпреки че съдът е можел да ограничи анализа си до констатацията, че обжалваните решения трябва да бъдат потвърдени с оглед на процесуалните и материалноправните недостатъци в жалбата на жалбоподателите, той е разгледал всички техни доводи по същество, точка по точка, без изобщо да е било необходимо да отказва юрисдикция в отговора си или при установяването на съответните факти. Той е постановил мотивирано съдебно решение, а аргументите на жалбоподателите, свързани с изхода на делото, са разгледани задълбочено. Следователно обхватът на контрола на Върховния административен съд е бил достатъчен, за да се спази чл. 6 § 1 (§ 56 -59).

4. Изпълнение на съдебни решения

а. Право на бързо изпълнение на окончателно и обвързващо съдебно решение

191. Чл. 6, § 1 защитава изпълнението на окончателни, обвързващи съдебни решения (за разлика от изпълнението на решения, които могат да бъдат предмет на контрол от въззивен съд) (*Ouzounis and Others v. Greece*, § 21).

192. Правото на изпълнение на такива решения, постановено от който и да е съд, е неразделна част от „правото на съд“ (*Hornsby v. Greece*, § 40; *Scordino v. Italy (no. 1)* [GC], § 196). В противен случай разпоредбите на чл. 6 § 1 биха били лишени от всякакъв полезен ефект (*Burdov v. Russia*, § 34 и 37). В този смисъл необосновано дълго забавяне в изпълнението на обвързващо съдебно решение може да наруши Конвенцията (*Burdov v. Russia (no. 2)*, § 66).

193. „Правото на съд“ също така защитава прилагането на временните мерки, предприети

до приемането на окончателно решение (*Sharxhi and Others v. Albania*, § 92). В този смисъл разрушаването на жилищна сграда въпреки привременните разпореджения, издадени от националните съдилища, представлява нарушение на чл. 6 § 1 (§ 94 -97).

194. Правото на изпълнение на съдебни решения е от още по-голямо значение в контекста на административните производства (*Sharxhi and Others v. Albania*, § 92). С подаването на молба за съдебен контрол до върховния административен съд на държавата ищецът иска не само отмяна на оспорваното решение, но и преди всичко отстраняване на последиците от него (виж във връзка с екологичните въпроси *Bursa Barosu Balkanligi and Others v. Turkey*, § 144).

195. Ефективната защита на ищеца и възстановяването на законността предполагат задължение на административните власти да се съобразят с решението (*Hornsby v. Greece*, § 41; *Kyrtatos v. Greece*, §§ 31-32; 2003, §§ 31-32; and with regard to judgments of a constitutional court, see, *mutatis mutandis*, *Xero Flor w Polsce sp. z o.o. v. Poland*, 2021, §§ 282-283).

196. По този начин, макар и известно забавяне в изпълнението на съдебно решение да може да бъде оправдано при определени обстоятелства, забавянето не може да бъде такова, че да накърни правото на ищеца на изпълнение на съдебното решение (*Burdov v. Russia*, §§ 35-37).

197. Разбирано по този начин, изпълнението трябва да бъде пълно и изчерпателно, а не само частично (*Matheus v. France*, § 58; *Sabin Popescu v. Romania*, § 68 -76), и не трябва да бъде предотвратено, обявено за невалидно или неправомерно забавено (*Immobiliare Saffi v. Italy* [GC], § 74).

198. Отказът на орган да вземе предвид решение, постановено от въззивен съд, което потенциално би довело до редица решения в контекста на едно и също производство с многократна отмяна на постановените решения, също противоречи на чл. 6 § 1 (*Turczanik v. Poland*, § 49 -51; *Miracle Europe Kft v. Hungary*, § 65).

199. Необосновано дългото забавяне в изпълнението на обвързващо съдебно решение може да наруши Конвенцията. Основателността на това забавяне следва да се определи, като се вземат предвид по-специално сложността на производството по принудително изпълнение, поведението на жалбоподателя и това на компетентните власти, както и обемът и естеството на присъденото със съдебното решение (*Raylyan v. Russia*, § 31).

200. Например Съдът постанови, че като се въздържат в продължение на повече от пет години от предприемане на необходимите мерки за изпълнение на окончателно съдебно решение с изпълнителна сила, националните власти са лишили от всякакво полезно действие разпоредбите на чл. 6 § 1 (*Hornsby v. Greece*, § 45).

201. В друг случай общият период от девет месеца, необходим на властите за изпълнение на съдебно решение, не е счетен за необоснован с оглед на обстоятелствата (*Moroko v. Russia*, § 43 -45).

202. Съдът е установил, че правото на съд по чл. 6 § 1 е нарушено поради отказа на властите в продължение на период от около четири години да използват полицейско съдействие за изпълнение на разпореджане за притежание срещу наемател (*Lunari v. Italy*, § 38 -42) и поради спиране на изпълнението - в продължение на повече от шест години - в резултат на намесата на законодателя, поставяща под въпрос съдебно разпореджане за изгонване на наемател, което съответно е било лишено от всякакво полезно действие от оспорените от жалбата законодателни разпоредби (*Immobiliare Saffi v. Italy* [GC], § 70 и 74).

203. Що се отнася до плащането по парично присъждане в съдебно решение от страна на публичен орган, забавяне от по-малко от една година по принцип е съвместимо с Конвенцията, докато всяко по-голямо забавяне *prima facie* е необосновано. Тази презумпция обаче може да бъде оборена, в зависимост от обстоятелствата, въз основа на някои критерии (*Gerasimov and Others v. Russia*, §§ 167 -174, както и при сложна процедура по ликвидация, продължаваща една година и десет месеца, по отношение на просрочени заплати, *Kuzhelev and Others v. Russia*, §§

110 и 137; или продължителност от приблизително тринадесет месеца, [Titan Total Group S.R.L. v. the Republic of Moldova](#), 2021, §§ 81-84; виж също [Cocchiarella v. Italy](#) [GC], § 89: по отношение на компенсаторно средство за правна защита, установено съгласно националното законодателство за отстраняване на последиците от прекомерно дълго производство, времето, необходимо за извършване на плащането, по принцип не следва да надвишава шест месеца от датата, на която решението за присъждане на обезщетение е станало изпълнимо).

204. Въпреки че Съдът надлежно взема предвид законоустановените срокове на национално ниво за производство по принудително изпълнение, тяхното неспазване не представлява автоматично нарушение на Конвенцията. Известно забавяне може да бъде оправдано при определени обстоятелства, но във всеки случай то не може да бъде такова, че да накърни същността на правото, защитено съгласно чл. 6 § 1. Съдът постанови по делото [Burdov v. Russia \(no. 2\)](#), че неизпълнението на съдебно решение в продължение на период от шест месеца само по себе си не е необосновано (§ 85), а по делото [Moroko v. Russia](#), че общо забавяне от девет месеца от страна на властите при изпълнението на съдебно решение не е *prima facie* необосновано съгласно Конвенцията (§ 43). Следва да се отбележи обаче, че тези съображения не премахват необходимостта от оценка на производството като цяло с оглед на горепосочените критерии и всякакви други релевантни обстоятелства ([Burdov v. Russia \(no. 2\)](#), § 67).

205. По-специално, по делото [Gerasimov and Others v. Russia](#) (§§ 168-74) Съдът постановява, че ако подлежащото на изпълнение съдебно решение изисква от публичните власти да предприемат конкретни действия от съществено значение за жалбоподателя (например поради това, че условията на живот на жалбоподателя ще бъдат засегнати), забавянето на изпълнението с повече от шест месеца би било в противоречие с изискването на Конвенцията за специална грижа (§ 170). Що се отнася до разпределението на жилища, Съдът изисква не повече от две години забавяне, освен ако не е необходима специална грижа (§ 171).

206. От лице, в чиято полза има съдебно решение срещу държавата в края на съдебното производство, не може да се очаква да образува отделно производство по принудително изпълнение ([Burdov v. Russia \(no. 2\)](#), § 68; [Sharxhi and Others v. Albania](#), § 93). Тежестта за осигуряване на изпълнението на съдебно решение срещу държавата се носи от държавните власти ([Yavorivskaya v. Russia](#), § 25), считано от датата, на която съдебното решение става обвързващо и изпълнимо ([Burdov v. Russia \(no. 2\)](#), § 69). От това следва, че забавянето на плащане след производство по принудително изпълнение на суми, дължими на жалбоподателя, не може да компенсира трайното неспазване на съдебно решение от страна на националните власти и не позволява адекватна правна защита ([Scordino v. Italy \(no. 1\)](#) [GC], § 198).

207. От спечелилата делото страна може да се изисква да предприеме определени процесуални стъпки, за да позволи или ускори изпълнението на съдебно решение. Изискването за сътрудничество от страна на кредитора обаче не трябва да надхвърля строго необходимото и не освобождава властите от техните задължения ([Burdov v. Russia \(no. 2\)](#), § 69).

208. Съдът е приел също така, че позицията на властите да държат жалбоподателя отговорен за иницирирането на производство по изпълнение във връзка с влязло в сила решение в негова полза, ведно с неотчитането на финансовото му състояние, представлява прекомерна тежест и ограничава правото му на достъп до съд до степен, която накърнява самата същност на това право ([Apostol v. Georgia](#), § 65).

209. Ищецът не може да бъде лишаван от окончателно решение, в разумен срок, присъждащо в негова полза обезщетение за вреди ([Burdov v. Russia](#), § 35) или жилище ([Teteriny v. Russia](#), §§ 4142), независимо от сложността на националната процедура по принудително изпълнение или на държавната бюджетна система. Държавен орган не може да се позове на липсата на средства или други ресурси като извинение за неизпълнение на съдебно решение ([Burdov v. Russia](#), § 35; [Amat-G Ltd and Mebaghishvili v. Georgia](#), § 47; [Scordino v. Italy \(no. 1\)](#) [GC], § 199). Той

не може също така да се позове на липса на алтернативно жилище като извинение за неизпълнение на съдебно решение (*Prodan v. Moldova*, § 53; *Tchokontio Happi v. France*, § 50; *Burdov v. Russia (no. 2)*, § 70)).

210. Времето, необходимо на властите за изпълнение на съдебно решение, разпореждащо изплащане на парична сума, следва да се изчислява от датата, на която съдебното решение е станало окончателно и изпълнимо, до датата на изплащане на присъдената сума. Отлагане с две години и един месец на изплащането на присъдена със съдебно решение парична сума е несъвместимо с изискванията на Конвенцията, освен ако няма обстоятелства, които да го оправдаят (*Burdov v. Russia (no. 2)*, §§ 73-76 and 83).

211. Освен това аргументът, че местните власти се ползват с автономия съгласно националното законодателство, не е релевантен с оглед на принципа за международна отговорност на държавата съгласно Конвенцията (*Societe de gestion du port de Campoloro and Societe fermiere de Campoloro v. France*, § 62).

212. Несъмнено в изключителни ситуации изпълнението *restitutio in integrum* на съдебно решение, с което административните актове се обявяват за незаконни и недействителни, може да се окаже обективно невъзможно поради непреодолими фактически или правни пречки. В такива случаи обаче, в съответствие с изискванията на правото на достъп до съд, дадена държава членка трябва добросъвестно и служебно да разгледа други решения, които биха могли да коригират вредните последици от нейните незаконни действия, като например присъждане на обезщетение (*Cingilli Holding A.Ş. and Cingillioglu v. Turkey*, § 41, и за жалба в контекста на спор между физически лица, *Nikoloudakis v. Greece*, § 50).

213. Трябва да се прави разграничение между дълговете, дължими от държавните власти (*Burdov v. Russia (no. 2)*, § 68 -69, 72 и сл.), и дълговете, дължими от физическо лице, тъй като обхватът на задължението на държавата по Конвенцията варира в зависимост от статута на длъжника.

214. Лице, в чиято полза има постановено съдебно решение срещу *публичен орган*, обикновено не е длъжно да образува отделно производство по принудително изпълнение. Съдът постанови, че е неправилно да се изисква от лице, в чиято полза има постановено решение срещу държавата в съдебно производство, да инициира производство по принудително изпълнение, за да получи обезщетение (*Metaxas v. Greece*, § 19; *Kukalo v. Russia*, § 49). Достатъчно е лицето да уведоми съответния държавен орган по подходящ начин (*Akashev v. Russia*, § 21) или да извърши определени процесуални стъпки от формално естество (*Kosmidis and Kosmidou v. Greece*, § 24).

215. Когато длъжникът е *физическо лице*, отговорността на държавата не може да бъде ангажирана поради неплащане на дълг в резултат на неплатежоспособността на „частен“ длъжник (*Sanglier v. France*, § 39; *Ciprova v. the Czech Republic* (dec.); *Cubanit v. Romania* (dec.)). Въпреки това държавата има позитивно задължение да организира система за изпълнение на окончателни решения по спорове между частни лица, която да е ефективна както от юридическа, така и от практическа гледна точка (*Fuklev v. Ukraine*, § 84; *Fomenko and Others v. Russia* (dec.), §§ 171-181). Следователно отговорността на държавата може да бъде ангажирана, ако публичните власти, участващи в производствата по принудително изпълнение, не положат необходимата грижа или дори предотвратят принудителното изпълнение (*Fuklev v. Ukraine*, § 67). Мерките, предприети от националните власти за осигуряване на изпълнението, трябва да бъдат адекватни и достатъчни за тази цел (*Ruianu v. Romania*, § 66) с оглед на задълженията им в областта на изпълнението, тъй като именно те упражняват публична власт (*пак там*, § 72 -73; *Sekul v. Croatia* (dec.), § 54 -55).

216. Така например Съдът постановява, че като се въздържат от налагане на санкции поради неизпълнение от страна на трето (физическо) лице на задължението за сътрудничество с властите, оправомощени да изпълняват окончателни изпълними решения, националните власти

лишават разпоредбите на чл. 6 § 1 от всякакво полезно действие (*Pini and Others v. Romania*, § 186 -88, по което частната институция, в която живеят две деца, е възпрепятствала изпълнението в продължение на повече от три години на разпореждания за осиновяване на децата).

217. Въпреки това, когато държавата е предприела всички стъпки, предвидени от закона, за да гарантира, че частно лице изпълнява решение, тя не може да бъде държана отговорна за отказа на длъжника да изпълни задълженията си (*Fociac v. Romania*, § 74 и 78) и задълженията на държавата по Конвенцията са изпълнени (*Fomenko and Others v. Russia* (dec.), § 195)

218. На последно място, правото на съд също защитава правото на достъп до производство по принудително изпълнение, т.е. правото за инициране на производство по принудително изпълнение (*Apostol v. Georgia*, § 56).

b. Право да не се оспорва окончателно съдебно решение

219. Освен това, правото на справедливо изслушване трябва да се тълкува в светлината на принципа на върховенство на закона. Един от основните му аспекти е принципът на правна сигурност (*Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], 2020, § 238; *Okay and Others v. Turkey*, § 73), който изисква, *наред с другото*, когато съдилищата окончателно са разрешили даден въпрос, тяхното решение да не се оспорва (*Brumarescu v. Romania*, [GC] § 61; *Agrokompleks v. Ukraine*, § 148). Това засяга също решения, постановяващи привременни мерки, които остават в сила до приключване на производството (*Sharxhi and Others v. Albania*, 2018, §§ 92-96).

220. Съдебни системи, при които окончателни решения, подлежащи на контрол за неопределен период от време и за които има риск да бъдат неколкократно отменени, са в нарушение на чл. 6 § 1 (*Sovtransavto Holding v. Ukraine*, §§ 74, 77 и 82 относно процедурата по *обжалване*, при която председателят на Върховния арбитражен съд, главният прокурор и техните заместници имат право по своя преценка да оспорват окончателни решения по процедурата за надзорен контрол чрез подаване на възражение).

221. Оспорването на решения по този начин е неприемливо, независимо дали от съдии и членове на изпълнителната власт (*Tregubenko v. Ukraine*, § 36) или от извънсъдебни власти (*Agrokompleks v. Ukraine*, §§ 150 -51).

222. Окончателно решение може да бъде оспорено само когато това е необходимо поради достатъчно убедителни обстоятелства като съдебна грешка (*Ryabykh v. Russia*, § 52; виж също *Vardanyan and Nanushyan v. Armenia*, § 70 и срв. с *Trapeznikov and Others v. Russia*, по което процедурата за надзорен преглед, приложена по искане на страните, не нарушава принципа на правна сигурност, § 39 -40; и относно принципите, *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], § 238). В *Tiğrak v. Turkey*, 2021, §§ 58-63, Съдът подчертава, че молба, подадена след като едно решение стане окончателно и изпълнимо, не може да е основание за незачитане на принципа за *res judicata* (за обобщение на принципите вж §§ 48-49).

223. Накратко, правната сигурност предполага спазване на принципа за *сила на пресъдено нещо*, т.е. принципа на окончателност на съдебните решения (*Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], § 238, и по-долу). По силата на този принцип никоя страна няма право да иска преразглеждане на окончателно и обвързващо съдебно решение само с цел да получи ново изслушване и ново решаване на делото. Висшите съдилища не следва да използват правомощията си за контрол, за да извършват ново разглеждане. Преразглеждането не следва да се превръща в обжалване под прикритие, като самата възможност да съществуват две мнения по въпроса не е достатъчно основание за преразглеждане на случая. Отклонение от този принцип е обосновано само когато е необходимо поради съществени убедителни обстоятелства (например отстраняване основен недостатък или коригиране на съдебна грешка, *Ryabykh v. Russia*, § 52, и *OOO Link Oil SPB v. Russia* (решение)).

224. Съдебната практика на Съда по отношение на принципа за *сила на пресъдено нещо*

обхваща две ситуации, които са сходни, но не са идентични: преразглеждането на окончателно и обвързващо решение чрез извънредно средство за правна защита или в светлината на новооткрити факти (виж например *Pravednaya v. Russia*, §§ 30 -33, *Tregubenko v. Ukraine*, §§ 34 -38) и удължаването на срока за използване на обикновено средство за правна защита (*Magomedov and Others v. Russia*, § 87 -89). Първата ситуация се отнася до отмяната от надзорния орган на окончателно и обвързващо решение чрез процедура, приложима в случай на нови или новооткрити обстоятелства, която в действителност представлява скрито обжалване, т.е. възможност за публичен орган да осигури преразглеждане на делото си, като се позовава на съществуващ и известен факт, който е пропуснал да посочи по-рано. Във втората ситуация съдът разрешава на загубилата делото страна да обжалва след изтичане на срока. По този начин съдебно решение, ползващо се със *сила на пресъдено нещо*, не се отменя веднага, но все пак престава да бъде окончателно и обвързващо. Следователно и двете ситуации могат да се считат за отклонение от принципа на окончателност на съдебните решения.

225. В този контекст Съдът подчертава, че рискът от грешка на публичен орган в съдебни или други производства трябва да бъде покрит от държавата, особено когато не става въпрос за друг частен интерес, и че грешките не трябва да бъдат поправяни за сметка на заинтересованото лице. Въпреки че необходимостта от коригиране на съдебни грешки по принцип може да представлява легитимно съображение, тя не следва да се удовлетворява произволно и във всеки случай властите трябва, доколкото е възможно, да постигнат справедлив баланс между интересите на лицето и необходимостта да се гарантира добро правораздаване (*Magomedov and Others v. Russia*, § 94 -95, относно допускането на извънредни жалби в полза на властите след удължаването, без никакви основателни причини, на срока за обжалване).

с. Взаимно признаване и изпълнение на съдебни решения, постановени от чуждестранни съдилища или другаде в Европейския съюз

226. Съдът отбелязва, че признаването и изпълнението от страна на дадена държава на съдебно решение, постановено от друга държава, е средство за гарантиране на правна сигурност в международните отношения между частноправни субекти (*Ateş Mimarlık Muhendislik A. Ş. v. Turkey*, § 46). Всеки, който има законен интерес от признаване на чуждестранно съдебно решение, трябва да може да подаде молба в този смисъл (*Selin Asli Ozturk v. Turkey*, § 39 -41 относно признаването на акт за развод, издаден в чужбина).

227. Решението за изпълнение на чуждестранно съдебно решение (*екзекватура*) не е съвместимо с изискванията на чл. 6 § 1, ако е взето, без да е предоставена възможност за ефективно разглеждане на жалба относно несправедливостта на производството, довело до това съдебно решение, нито в държавата по произход, нито в сезираната държава. Съдът винаги е прилагал общия принцип, че съд, разглеждащ молба за признаване и изпълнение на чуждестранно съдебно решение, не може да уважи молбата, без първо да извърши известен преглед на това решение с оглед на гаранциите за справедливо изслушване; интензивността на този преглед може да варира в зависимост от естеството на делото (*Pellegrini v. Italy*, § 40).

228. Делото *Avotins v. Latvia* [GC] се отнася до изпълнението на решение, постановено в друга държава членка на Европейския съюз. Съдебната практика на Съда относно презумпцията за равностойна защита на основните права в рамките на Европейския съюз (известна като „презумпцията *Босфора*“) беше приложена за първи път към механизмите за взаимно признаване, основани на принципа на взаимно доверие между държавите членки на ЕС. Делото е свързано с изпълнението в Латвия на съдебно решение, постановено в друга държава (Кипър) в отсъствието на длъжника. Съдът е установил общи принципи по този въпрос и е посочил обстоятелствата, при които презумпцията може да бъде оборена (виж по-специално § 115 -17). Прилагайки тези принципи, Съдът не е установил, че защитата на основните права е толкова явно недостатъчна, че да обори презумпцията за равностойна защита.

В. Създаване чрез закон

1. Принципи

229. В светлината на принципа на правовата държава, неразделна част от системата на Конвенцията, Съдът счита, че „съдът“ винаги трябва да бъде „създаден със закон“, (*Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], § 211), или по-точно „съд, създаден създаден в съответствие със закона“ (§§ 229-230). Касае се за защита на съдебната власт от всякакво нередовно или необосновано външно влияние (§§ 226 и 246). Това решение след извършен анализ на съдебната практика (§§ 211-217 и цитираните граждански препратки), прецизира принципите на съдебната практика, изясни значението на това понятие (§§ 223-230) и връзката му с другите „институционални изисквания“ за независимост и безпристрастност на член 6 § 1 (§§ 218 и сл., §§ 231-234)¹⁴, върховенството на закона и общественото доверие в правосъдието (§§ 237 и сл.; вж съответното обобщение в *Xero Flor w Polsce sp. z o.o. v. Poland*, 2021, §§ 245-251, а за принципа на законността, § 282).

230. „Законът“, чрез който един „съд“ може да се счита за „създаден“, включва всички разпоредби на националното право - включително, по-специално, тези, касаещи независимостта на членовете на даден съд - неспазването на което би направило „нередовно“ участието на един или повече съдии в разглеждането на дадено дело (§ 232). Когато се разглежда в съответствие с изискването за „съд, създаден създаден в съответствие със закона“, следва систематично да се провери дали твърдяната нередност в даден случай е с такава тежест, че да засегне основните принципи на върховенството на закона и разделението на властите и да компрометира независимостта на въпросната юрисдикция (§§ 234 и 237).

231. Следователно Съдът е компетентен да се произнесе относно спазването на правилата на националното право по този въпрос. С оглед обаче на общия принцип, според който на първо място вътрешното право тълкуват самите национални съдилища (§ 209), Съдът приема, че тяхната оценка трябва да се поставя под въпрос единствено в случай на „грубо нарушение“ на закона (*Kontalexis v. Greece*, §§ 39 и сл., относно определяне на дата за съдебно заседание и заместване на съдия от заместващ съдия в деня на съдебното заседание; *Pasquini v. San Marino*, § 104 и § 109). За случай, в който Съдът е отхвърлил мотивите на националните съдилища по въпроса за спазването на изискването за „съд, създаден със закон“, вж *Miracle Europe Kft v. Hungary*, §§ 65-66. Впоследствие в решението *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], голямата камера направи разграничение между понятието „грубо нарушение“ на националното право и това на „явно нарушение на вътрешните правила за съдебните назначения“ (вж. по-специално § 242, §§ 244 и сл., § 254). В действителност, по това дело националният съдия вече е отбелязал неспазването на правилата при първоначалното назначаване на съдии от националния орган за назначения (§§ 208-210, 242, 254), като Съдът е трябвало единствено да определи последиците съгласно член 6 от вече установеното нарушение на националното право.

232. Изразът „създаден със закон“ обхваща не само законовото основание за самото съществуване на „съд“, но и спазването от страна на съда на конкретните правила, които го регулират (*Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], § 223; *Sokurenko and Strygun v. Ukraine*, § 24). Законността на съда по дефиниция трябва да обхваща както неговия състав във всяко дело, така и процедурата, водеща до назначаването на съдии на техните длъжности (*Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], § 224-228). Този аспект беше разгледан от голямата камера в решението *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC].

233. Назначаването на съдии от изпълнителната или от законодателната власт е допустимо, при

---

¹⁴. See the section on “**Error! Reference source not found.**”.

условие че така назначените съдии са лишени от всякакъв натиск или влияние при упражняване на техните съдебни функции (*ibidem*, § 207). Независимо от системата на назначаване на национално ниво, е важно националното право да бъде, доколкото е възможно, формулирано с недвусмислени термини, така че да се предотврати произволна намеса в процеса по назначаване, по-специално от страна на изпълнителната власт (*ibidem*, § 230).

234. Що се отнася до първоначалния процес на назначаване на съдия в даден съд, в решението *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC] се посочва, че никоя нередност не противоречи на член 6 § 1 (въздържане от прекалено обширно тълкуване на правото на „съд, създаден със закон“, вж. § 236 и сл.). Съдът прие „праг на тежест“ и определи „триетапен подход“, който дава възможност да се определи дали нередностите, извършени в определена процедура за назначаване на съдия, са „с такава тежест, че да представляват нарушаване на правото на съд, създаден със закон, и дали компетентните държавни органи са постигнали справедлив и пропорционален баланс между различните принципи, участващи в конкретните обстоятелства по делото“ (§§ 235 и сл., §§ 243 -252 за представяне на етапите и §§ 254-290 за тяхното прилагане; вж също *Xero Flor w Polsce sp. z o.o. v. Poland*, 2021, по отношение на конституционен съд и особено §§ 285-289). Прилагайки този подход в *Reczkowicz v. Poland*, 2021 (§§ 216-282), Съдът утвърждава, че процедурата за назначаване на съдии в контекста на реорганизацията на съдебната система е била обект на неправомерно влияние от страна на законодателната и изпълнителната власт и това е обща нередност, отразяваща се неблагоприятно на целия процес и поставяща под съмнение легитимността на съответното формиране на Върховния съд (§§ 276-280).

235. Орган съставен по силата на закона, на изключителна и временна база, не е сам по себе си препятстван да се третира като „съд създаден със закон“ по смисъла на Конвенцията (*Xhoxhaj v. Albania*, 2021, §§ 284-288).

2. Прилагане на принципите

236. Ролята на съдилищата е да ръководят производствата пред тях с оглед гарантирането на добро правораздаване. Възлагането на дадено дело на конкретен съдия или съд попада в обхвата на тяхната преценка по такива въпроси. Въпреки това, за да се спази чл. 6 § 1, то трябва да отговаря на изискванията за независимост и безпристрастност (*Pasquini v. San Marino*, § 103 и 107). Съдията, на когото е възложено делото, трябва да бъде независим от изпълнителната власт, а възлагането не може да зависи единствено от преценката на съдебните власти (*пак там*, § 110). В съдебната практика е направено разграничение между възлагане и преразпределяне на дело (*пак там*, § 107).

237. Практиката на мълчаливо подновяване на мандата на съдиите за неопределен срок след изтичането на техния законоустановен мандат и до тяхното преназначаване се счита за противоречаща на принципа на „съд, създаден със закон“ (*Oleksandr Volkov v. Ukraine*, § 151). Процедурите, уреждащи назначаването на съдии, не могат да се свеждат до статута на вътрешна практика (*пак там*, § 154 -56). Заместването на съдия също трябва да бъде лишено от произвол (*Pasquini v. San Marino*, § 112 както и преразпределянето на дело (*Miracle Europe Kft v. Hungary*, §§ 59-67; *Biagioli v. San Marino* (решение), §§ 77-78 и § 80 за конкретния случай на малка юрисдикция и малък съд).

238. Предмет на констатации за нарушение са например: замяна на съдия от заместващ съдия в деня на съдебното заседание (*Kontalexis v. Greece*, §§ 42-44), съдебно решение, постановено от състав, състоящ се от по-малък брой членове спрямо изискванията на от закона (*Momčilović v. Serbia*, § 32, et *Jenița Mocanu v. Roumania*, § 41), провеждане на съдебно производство от администратор на съда, когато съответното национално право не го позволява (*Ezgeta v. Croatia*, § 44), съд, който без обяснение надхвърля обичайните граници на своята юрисдикция, като умишлено нарушава закона (*Sokourenko and Strygoun v. Ukraine*, §§ 27-28), дела, които трябва да бъдат разгледани в светлината на решението *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], §§ 211

и сл., по-специално § 218 В допълнение, върховен съд, който вместо да действа в рамките на своята юрисдикция, предвидена в националното законодателство, за отмяна на решение и за връщане на делото за ново разглеждане или за обявяване на производството за недействително, решава делото по същество вместо компетентния орган, не е „съд, създаден със закон“ (*Aviakompaniya A.T.I., ZAT v. Ukraine*, § 44).

239. Що се отнася до първоначалната процедура за назначаване на съдии, решението по дело *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC] очертава ситуациите, които биха или не биха нарушили член 6 § 1 (§§ 246-247 и сл.). В това дело Съдът констатира „тежко нарушение“ на основно правило от процедурата за назначаване на съдии в нов апелативен съд - по-специално от министъра на правосъдието - за което поради липса на ефективно средство за защита в рамките на преразглеждането от Върховния съд - чиито мотиви Съдът не потвърждава (§ 286) - беше отсъдено, че противоречи на член 6 § 1 (§§ 288-289). По делото *Xero Flor w Polsce sp. z o.o. v. Poland*, 2021, Съдът заключава, че изпълнителната и законодателната власт упражняват неправомерно влияние върху процедурата за избор на съдии в Конституционния съд и има „съществени нередности“ (§§ 284-291).

С. Независимост и безпристрастност

1. Общи съображения

240. Правото на справедливо изслушване съгласно чл. 6, § 1 изисква делото да бъде разгледано от „независим и безпристрастен съд“. Понятията за „независимост“ и „безпристрастност“ са тясно свързани и в зависимост от обстоятелствата могат да налагат съвместно разглеждане (*Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal* [GC], § 150 и 152 - виж също, относно тясната им взаимовръзка, § 153 -156; *Denisov v. Ukraine* [GC], § 61 -64). Тези две понятия също са свързани с понятието „съд, създаден със закон“ по смисъла на член 6 § 1 (*Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], §§ 218 и сл., §§ 231 и сл.¹⁵, и също § 295). По този начин независимостта на един съд, в гражданския и наказателния аспект на член 6 § 1, се измерва, наред с други неща, по начина на назначаване на неговите членове (вж. например *Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal*, § 144), въпрос, който попада в обхвата на създаването на „съд“ (*Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], § 232).

241. Освен това „независимостта“ е тази, която от лична и институционална гледна точка е необходима за всяко вземане на безпристрастно решение, и по този начин е предпоставка за безпристрастност. Тя означава от една страна състояние на духа, което обозначава неподатливостта на съдията на какъвто и да е външен натиск като атрибут на неговата морална неприкосновеност, а от друга страна набор от институционални и функционални процедури - което включва както процедура за назначаване на съдии по начин, който гарантира тяхната независимост, така и критерии за подбор въз основа на заслуги - така че да се осигурят предпазни мерки срещу неправомерно влияние и/или дискреционна власт от страна на другите държавни органи, както в началния етап на назначаването на съдия, така и по време на упражняване от страна на съдията на неговите функции (*Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], § 234).

7. Концепцията за разделение на властите между политическите органи на управление и съдебната власт придобива нарастващо значение в практиката на Съда (*Svilengacánin and Others v. Serbia*, 2021, §§ 64 и 72). Решението по делото *Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal* [GC], подчерта нарастващото значение на разделението на властите и необходимостта от запазване на независимостта на съдебната власт (§ 196).

---

¹⁵ See the section on “**Error! Reference source not found.**”.

243. Участието на непрофесионални съдии в дадено дело само по себе си не противоречи на чл. 6 § 1. Наличието на смесен състав под председателството на съдия, включващ държавни служители и представители на заинтересовани власти, само по себе си не представлява доказателство за пристрастност (*Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium*, § 57 -58), нито пък има възражения *per se* срещу експертни непрофесионални членове, участващи във вземането на решения в съд (*Pabla Ky v. Finland*, § 32).

244. Принципите, установени в съдебната практика по отношение на безпристрастността, се прилагат към непрофесионалните съдии по същия начин, както към професионалните съдии (*Langborger v. Sweden*, §§ 34-35; *Cooper v. the United Kingdom* [GC], § 123). Съдът е признал, че когато търговският или спортният арбитраж е приет свободно, законно и недвусмислено, понятията за независимост и безпристрастност могат да се тълкуват гъвкаво, като се има предвид, че самата същност на арбитражната система се състои в назначаването на вземащи решения, или поне на част от тях, от страните по спора (*Mutu and Pechstein v. Switzerland*, § 146; срв. с арбитражна комисия с изключителна и задължителна юрисдикция, *Ali Riza and Others v. Turkey*, § 207 -222). Въпреки това безпристрастността на арбитражните процедури остава важна, включително ролята на представите (*Beg S.p.a. v. Italy*, 2021, §§ 144-153). Относно това дали има недвусмислен отказ от гаранцията на безпристрастния арбитраж, вж §§ 138-143.245. По принцип нарушение на чл. 6, § 1 не може да се основава на липсата на независимост или безпристрастност на съд, вземащ решения, или на нарушение на съществена процесуална гаранция от страна на този съд, ако взетото решение е било предмет на последващ контрол от съдебен орган, който е разполагал с „пълна юрисдикция“ и е осигурил спазването на съответните гаранции чрез отстраняване на въпросния пропуск (*De Haan v. the Netherlands*, §§ 52-55; *Helle v. Finland*, § 46; *Crompton v. the United Kingdom*, § 79; и *Denisov v. Ukraine* [GC], §§ 65, 67 и 72 в дисциплинарен контекст).¹⁶

246. Съдът последователно подчертава, че обхватът на задължението на държавата да осигури съдебен процес, воден от „независим и безпристрастен съд“, съгласно чл. 6 § 1 от Конвенцията не се ограничава до съдебната власт. То предполага също така задължение на изпълнителната власт, законодателя и всеки друг държавен орган, независимо от нивото му, да зачитат и спазват решенията на съдилищата, дори когато не са съгласни с тях. Следователно зачитането от страна на държавата на правомощията на съдилищата е задължително условие за общественото доверие в тях и в по-общ план за принципа на правовата държава. За да бъде така, конституционните гаранции за независимост и безпристрастност на съдебната власт не са достатъчни. Те трябва да бъдат ефективно включени в ежедневните административни нагласи и практики (*Agrokompleks v. Ukraine*, § 136).

247. Изявленията на представители на властта и на политици могат да се окажат в противоречие на гореспоменатите гаранции на член 6 (*Kinský v. Czech Republic*, § 94 и *Sovtransavto Holding v. Ukrain*, § 80) или не (*Čivinskaitė v. Lithuania*, § 144 и за обобщение на прецедентите, §§ 119-120).

2. Независим съд

248. Терминът „независим“ се отнася до независимост *от другите власти* (изпълнителната и Парламента) (*Beaumont v. France*, § 38) и също така до независимост от другите страни (*Sramek v. Austria*, § 42). По-специално, спазването на това изискване се оценява на базата на законови критерии, като начина на назначаване на членовете на съда и продължителността на мандата им или наличието на достатъчни гаранции срещу риска от външен натиск (виж например *Ramos Nunes de Carvalho e Sa v. Portugal* [GC], § 153 -156). Въпросът дали органът се проявява като независим също е от значение (*пак там*, § 144; *Oleksandr Volkov v. Ukraine*, § 103; *Grace Gatt v. Malta*, § 85). Отчетените пропуски е могло или не е могло да бъдат отстранени по време на следващите етапи на производството (*Denisov v. Ukraine* [GC], §§ 65, 67 и 72).

¹⁶ Виж също раздели „Контрол от съд, който има пълна юрисдикция“ и „Справедливост“.

249. Въпреки че понятието за разделение на властите между политическите органи на управление и съдебната власт придобива все по-голямо значение в съдебната практика на Съда, като нито чл. 6, нито която и да е друга разпоредба на Конвенцията изисква от държавите да се съобразяват с каквито и да било теоретични конституционни понятия по отношение на допустимите граници на взаимодействието между властите. Въпросът винаги е дали в конкретния случай са изпълнени изискванията на Конвенцията (*Ramos Nunes de Carvalho e Sá* [GC], § 144; *Kleyn and Others v. the Netherlands* [GC], § 193). Наистина, понятието за независимост на съда предполага наличието на процесуални гаранции за отделяне на съдебната власт от другите власти (*Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], § 215). Освен това независимостта на един съд по смисъла на член 6 § 1 се измерва, измежду други, по начина на назначаване на неговите членове, въпрос, който попада в обхвата на създаването на „съд“. ” (§ 232, подчертаващ връзката между изискванията за „независимост“, „безпристрастност“ и „съд, създаден със закон“).¹⁷ Що се отнася до разделието на властите и необходимостта да се запази независимостта на съдебната власт, Съдът взема под внимание необходимостта да се запазят съдебните органи от мерки, потенциално застрашаващи тяхната независимост и автономия, включително по отношение на приложимостта на чл. 6 § 1 и достъпа до съд (see *Bilgen v. Turkey*, 2021, § 58 in fine) и по отношение на изслушването при дисциплинарни процедури and in relation to a hearing in disciplinary proceedings (*Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal* [GC], 2018, § 196).

250. В решението по дело *Mustafa Tung and Fecire Tung v. Turkey* [GC] се определят разграниченията и нюансите при оценката на критериите за независимост в зависимост от това дали те се отнасят до чл. 6 или членове 2 и/или 3 от Конвенцията (§ 217 -21). Законите критерии за проверка на изискването за независимост по смисъла на чл. 6 не трябва непременно да се оценяват по един и същи начин, когато се разглежда въпросът за независимостта на дадено разследване от гледна точка на процесуалните задължения по чл. 2 (§ 219 -25).

251. *Военни съдилища* (виж например *Mikhno v. Ukraine*, §§ 162-64 и 166-70). По цитираното дело Съдът отбелязва тенденцията в международното право в областта на правата на човека държавите да бъдат призовавани да действат предпазливо при използването на военни съдилища, и по-специално да изключат от тяхната юрисдикция произнасянето по обвинения, свързани със сериозни нарушения на правата на човека, като например екзекуции без присъда, насилствени изчезвания и изтезания. Подобен подход, който се отнася до сериозни и умишлени нарушения на правата на човека, според становището на Съда не е автоматично приложим във връзка с инцидент, причинил много сериозни, но непреднамерени щети в резултат на небрежност от страна на участващите военни офицери (*пак там*, § 165).

а. Независимост от изпълнителната власт

252. Независимостта на съдиите ще бъде поставена под въпрос, когато изпълнителната власт се намесва по всящо пред съдилищата дело, за да повлияе на изхода (*Sovtransavto Holding v. Ukraine*, § 80; *Mosteanu and Others v. Romania*, § 42).

253. Фактът, че съдиите се назначават от изпълнителната власт и могат да бъдат отстранявани, *сам по себе си* не представлява нарушение на чл. 6 § 1 (*Clarke v. the United Kingdom* (dec.)). Назначаването на съдии от изпълнителната власт е допустимо, при условие че назначените лица не са подложени на влияние или натиск при изпълнение на правораздавателната си роля (*Flux v. Moldova (no. 2)*, § 27, и по-специално *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], § 207 и сл.).

254. Фактът, че председателят на касационния съд се назначава от изпълнителната власт, *сам по себе си* не поставя под въпрос неговата независимост, при условие че след като е назначен, той не е подложен на натиск, не получава инструкции и изпълнява задълженията си при пълна

---

17. Вж раздело за „Концепция за съд“.

независимост (*Zolotas v. Greece*, § 24).

255. По същия начин самият факт, че съдиите от Административноправния съвет се назначават от регионален административен орган, не може да постави под съмнение тяхната независимост или безпристрастност, при условие че след като са назначени, те не са подложени на натиск, не получават инструкции и изпълняват съдебната си дейност при пълна независимост (*Majorana v. Italy* (dec.)).

256. Ситуация, при която публична личност (президентът на страната), която играе институционална роля в кариерното развитие на съдиите, е ищец в производството, е в състояние да хвърли основателно съмнение относно независимостта и безпристрастността на съдиите, които разглеждат делото (*mutatis mutandis*, *Thiam v. France*, § 85, без нарушение).

b. Независимост от парламента

257. Фактът, че съдиите се назначават от парламента, сам по себе си не ги прави подчинени на властите, ако след като са назначени, не са поставени под натиск и не получават инструкции при изпълнението на съдебните си задължения (*Sacilor Lormines v. France*, § 67). Освен това фактът, че един от членовете експерти на апелативния съд, състоящ се главно от професионални съдии, е и депутат, сам по себе си не нарушава правото на независим и безпристрастен съд (*Pabla Ky v. Finland*, § 31 -35).

c. Независимост от страните

258. Когато членовете на съда включват лице, което е в подчинено положение, предвид задълженията и организацията си, *спрямо* една от страните, ищците могат да имат основателни съмнения относно независимостта на това лице. Подобна ситуация сериозно засяга доверието, което съдилищата трябва да вдъхват в едно демократично общество (*Sramek v. Austria*, § 42).

d. Специален случай на независимост на съдиите спрямо Висшия съдебен съвет¹⁸

259. Фактът, че съдии, обжалващи решения на Висшия съдебен съвет (или равностоен орган), се намират под ръководството на един и същи орган по отношение на тяхната кариера и дисциплинарното производство срещу тях, е разгледан по делата *Oleksandr Volkov v. Ukraine*, § 130, и *Denisov v. Ukraine* [GC], § 79 (нарушения), както и *Ramos Nunes de Carvalho e Sa v. Portugal* [GC], §§ 157-165 (без нарушение). Съдът оценява и сравнява дисциплинарните системи за съдебната власт в съответните държави, за да определи дали са налице „сериозни структурни недостатъци“ или „представа за пристрастност в рамките на дисциплинарния орган за съдебната власт“ (*Ramos Nunes de Carvalho e Sa v. Portugal*, §§ 157 -160), както и дали е спазено изискването за независимост (*пак там*, § 161 -163).

e. Критерии за оценка на независимостта

260. За да определи дали даден орган може да се счита за „независим“, Съдът се е съобразил, *наред с другото*, със следните критерии (*Langborger v. Sweden*, § 32; *Kleyn and Others v. the Netherlands* [GC], § 190):

- i. начина на назначаване на членовете и
- ii. продължителността на мандата им;
- iii. наличието на гаранции срещу външен натиск; и
- iv. дали органът се проявява като независим.

---

¹⁸ Виж раздел „Безпристрастен съд“.

i. Начин на назначаване на членовете на органа

261. Повдигани са въпроси относно намесата на министъра на правосъдието при назначаването и/или отстраняването от длъжност на членове на орган, вземащ решения (*Sramek v. Austria*, § 38; *Brudnicka and Others v. Poland*, § 41; *Clarke v. the United Kingdom* (dec.)).

262. Въпреки че възлагането на дадено дело на конкретен съдия или съд попада в обхвата на преценката на националните власти по такива въпроси, Съдът трябва да се увери, че то е съвместимо с чл. 6 § 1, и по-специално с изискванията за независимост и безпристрастност (*Bochan v. Ukraine*, § 71).

ii. Продължителност на назначаването на членовете на органа

263. Съдът не е определил конкретен мандат за членовете на орган, вземащ решения, въпреки че тяхната несменяемост по време на мандата им по принцип трябва да се счита за следствие от тяхната независимост (вж. по-специално *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], § 239-240, относно принципа за несменяемост на съдиите). Липсата на официално признаване на тази несменяемост в закона обаче сама по себе си не означава липса на независимост, при условие че тя е призната на практика и са налице други необходими гаранции (*Sacilor Lormines v. France*, § 67; *Luka v. Romania*, § 44).

iii. Гаранции срещу външен натиск

264. Съдебната независимост изисква отделните съдии да не бъдат подлагани на неправомерно влияние извън съдебната власт или вътре в нея. Вътрешната съдебна независимост изисква те да не получават инструкции или натиск от страна на колеги съдии или лица, които имат административни отговорности в съда, като например председателя на съда или председателя на отделение в съда. Липсата на достатъчно гаранции за независимостта на съдиите в рамките на съдебната власт, и по-специално *спрямо* техните висшестоящи, може да доведе Съда до заключението, че съмненията на жалбоподателя в независимостта и безпристрастността на съда могат да бъдат обективно обосновани (*Agrokompleks v. Ukraine*, § 137; *Parlov-Tkalcic v. Croatia*, § 86).

265. Установено е, че съдиите в Окръжния съд са достатъчно независими от председателя на този съд, тъй като председателите на съдилища изпълняват само административни (управленски и организационни) функции, които са строго отделени от функцията по правораздаване. Правната система предвижда адекватни гаранции срещу произволното изпълнение на задължението на председателите на съдилища да (пре)разпределят дела на съдиите (*пак там*, § 88-95).

iv. Впечатление за независимост

266. За да се определи дали даден съд може да се счита за независим, както се изисква от чл. 6 § 1, впечатленията също могат да бъдат от значение (*Sramek v. Austria*, § 42). Що се отнася до впечатленията за независимост, гледната точка на дадена страна е важна, но не и решаваща; от решаващо значение е дали може да се приеме, че опасенията на съответната страна са „обективно обосновани“ (*Sacilor Lormines v. France*, § 63; *Grace Gatt v. Malta*, § 85). Следователно не възниква проблем по отношение на независимостта, като Съдът е на мнение, че „обективен наблюдател“ не би видял причина за безпокойство при конкретните обстоятелства по разглеждания случай (*Clarke v. the United Kingdom* (dec.)).

3. Безпристрастен съд¹⁹

267. За да попада в приложното поле на чл. 6, § 1, съдът трябва да бъде безпристрастен (Denisov

---

¹⁹ Виж раздел „Специален случай на независимост на съдиите *спрямо* Висшия съдебен съвет“.

v. Ukraine [GC], 2018, §§ 60-65, с препратка към *Morice v. France* [GC], 2015 – see §§ 87-88 относно касационна процедура). Безпристрастността обикновено означава липса на предразсъдъци или пристрастия и нейното наличие може да бъде определено по различни начини (*Wettstein v. Switzerland*, § 43; *Micallef v. Malta* [GC], § 93; *Nicholas v. Cyprus*, § 49). Понятията за „независимост“ и „безпристрастност“ са тясно свързани и в зависимост от обстоятелствата могат да налагат съвместно разглеждане (*Ramos Nunes de Carvalho e Sa v. Portugal* [GC], §§ 150 и 152 - виж също, относно тясната им взаимовръзка, §§ 153-156; *Sacilor Lormines v. France*, § 62). Следва да се отбележи, че тези понятия могат да се свържат с понятието „съд, създаден със закон“ по смисъла на същия член 6 § 1 (*Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], §§ 231 и сл.).²⁰ Отчетените пропуски е могло или не е могло да бъдат отстранени по време на следващите етапи на производството (*Helle v. Finland*, § 46; *Denisov v. Ukraine* [GC], §§ 65, 67 и 72).

268. Когато по време на национално производство безпристрастността е оспорена на основание, което не изглежда явно лишено от основание, националният съд трябва сам да провери дали тези опасения са оправдани, за да може да отстрани всяка ситуация, която би нарушила чл. 6 § 1 (*Cosmos Maritime Trading and Shipping Agency v. Ukraine*, §§ 78-82).

8. Изправени пред голям поток близки по съдържание дела, върховните съдилища могат да вземат превантивни мерки, за да се занимават с процедурните аспекти на спора, даже това да включва институционален контакт с представител на съответната държавна служба, която със започването на производствата пред върховния съд става опонент на жалбоподателя (*Svilengacánin and Others v. Serbia*, 2021, §§ 67-68), ако никои от делата, за които става дума, не са висящи пред съда към момента на контакта (§§ 71-72). В този контекст изваждането на водещо дело от масата дела с цел управление на големия брой подобни висящи дела не подкопава безпристрастната съдебна процедура (§ 72); върховният съд може да отстрани двусмислия в тълкуването на закона, за да даде насоки на по-долните съдилища, които се занимават със съответните дела (§ 73); макар „представите“ за безпристрастност да остават важни, простата загриженост от страна на ищците в това отношение не е достатъчна (§ 74).

а. Критерии за оценка на безпристрастността

270. Наличието на безпристрастност трябва да се определи въз основа на следното (*Micallef v. Malta* [GC], § 93-101; *Morice v. France* [GC], 2015, §§ 73-78; and *Denisov v. Ukraine* [GC], 2018, §§ 61-65)):

- i. *субективен тест*, когато трябва да се вземат предвид личното убеждение и поведение на конкретен съдия, т.е. дали съдията е имал някакви лични предразсъдъци или пристрастия по дадено дело; както и
- ii. *обективен тест*, т.е. като се провери дали самият съд и, наред с други аспекти, съставът му са предоставили достатъчни гаранции, за да се изключи всякакво основателно съмнение по отношение на неговата безпристрастност.

271. Не съществува обаче безусловно разделение между субективната и обективната безпристрастност, тъй като поведението на даден съдия може не само да породи обективно изразени опасения по отношение на безпристрастността от гледна точка на външния наблюдател (обективен тест), но може също така да засегне въпроса за личното му убеждение (субективен тест) (*Ramos Nunes de Carvalho e Sa v. Portugal* [GC], § 145).

272. Така в някои случаи, когато е трудно да се съберат доказателства, с които да се обори презумпцията за субективна безпристрастност на съдията, изискването за обективна безпристрастност предоставя допълнителна важна гаранция (*Micallef v. Malta* [GC], § 95 и 101). Следва да се отбележи, че в по-голямата част от делата, които повдигат въпроси, свързани с безпристрастността, Съдът се е съсредоточил върху обективния тест (*Ramos Nunes de Carvalho e*

---

²⁰ Вж раздела за „Концепция за „съд““.

Sa v. Portugal [GC], § 146).

273. Съдът подчерта, че представите могат да имат известно значение или, с други думи, „справедливостта трябва не само да бъде въздадена, но и да се вижда, че е въздадена“. Залогът е доверието, което съдилищата в демократичното общество трябва да вдъхват на обществеността. Следователно всеки съдия, по отношение на когото има основателна причина да се смята, че не е безпристрастен, трябва да се оттегли (*Micallef v. Malta* [GC], § 98). Съдът, който разглежда искане за отвод на съдия, трябва да разгледа доводите, представени в подкрепа на искането (*Harabin v. Slovakia*, § 136) и да се съобрази с определени изисквания, като същото трябва да направи и ищецът (*Mikhail Mironov v. Russia*, §§ 34-40).

274. Принципите, установени в юриспруденцията на Съда относно безпристрастността на съдилищата, се прилагат по отношение на членовете на съдебни журита по същия начин, както и по отношение на професионалните и непрофесионалните съдии, и други длъжностни лица, изпълняващи съдебни функции, като например непрофесионални заседатели, регистратори или съдебни секретари (*Bellizzi v. Malta*, § 51). Съдът е подчертал, че спазването на гаранциите по чл. 6 е особено важно при дисциплинарни производства срещу съдия в качеството му на председател на Върховния съд, като се има предвид, че доверието на обществеността във функционирането на съдебната власт на най-високо национално равнище е изложено на риск (*Harabin v. Slovakia*, § 133).

i. Субективен подход

275. При прилагането на субективния тест Съдът поддържа, че „личната безпристрастност на съдията трябва да се предполага, докато няма доказателства за обратното“ (*Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium*, § 58 *in fine*; *Micallef v. Malta* [GC], § 94). Що се отнася до вида на необходимите доказателства, Съдът например се е опитвал да установи дали даден съдия е проявил враждебност (*Buscemi v. Italy*, § 6768). Фактът, че съдията не се е оттеглил от разглеждането на граждански иск при обжалване след предишно участие в друго свързано гражданско производство, не е достатъчно доказателство за оборване на презумпцията (*Golubovic v. Croatia*, § 52).

276. Принципът, че съдът трябва да се презюмира за свободен от лични предразсъдъци или пристрастност, е отдавна установен в съдебната практика на Съда (*Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium*, § 58; *Driza v. Albania*, § 75).

277. По принцип личната враждебност на съдията срещу дадена страна е убедителна причина за оттеглянето му от това дело. На практика Съдът често оценява този въпрос чрез обективния подход (*Rustavi 2 Broadcasting Company Ltd and Others v. Georgia*, § 359 и препратките към цитираната съдебна практика).

ii. Обективен подход

278. Трябва да се определи дали освен поведението на съдията съществуват и установими факти, които могат да породят съмнения относно неговата безпристрастност. Когато се прилага по отношение на орган, заседаващ в състав, това означава да се определи дали в допълнение към личното поведение на който и да е от членовете на този орган съществуват и установими факти, които могат да породят съмнения относно безпристрастността на самия орган. Това предполага, че при вземането на решение дали в даден случай има основателна причина за опасения, че определен съдия (*Morel v. France*, §§ 45 -50; *Pescador Valero v. Spain*, § 23) или орган, заседаващ в състав (*Luka v. Romania*, § 40), не е безпристрастен, гледната точка на засегнатото лице е важна, но не и решаваща. Решаващо е дали тези опасения могат да се приемат за обективно обосновани (*Wettstein v. Switzerland*, § 44; *Pabla Ky v. Finland*, § 30; *Micallef v. Malta* [GC], § 96).

279. В това отношение дори представите могат да имат известно значение или, с други думи,

„справедливостта трябва не само да бъде въздадена, но и да се вижда, че е въздадена“. Залогът е доверието, което съдилищата в демократичното общество трябва да вдъхват на обществеността. Следователно всеки съдия, по отношение на когото има основателна причина да се приеме, че не е безпристрастен, трябва да се оттегли (*Micallef v. Malta* [GC], § 98; например, когато съдия прави публични изявления във връзка с изхода от делото: *Rustavi 2 Broadcasting Company Ltd and Others v. Georgia*, §§ 341-342).

280. За да могат съдилищата да вдъхнат на обществеността необходимото доверие, трябва да се вземат предвид и въпросите, свързани с вътрешната организация. Наличието на национални процедури за гарантиране на безпристрастност, а именно правила, регулиращи отвода на съдии, е значим фактор (виж специалните разпоредби относно искането на отвод на съдии, *Micallef v. Malta* [GC], § 99 -100, и *Mikhail Mironov v. Russia* относно изискванията по смисъла на член 6, когато искането за отвод е подадено от една от страните и се разглежда от съдия, включително когато въпросният съдия е този, който се произнася, §§ 34-40 и цитираните препратки; и *Debled v. Belgium*, 1994, § 37, касаещо общо искане за отвод). Тези правила са проява на загрижеността на законодателя за премахването на всякакви основателни съмнения в безпристрастността на съответния съдия или съд и са опит да се гарантира безпристрастност чрез елиминиране на причините за тези опасения. В допълнение към гарантирането на липсата на действителни пристрастия, те са насочени към премахване на всякакви представи за пристрастност и по този начин служат за укрепване на доверието, което съдилищата в едно демократично общество трябва да вдъхват на обществеността (*Meznaric v. Croatia*, § 27 и *A.K. V. Liechtenstein*, § 82 -83, относно оттеглянето на съдии от върховен съд в малка юрисдикция). Йерархичната структура на компетентните административни власти също може да повдигне въпроса по отношение на представите за безпристрастност (*Grace Gatt v. Malta*, §§ 85 -86).

281. Следва да се отбележи, че самата национална система, уреждаща кариерното развитие на съдиите и дисциплинарното производство срещу тях, е била предмет на жалби пред Съда от гледна точка на независимостта и обективната безпристрастност на съдиите (срв. *Ramos Nunes de Carvalho e Sa v. Portugal* [GC], §§ 151-65 и по-специално § 163, с *Denisov v. Ukraine* [GC], §§ 68-80, и *Oleksandr Volkov v. Ukraine*, §§ 109-117 и 124-29).

282. Съдът е разглеждал и специалния случай на независимост на съдиите във връзка с решение на Висшия съдебен съвет (техният дисциплинарен орган), при който съдиите, обжалващи решение на този орган, се намират под ръководството на същия орган по отношение на кариерното им развитие и дисциплинарното производство срещу тях (срв. *Oleksandr Volkov v. Ukraine*, § 130, и *Denisov v. Ukraine* [GC] (нарушения) с *Ramos Nunes de Carvalho e Sa v. Portugal* [GC], §§ 157-165 (без нарушение)). Съдът направи разграничение между двете национални системи (*Ramos Nunes de Carvalho e Sa v. Portugal* [GC], §§ 158-160, и *Denisov v. Ukraine* [GC], § 79).

283. При изпълнението на съдебните си задължения съдиите могат самостоятелно в определен момент от кариерното си развитие да бъдат в сходно положение с някоя от страните, включително ответника. Съдът обаче не счита, че подобен риск може да постави под съмнение безпристрастността на съдия при липсата на специфични обстоятелства, свързани с неговото лично положение. При дисциплинарни производства срещу членове на съдебната власт фактът, че съдиите, които разглеждат делото, са подчинени на набор от дисциплинарни правила, сам по себе си не е достатъчно основание за установяване на нарушение на изискванията за безпристрастност (*Ramos Nunes de Carvalho e Sa v. Portugal*²¹[GC], § 163). Въпросът за спазването на основните гаранции за независимост и безпристрастност обаче може да възникне, ако структурата и функционирането на самия дисциплинарен орган повдига сериозни въпроси в това отношение (*Denisov v. Ukraine* [GC], § 79 (нарушение)).

---

²¹ Виж раздел „Независим съд“.

б. Ситуации, при които може да възникне въпросът за липса на безпристрастност на съда

284. Има две възможни ситуации, при които може да възникне въпросът за липса на безпристрастност на съда:

- i. Първата има *функционален характер* и се отнася например до упражняването на различни функции в рамките на съдебния процес от едно и също лице или до йерархични или други връзки между съдията и други участници в производството (*Micallef v. Malta* [GC], § 97 -98). В последния случай трябва да се провери естеството и степента на въпросната връзка.
- ii. Втората е от личен характер и произтича от поведението на съдиите по дадено дело или от наличието на връзки със страна по делото или неин представител.

і. Ситуации от функционален характер

а. Изпълнение на консултативни и съдебни функции по едно и също дело

285. Последователното упражняване на консултативни и съдебни функции в рамките на един орган може при определени обстоятелства да повдигне въпрос по чл. 6 § 1 относно безпристрастността на органа от обективна гледна точка (*Procola v. Luxembourg*, § 45 - нарушение).

286. Въпросът е дали е налице изпълнение на съдебни и консултативни функции по отношение на „едно и също дело“, „едно и също решение“ или „аналогични въпроси“ (*Kleyn and Others v. the Netherlands* [GC], § 200; *Sacilor Lormines v. France*, § 74 - без нарушение).]

в. Изпълнение на съдебни и извънсъдебни функции в рамките на едно и също дело

287. При определяне на обективната обосновка за опасенията на жалбоподателя могат да бъдат взети предвид такива фактори като двойната роля на съдията в производството, времето, изминало между двете дела, в които участва, и степента, в която участва в производството (*McGonnell v. the United Kingdom*, §§ 52-57).

288. Всяко пряко участие в приемането на закони или на подзаконовни актове вероятно ще бъде достатъчно, за да постави под съмнение безпристрастността в съдебно отношение на дадено лице, което впоследствие е призовано да реши спор относно това дали съществуват основания за допускане на промяна във формулировката на разглеждания закон или подзаконов акт (*пак там*, § 55 -58, където Съдът установява нарушение на чл. 6 § 1 поради прякото участие на съдия в приемането на разглеждания в производството план за развитие; срв. с *Pabla Ky v. Finland*, § 34 - липса на нарушение).

289. Когато има две паралелни производства с едно и също лице в двойната роля на съдия, от една страна, и законен представител на ответната страна, от друга, жалбоподателят може да има основание за притеснения, че съдията ще продължи да го разглежда като ответна страна (*Wettstein v. Switzerland*, § 44 -47).

290. Разглеждането на конституционна жалба от съдия, който е действал като защитник на опонента на жалбоподателя в началото на производството, води до констатиране на нарушение на чл. 6 § 1 (*Meznaric v. Croatia*, § 36). Що се отнася до безпристрастността на съдия от Конституционния съд, който е действал като правен експерт за опонента на жалбоподателя в гражданското производство на първа инстанция, виж *Svarc and Kavnik v. Slovenia*, § 44.

г. Изпълнение на различни съдебни функции

291. Оценката дали участието на един и същ съдия в различни етапи на гражданско дело

отговаря на изискването за безпристрастност, предвидено в чл. 6 § 1, се извършва за всеки отделен случай, като се вземат предвид обстоятелствата по конкретното дело (*Pasquini v. San Marino*, § 148). Това се прилага и когато един и същи съдия участва във фактически свързани наказателно и гражданско производство (§ 149) или производства, които са били много свързани и са се провели в интервал от няколко години (*Stoimenovikj and Miloshevikj v. North Macedonia*, 2021, §§ 36-38 и 40).

292. Самият факт, че съдията вече е взел решения във фазата преди разглеждането пред съд, не може сам по себе си да се счита за основание за опасения относно неговата безпристрастност. Важни са обхватът и естеството на мерките, предприети от съдията преди процеса. По същия начин обстоятелството, че съдията е запознат подробно с преписката по делото, не води до наличието на предразсъдъци от негова страна, които биха попречили той да бъде считан за безпристрастен при вземането на решението по същество. Също така предварителният анализ на наличната информация не означава, че окончателният анализ е бил предварително обусловен. Важно е този анализ да бъде извършен при постановяване на съдебното решение и да се основава на представените доказателства и доводите, изслушани в съдебното заседание (*Morel v. France*, § 45).

293. Необходимо е да се разгледа дали връзката между материалноправните въпроси, определени на различни етапи от производството, е толкова тясна, че да постави под съмнение безпристрастността на съдията, участващ във вземането на решения в тези етапи (*Toziczka v. Poland*, § 36).

294. В случая на съдии, заседаващи в състав, Съдът е установил, че фактът, че някои от съдиите преди това са приели определена позиция, сам по себе си не е достатъчен, за да се заключи, че съставът като цяло не е безпристрастен. В подобни ситуации е необходимо да се вземат предвид и други фактори, като например броят на съдиите, участващи в приемането на съответната позиция, и тяхната роля във въпросния състав (*Fazli Aslaner v. Turkey*, §§ 36-43; *Rustavi 2 Broadcasting Company Ltd and Others v. Georgia*, § 363 и препратките към цитираната съдебна практика, и виж по-долу). С оглед на тайната на съвещанието не може да се определи влиянието на съответния съдия/съдии (вж *Stoimenovikj and Miloshevikj v. North Macedonia*, 2021, §§ 39-41 и прегледа на съдебната практика в § 39). Съответно липсата на обективна безпристрастност от страна на един от членовете на състава не е решаваща за целите на чл. 6 § 1, доколкото тайната на съвещанието прави невъзможно да се определи фактичкото влияние на съответния съдия (вж, *mutatis mutandis*, *Karrar v. Belgium*, 2021, § 36).

295. Ситуацията е различна, когато двата органа, които водят производството срещу жалбоподателя, са съставени от едни и същи съдии и има известно объркване между функциите по повдигане на обвинение и решаване на въпросите (*Kamenos v. Cyprus*, § 105 -09). Объркването между функциите на прокурора и съдията може да породи обективно обосновани съмнения относно безпристрастността на лицата (§ 104).

296. Други случаи, които трябва да се отбележат:

- Не може да се посочи като общо правило, произтичащо от задължението за безпристрастност, че по-висш съд, който отменя административно или съдебно решение, е длъжен да върне делото обратно на друг компетентен орган или на друг различен състав на този орган (*Ringeisen v. Austria*, § 97 *in fine*).

- Може да възникне проблем, ако съдия участва в две производства, свързани с един и същ набор от факти (*Indra v. Slovakia*, §§ 51 -53).

- Съдия, който е председател на апелативен състав, подпомаган от двама непрофесионални съдии, не трябва да разглежда жалба срещу собственото си решение (*De Haan v. the Netherlands*, § 51).

- Апелативен съд, в който съдиите по делото са призвани да установят дали самите те са допуснали грешка в тълкуването или прилагането на норми в преходното си решение, може да

породи съмнения относно безпристрастността (*San Leonard Band Club v. Malta*, § 64). За подобни мотиви относно конституционен съд виж *Scerri v. Malta*, § 78).

- Не е *prima facie* несъвместимо с изискванията за безпристрастност, ако един и същи съдия участва, от една страна, в решение по същество на дело, а впоследствие и в производство, в което се разглежда допустимостта на жалба срещу това решение (*Warsicka v. Poland*, § 38 -47).

- Съдия, който има двойна роля като адвокат, представляващ страната, която се противопоставя на дружеството на жалбоподателите в първото производство, и като съдия от апелативния съд във второто производство: по-специално предвид отдалечеността във времето и различния предмет на първото производство във връзка с второто и факта, че функциите на адвокат и съдия не се припокриват във времето, Съдът установи, че жалбоподателите не са могли да имат обективно обосновани съмнения относно безпристрастността на съдията (*Puolitaival and Pirttiaho v. Finland*, § 46 -54).

- Съдът установява нарушение на принципа на безпристрастност по дело, по което от някои съдии, които вече са се произнесли по дадено дело, се изисква да решат дали са допуснали грешка в предишното си решение, а други трима съдии вече са изразили становищата си по въпроса (*Driza v. Albania*, § 78 -83).

- Един от съдиите, участващи в касационно производство, е участвал преди това в делото като съдия във въззивния съд (*Perus v. Slovenia*, § 38 -39).

- По делото *Ramos Nunes de Carvalho e Sa v. Portugal* [GC] председателят на Върховния съд е и председател на административния орган, чието решение се обжалва (§ 153 -156).

- По делото *Bellizzi v. Malta* е разгледана ситуация, при която съдебният помощник на председателя на Конституционния съд е бил част от адвокатско дружество, което е представлявало опонента на жалбоподателя в предишно гражданско производство (§ 60 -61).

- Съдът е установил нарушение на правото на безпристрастен съд при разглеждане както на големия брой на съдиите, които вече са участвали в делото, така и на задълженията им като председател или докладчик на състава (*Fazli Aslaner v. Turkey*, § 39). Освен това е установено, че обективната безпристрастност на даден съд може да бъде поставена под съмнение, когато четирима от седемте съдии вече са се занимавали със случая предвид естеството и обхвата на функциите, изпълнявани от тях (*Pereira da Silva v. Portugal*, §§ 59-60).

- Делото *Fazli Aslaner v. Turkey* включва състав от тридесет и един съдии, трима от които вече са взели участие в производството на по-ранен етап. Въпреки че броят на съдиите, чиято безпристрастност е оспорена, е малък в сравнение с общия брой, Съдът е установил нарушение, тъй като, от една страна, не е била представена обосновка за необходимостта въпросните трима съдии да бъдат включени в съдебния състав, и от друга страна, един от тези трима е председателствал съдебния състав от тридесет и един съдии и е ръководел разискванията му по делото. Поради това Съдът приема, че съмненията на жалбоподателя в безпристрастността на съдебния състав са обективно обосновани (§ 40 -43; срв. с другите дела, посочени в § 38 от решението, и *Stoimenovikj and Miloshevikj v. North Macedonia*, 2021, §§ 39-41, където става въпрос за един член от петчленен състав).

- По делото *Rustavi 2 Broadcasting Company Ltd and Others v. Georgia* има спор относно безпристрастността на председателя на състав от девет съдии, който е взел единодушно решение; Съдът не е установил нарушение (§ 363 и препратките към цитираната съдебната практика).

- По делото *Svilengacanicin and Others v. Serbia*, 2021, провеждането на публична среща и подписването на споразумение по процесуални въпроси с Министерството на отбраната, бъдещ отговорник в спор за заплати в армията, не се отразява на обективната безпристрастност на Върховния съд (§§ 65- 75).

ii. Ситуации от личен характер

297. Принципът на безпристрастност ще бъде нарушен и когато съдията има личен интерес по

делото (*Langborger v. Sweden*, § 35; *Gautrin and Others v. France*, § 59). Относно това дали изявленията, направени в социалните мрежи от съпругата на съдията, хвърлят съмнение върху безпристрастността на съпруга ѝ, виж *Rustavi 2 Broadcasting Company Ltd and Others v. Georgia*, §§ 342 и сл., и по-общо за публичното изразяване на мнения от членове на семейството на съдия, § 344. Относно съществуването на връзка между делото, което трябва да бъде решено от Конституционния съд, и съпруга на един от тримата съдии от съответния състав, вж. *Fédération croate de golf v. Croatia*, §§ 129-132.

298. Професионални, финансови или лични връзки между съдия и страна по делото или адвокат на страната могат също да повдигнат въпроси за безпристрастността им (*Pescador Valero v. Spain*, § 27; *Tocono and Profesorii Prometeiti v. Moldova*, § 31; *Micallef v. Malta* [GC], § 102; *Wettstein v. Switzerland*, § 47). Предвид могат да бъдат взети дори косвени фактори (*Petur Thor Sigurdsson v. Iceland*, § 45).

299. Фактът, че съдия има кръвна връзка с член на адвокатска кантора, представляваща страна по дело, не означава автоматично, че е налице нарушение (*Ramljak v. Croatia*, §§ 29 и във връзка с малка държава, *Koulias v. Cyprus*, §§ 62 -64). Трябва да се вземат предвид редица фактори, включително: дали роднината на съдията е участвал в съответното дело, позицията на роднината във въпросното адвокатско дружество, размерът на дружеството, вътрешната му организационна структура, финансовото значение на делото за дружеството и евентуалните финансови интереси или ползи (и степента им) за роднината (*Nicholas v. Cyprus*, § 62; виж също *Ramljak v. Croatia*, § 38 -39).

300. Фактът, че съдиите се познават като колеги или дори споделят едни и същи кабинети, сам по себе си не е достатъчен, за да се заключи, че всякакви опасения относно тяхната безпристрастност са обективно оправдани (*Steck-Risch and Others v. Liechtenstein*, § 48). В една много малка държава фактът, че юрист може да изпълнява две функции на непълно работно време, например като съдия и практикуващ адвокат, сам по себе си също не е проблем (*пак там*, § 39; *Bellizzi v. Malta*, § 57; и срв. с *Micallef v. Malta* [GC], § 102 относно семейните връзки между съдия и адвокат).

301. В този смисъл Съдът е установил, че жалбите, които твърдят пристрастие от страна на съдилищата, не следва да водят до парализа на правната система на държавата. В малки юрисдикции като Кипър или Лихтенщайн правораздаването може да бъде възпрепятствано от прилагането на прекалено строги стандарти (*A.K. v. Liechtenstein*, § 82, *Nicholas v. Cyprus*, § 63). Предвид значението на проявите на безпристрастност, наличието на ситуация, която може да породви съмнения относно безпристрастността, следва да бъде оповестено в началото на производството. По този начин въпросната ситуация може да бъде преценена в светлината на различните релевантни фактори, за да се определи дали действително е необходим отвод (*Nicholas v. Cyprus*, § 64 -66).

302. Освен това езикът, използван от съдията, може да бъде важен и да покаже, че той не разполага с непредубедеността, необходима за неговата функция (*Vardanyan and Nanushyan v. Armenia*, § 82). Когато обаче съдия е направил неуместна забележка относно опасността на жалбоподател, който вече е осъден за убийство с цел сексуално задоволяване, Съдът е установил, че въпреки че това поведение може да е непрофесионално, то не показва, че съдията е с лични предубеждения спрямо жалбоподателя или че са налице обективно обосновани съмнения в неговата безпристрастност по разглежданото производство (*Ilmseher v. Germany* [GC], § 289).

IV. Процесуални изисквания

A. Справедливост

Чл. 6, § 1 от Конвенцията

"1. Всяко лице, при решаването на правен спор относно неговите граждански права и задължения ... има право на справедливо ... гледане ... от Съд ..."

1. Общи принципи

303. Водеща позиция: Съдът винаги е подчертавал водещата позиция, която правото на справедлив съдебен процес заема в едно демократично общество (*Airey v. Ireland*, § 24; *Stanev v. Bulgaria* [GC], § 231). Тази гаранция „е един от основните принципи на всяко демократично общество по смисъла на Конвенцията“ (*Pretto and Others v. Italy*, § 21). Следователно не може да има основание за ограничително тълкуване на чл. 6 § 1 (*Moreira de Azevedo v. Portugal*, § 66). Изискването за справедливост се прилага за производствата в тяхната цялост; то не се ограничава до изслушвания *inter partes* (*Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece*, § 49). Следователно производството се разглежда в неговата цялост, за да се определи дали е проведено в съответствие с изискванията за справедливо изслушване (*De Tommaso v. Italy* [GC], § 172; *Regner v. the Czech Republic* [GC], § 161 на същия принцип като по наказателноправни въпроси, виж *Beuze v. Belgium* [GC], § 120). Липсата на справедливост може да е резултат от серия фактори с различно значение (*Carmel Saliba v. Malta*, 2016, § 79, касаещо изискване за мотивиране на актовете).

304. Съдът обаче е уточнил, че ограничаване на процесуалните права на дадено лице (включително достъпа до определена информация) могат да бъдат оправдани само при извънредни обстоятелства (*Adorisio and Others v. the Netherlands* (dec.)).

305. Съдържание: гражданските искиове трябва да могат да бъдат предявявани пред съдия (*Fayed v. the United Kingdom*, § 65) за ефективен съдебен надзор (*Sabeh El Leil v. France* [GC], § 46), така че една държава да не може, безусловно или без надзор от органите на Конвенцията, да освободи от юрисдикцията на своите съдилища цяла група от граждански искиове или да освободи цели категории лица от всякаква отговорност. Следователно, когато една извънредна държавна наредба-закон не съдържа ясна и изрична формулировка, изключваща възможността за съдебен надзор на мерките, предприети за нейното изпълнение, тя винаги трябва да се разбира като упълномощаване на държавните съдилища да осъществяват достатъчен надзор с цел предотвратяване на произвол (*Pişkin v. Turkey*, § 153). Чл. 6 § 1 описва подробно процесуалните гаранции, предоставени на страните в гражданските производства. Той има за цел преди всичко да защити интересите на страните и интересите на доброто правораздаване (*Niderost-Huber v. Switzerland*, § 30). Следователно страните трябва да могат да представят доводите си с необходимата ефективност (*H. v. Belgium*, § 53). Това не значи, че в даден момент от производството тежестта на доказване не може да отиде у ищеца (*Xhoxhaj v. Albania*, 2021, § 352).

306. Роля на националните власти: Съдът винаги е посочвал, че националните власти трябва във всяко отделно дело да гарантират спазването на изискванията за „справедливо изслушване“ по смисъла на Конвенцията (*Dombo Beheer B.V. v. the Netherlands*, § 33 *in fine*).

307. Твърденията на ищеца: принципно при решаването на правен спор относно неговите „граждански права и задължения“ - както е определено в съдебната практика на Съда в

Страсбург²² - всяко лице има право на справедливо гледане на делото от съд. Към това се добавят гаранциите, предвидени в чл. 6 § 1, както по отношение на организацията и състава на съда, така и по отношение на провеждането на производството. Накратко, всичко това определя правото на „справедливо изслушване“ (*Golder v. the United Kingdom*, § 36). Нито буквата, нито духът на чл. 6 обаче пречат на дадено лице доброволно да се откаже от гаранциите за справедливо изслушване, било то изрично или мълчаливо, при определени условия (*Dilipak and Karakaya v. Turkey*, § 79; *Schmidt v Latvia*, § 96).

308. Принципи за тълкуване:

- Принципът, според който гражданският иск трябва да може да бъде предявен пред съдия, се нарежда като един от всеобщо признатите основни принципи на правото; същото важи и за принципа на международното право, който забранява отказа на правосъдие. Чл. 6 § 1 трябва да се тълкува в светлината на тези принципи (*пак там*, § 35).

- Припомняйки решението по делото *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC] (§ 237 и сл.), правото на справедливо изслушване пред съд, гарантирано от чл. 6, § 1, трябва да се тълкува в светлината на Преамбюла към Конвенцията, който прокламира принципа на правовата държава (*Sabeh El Leil v. France* [GC], § 46) за част от общото наследство на договарящите се държави (*Brumarescu v. Romania*, § 61; *Nejdet Şahin and Perihan Şahin v. Turkey* [GC], § 57). Съдът счете, че националните органи по принцип са в по-добра позиция от него, за да преценят как интересите на правосъдието и върховенството на закона биха били по-добре обслужвани в дадена ситуация (*Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], § 243).

- Отбелязва се обаче и че върховенството на закона включва ред други също толкова важни принципи, които, макар и свързани и често допълващи се, могат при някои обстоятелства да изпаднат в конкуренция (§§ 237-240).

- Дори при обявено извънредно положение основният принцип на върховенството на закона трябва да надделява (*Pişkin v. Turkey*, § 153). Освен това задължението на държавата да възстанови по подходящ начин вредите, за които са отговорни органите и надлежно установени в съда, е от решаващо значение в едно общество, ръководено от върховенството на закона (*Scordino c. Italie (№ 1)* [GC], § 201).

- Принципът на правната сигурност представлява един от основните елементи на правовата държава (*Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], § 238; *Lupeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania* [GC], § 116; *Nejdet Şahin and Perihan Şahin v. Turkey* [GC], § 56 виж също, що се отнася до липсата на давностен срок, *Oleksandr Volkov v. Ukraine*, §§ 137-139, and *Xhoxhaj v. Albania, 2021, §§ 348-349*; и срв. с *Camelia Bogdan v. Roumania*, §§ 47-48, или, за началото на този срок, *Sanofi Pasteur v. France*, § 52). Този принцип предполага като цяло зачитане на принципа на силата на пресъдено нещо (*Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], § 238). Произволът представлява отричане на принципа на правовата държава (*Al-Dulimi and Montana Management Inc. v. Switzerland* [GC], § 145).

- В едно демократично общество по смисъла на Конвенцията правото на справедливо правораздаване заема толкова важно място, че ограничителното тълкуване на чл. 6 § 1 не би съответствало на целта на тази разпоредба (*Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], § 283 и относно ролята на съдилищата ; *Ryakib Biryukov v. Russia*, § 37).

- Делото *Zubac v. Croatia* [GC] подчерта важността на тези принципи, както го направи и решението по делото *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], което също се отнася до ситуации, в които има конфликт между основни принципи на Конвенцията ((§§ 237 и сл., § 243.

- Освен това Конвенцията има за цел да гарантира не теоретични или илюзорни права, а реални и ефективни (*Airey v. Ireland*, § 24; *Perez v. France* [GC], § 80).

309. Държавите имат по-голяма свобода на действие по граждански дела: Съдът призна, че изискванията, присъщи на понятието „справедливо изслушване“, не са непременно едни и същи по делата, свързани с определянето на граждански права и задължения, и делата,

---

²² Виж раздел „Обхват“.

свързани с определянето на наказателно обвинение: „договарящите се страни имат по-голяма свобода при разглеждането на граждански дела относно граждански права и задължения, отколкото при разглеждането на наказателни дела“ (Peleki v. Greece, 2020, § 70; *Dombo Beheer B.V. v. the Netherlands*, § 32; *Levages Prestations Services v. France*, § 46). Изискванията на чл. 6, § 1 по отношение на делата, свързани с граждански права, са по-малко обременителни, отколкото при наказателните обвинения (*Konig v. Germany*, § 96). Решението по делото *Moreira Ferreira v. Portugal (no. 2)* [GC], §§ 66-67, потвърждава, че за правата на лицата, обвинени в извършване на престъпление, е необходима по-сериозна защита от правата на страните в граждански производства.

310. Въпреки това, когато разглежда производства от приложното поле на гражданскоправния аспект на чл. 6, Съдът може да сметне за необходимо да черпи вдъхновение от подхода си към наказателноправни въпроси (виж, по отношение на принципа, *Lopez Ribalda and Others v. Spain* [GC], § 152, *Čivinskaitė v. Lithuania*, § 121 и например *Dilipak u Karakaya v. Turkey*, § 80 относно задочна заповед за плащане за лице, на което не е връчена призовка; *Carmel Saliba v. Malta*, § 67 и 70-71 относно гражданската отговорност за вреди, причинени от престъпление; *R.S. v. Germany* (dec.), § 35 и 43 относно дисциплинарно производство във въоръжените сили). В случаите, когато е понесена гражданска отговорност за вреди, произтичащи от престъпление, е задължително националните решения да се основават на задълбочена оценка на представените доказателства и да съдържат подходящи мотиви поради сериозните последици, които могат да произтекат от такива решения (*Carmel Saliba v. Malta*, § 73)²³.

311. Накрая, при изключителни обстоятелства, свързани с конкретен случай, Съдът е отчел „необходимостта от много бързо решение“ от страна на националния съд (*Adorisio and Others v. the Netherlands* (dec.)).

2. Обхват

а. Принципи

312. Ефективно право: страните в производството имат право да представят становища, които считат за относими към делото. Това право може да се разглежда като ефективно само ако становищата действително са „изслушани“, т.е. надлежно разгледани от съда по делото (*Donadze v. Georgia*, § 35). С други думи, „съдът“ е длъжен да извърши надлежна проверка на представените от страните изложения, аргументи и доказателства (*Kraska v. Switzerland*, § 30; *Van de Hurk v. the Netherlands*, § 59; *Perez v. France* [GC], § 80). За да бъде ефективно гарантираното от настоящия член право, властите трябва да упражняват „необходимата грижа“: за жалбоподател, който не е представляван от адвокат, виж *Kerojarvi v. Finland*, § 42; *Frette v. France*, § 49; за жалбоподател, представляван от адвокат, виж *Gog v. Turkey* [GC], § 57.

313. За надлежното участие на страната жалбоподател в производството е необходимо съдът служебно да комуникира документите, с които разполага. Следователно не е от съществено значение, че жалбоподателят не се е оплакал от липсата на комуникация на съответните документи или е поел инициативата за достъп до преписката по делото (*Kerojarvi v. Finland*, § 42). Самата възможност жалбоподателят да се запознае с преписката по делото и да получи копие от нея сама по себе си не е достатъчна гаранция (*Gog v. Turkey* [GC], § 57). Освен това на жалбоподателя трябва да се предостави необходимото време за представяне на допълнителни доводи и доказателства пред националния съд (виж например *Adorisio and Others v. the Netherlands* (dec.), относно краткия срок за обжалване).

314. Задължение на административните власти: жалбоподателят трябва да има достъп до съответните документи, с които разполагат административните власти, ако е необходимо, това може да стане чрез провеждане на процедура за разкриване на документи (*McGinley and Egan*

---

²³ Виж също Част I.E.2.

v. *the United Kingdom*, §§ 86 и 90). Ако държавата ответник без основателна причина е попречила на жалбоподателите да получат достъп до документи, с които тя разполага и които биха им помогнали да защитят искането си си, или неправомерно отрича за съществуването им, това би довело до отказ от справедливо изслушване в нарушение на чл. 6 § 1 (*пак там*).

315. Оценка на производството в неговата цялост: дали производството е справедливо или не се определя чрез цялостното му разглеждане (*Ankerl v. Switzerland*, § 38; *Centro Europa 7 S.r.l. and Di Stefano v. Italy* [GC], § 197; *Regner v. the Czech Republic* [GC], § 161).

316. При това положение всеки недостатък по отношение на справедливостта на производството може при определени условия да бъде отстранен на по-късен етап или на същото равнище (*Helle v. Finland*, §§ 46 и 54), или от по-висш съд (*Schuler-Zraggen v. Switzerland*, § 52; обратно в *Albert and Le Compte v. Belgium*, § 36; *Feldbrugge v. the Netherlands*, §§ 45-46).

317. Във всеки случай, ако недостатъкът е на равнището на най-висшия съдебен орган - например поради липсата на възможност за отговор на заключенията, представени на този орган - е налице нарушение на правото на справедливо изслушване (*Ruiz-Mateos v. Spain*, §§ 65-67).

318. Процесуалният недостатък може да бъде отстранен само ако въпросното решение подлежи на контрол от независим съдебен орган, който има пълна юрисдикция и може самостоятелно да предложи гаранциите, изисквани съгласно чл. 6 § 1. Въпросът е свързан с обхвата на правомощията за контрол на апелативния съд и това се разглежда в светлината на обстоятелствата по делото (*Obermeier v. Austria*, § 70).²⁴

319. Предишни решения, които не предоставят гаранции за справедливо изслушване: в такива случаи не възниква въпрос дали жалбоподателят е разполагал със средство за правна защита пред независим съдебен орган, който е имал пълна юрисдикция и самостоятелно е предоставил гаранциите, изисквани от чл. 6 § 1 (*Oerlemans v. the Netherlands*, §§ 53-58; *British-American Tobacco Company Ltd v. the Netherlands*, § 78). Важното е да съществува средство за правна защита, което предлага достатъчни гаранции (*Air Canada v. the United Kingdom*, § 62).

9. Провеждането на наказателно производство може да има потенциално влияние върху справедливостта на решаване на „граждански“ спор. По-специално въпросът за гражданския ищец или за гражданските права, свързани с процедура на наказателно разследване, може да повдигне съмнение в справедливостта на процеса ако, в този предварителен етап на наказателното производство, гражданските права са необратимо засегнати за целите на бъдещ граждански спор (вж приложимите принципи в *Mihail Mihăilescu v. Romania*, 2021, §§ 74-89, включително въпроса за *res judicata*, и съответното ниво на защита, § 90, а също *Victor Laurențiu Marin v. Romania*, 2021, §§ 144-150, и *Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania* [GC], 2019).

321. Пред апелативните съдилища: Чл. 6 § 1 не задължава договарящите се държави да създават апелативни или касационни съдилища, но когато такива съдилища съществуват, държавата е длъжна да гарантира, че ищите пред тези съдилища се ползват от основните гаранции, съдържащи се в чл. 6 § 1 (*Andrejeva v. Latvia* [GC], § 97). Начинът на прилагане на чл. 6 § 1 по отношение на производството пред апелативните съдилища обаче зависи от особеностите на съответното производство; трябва да се вземат предвид всички производства в рамките на националния правен ред и ролята, която играе в тях апелативният (*Helmets v. Sweden*, § 31) или касационният съд (*K.D.B. v. the Netherlands*, § 41; *Levages Prestations Services v. France*, §§ 44-45).

322. Предвид особения характер на ролята на Касационния съд, която се ограничава до проверка на правилното прилагане на закона, следваната процедура може да бъде по-формална (*пак там*, § 48). Въпреки това отхвърлянето на касационна жалба без разглеждане по същество заради несъобразяване с изискване на закона следва да преследва „легитимна цел“

---

²⁴ Виж също раздела „Контрол от съд, който има пълна юрисдикция“.

по смисъла на практиката (*Oorzhak v. Russia*, 2021, §§ 20-22). Изискването за представляване от специализиран адвокат пред Касационния съд само по себе си не противоречи на чл. 6 (*Bąkowska v. Poland*, 2010, § 45; *G.L. and S.L. v. France* (dec.); *Tabor v. Poland*, § 42).

323. Ограничения: като общо правило националните съдилища трябва да преценяват фактите: не е задача на Съда да замени преценката на фактите от страна на националните съдилища със собствената си преценка (*Dombo Beheer B.V. v. the Netherlands*, § 31).²⁵ Освен това, макар жалбоподателите да имат право да представят становища, които считат за относими към техния случай, чл. 6 § 1 не гарантира на ищеца благоприятен изход (*Andronicou and Constantinou v. Cyprus*, § 201). В допълнение чл. 6 § 1 не задължава съдилищата да посочват в текста на своите решения подробните условия и срокове за обжалването им (*Avotins v. Latvia* [GC], § 123).

324. Съдът може да установи, че жалбоподателят е допринесъл до голяма степен поради бездействието си и липсата на необходимата грижа за ситуацията, за която съдът е бил сезиран и която е можел да предотврати (*Avotins v. Latvia* [GC], §§ 123-24; *Barik Edidi v. Spain* (dec.), § 45; и обратно в *Zavodnik v. Slovenia*, §§ 79-80). Грешките, допуснати по време на производството, могат да са резултат основно и обективно от действията на физическото лице (*Zubac v. Croatia* [GC], § 90 и 121). По-проблемни обаче са ситуацияите, при които са допуснати процесуални грешки както от страна на физическото лице, така и от съответните власти, по-специално от съда (съдилищата) (§ 91 -95 и § 114 -121).

325. От страните в гражданското производство се изисква да покажат старание при изпълнението на процесуалните стъпки, свързани с техния случай. Когато се преценява дали е демонстрирано „необходимото старание“ в хода на съответните процесуални действия, следва да се установи дали жалбоподателят е бил представляван по време на производството. Всъщност „процесуалните права обикновено вървят ръка за ръка с процесуалните задължения“ (*Zubac v. Croatia* [GC], § 89 и 93). Това се отнася и за лишени от свобода, спрямо които концепцията за „старание, което се изисква от страната в гражданското производство“ трябва да бъде оценена в контекста на лишаването от свобода (срв. *Parol v. Poland*, §§ 42 -48, по-специално § 47, и *Kunert v. Poland*, §§ 34 -37, относно лишени от свобода, които не са ползвали услугите на адвокат).

326. Теория за представите: Съдът е подчертал значението на представите в правораздаването; важно е да се гарантира, че справедливостта на производството е видна. Съдът уточнява обаче, че гледната точка на засегнатите лица сама по себе си не е решаваща; опасенията на лицата пред съдилищата по отношение на справедливостта на производството трябва освен това да могат да се считат за обективно обосновани (*Kraska v. Switzerland*, § 32). Поради това е необходимо да се провери как съдилищата са разгледали делото.

327. В други дела пред върховни съдилища Съдът е посочил, че повишената чувствителност на обществеността към справедливото правораздаване оправдава нарастващото значение на представите (*Kress v. France* [GC], § 82; *Martinie v. France* [GC], § 53; *Menchinskaya v. Russia*, § 32). Съдът отдава значение на представите по тези дела (виж също *Vermeulen v. Belgium*, § 34; *Lobo Machado v. Portugal*, § 32).

328. Съдебна практика: за да се вземе предвид националният правен ред, Съдът винаги е отдавал известно значение на съдебната практика при оценката на съвместимостта на националните закони с чл. 6 § 1 (*Kerojarvi v. Finland*, § 42; *Gorou v. Greece (no. 2)* [GC], § 32). Действително общата фактическа и правна обстановка по делото не трябва да се пренебрегва при оценката на това дали страните са имали справедливо изслушване (*Stankiewicz v. Poland*, § 70).

329. Държавните власти не могат да се освободят от ефективен контрол от страна на

---

²⁵ Виж раздела „Четвърта инстанция“.

съдилищата по причини, свързани с националната сигурност или тероризма²⁶: съществуват техники, които могат да бъдат използвани, комбиниращи както законните опасения за сигурността, така и процесуалните права на физическото лице (*Dagtekin and Others v. Turkey*, § 34). За случая на дерогация при извънредно положение съгласно член 15 от Конвенцията, вж. *Pişkin v. Turkey*, § 153.

330. Съдът е развил своята съдебна практика по твърдения за медийно влияние върху гражданско производство: *Čivinskaitė v. Lithuania*, § 122 и §§ 137-139, или забележки, съдържащи се в доклад за парламентарно разследване (§§ 124 и сл.) или за публични изявления на държавни служители и политически лидери (§§ 133 и следващи).

331. Принцип, независим от изхода на производството: процесуалните гаранции по чл. 6, § 1 се прилагат за всички страни, а не само за тези, които не са спечелили делата си в националните съдилища (*Philis v. Greece (no. 2)*, § 45).

b. Примери

332. Съдебната практика обхваща множество ситуации, включително:

333. *Уведомление до правилния адрес за иницираното производство*: на жалбоподателите трябва да се даде възможност да участват в производството срещу тях и да защитават интересите си. Следователно компетентните власти трябва да предприемат необходимите стъпки, за да ги уведомят за производството, свързано с тях (*Dilipak and Karakaya v. Turkey*, § 85 - 88, където не са положени достатъчно усилия за установяване на правилния адрес на жалбоподателите и впоследствие за тях се е оказало невъзможно да се явят за ново съдебно заседание, въпреки че не са се отказали от това право; *Bacaksiz v. Turkey*, § 53 и препратките към цитираната съдебна практика).

334. *Гражданско производство, водено задочно/ гражданско съдебно решение, постановено неприсъствено*: въз основа на съдебната си практика в областта на наказателното производство Съдът обобщил условията, при които подобна ситуация би съответствала на чл. 6 § 1 по делото *Bacaksiz v. Turkey*, § 56 -57 и 60, по-специално по делото *Dilipak and Karakaya v. Turkey*, § 78 -80 (по делото *Bacaksiz*, за разлика от предходните дела, жалбоподателят впоследствие е могъл да се яви на ново съдебноизслушване, § 62 -65).

335. *Становища, представени от съда пред апелативния съд, които явно имат за цел да повлияят на неговото решение*: страните трябва да са в състояние да коментират становищата, независимо от реалния им ефект върху съда, и дори и становищата да не представят факт или аргумент, който вече да не се е появил в оспореното решение според апелативния съд (*Niderost-Huber v. Switzerland*, §§ 26 -32) или според правителството ответник пред Съда в Страсбург (*АРЕН Uldozotteinek Szovetsege and Others v. Hungary*, § 42).

336. *Преюдициални въпроси*: Конвенцията сама по себе си не гарантира никакво право на препращане на дело от местен съд към друг национален, включително конституционен съд *Xero Flor w Polsce sp. z o.o. v. Poland*, 2021, § 166 или международен орган за преюдициално произнасяне (*Coeme and Others v. Belgium*, § 114; *Acar and Others v. Turkey* (dec.), § 43).

337. Следователно чл. 6 § 1 не гарантира абсолютно право на сезиране на Съда на Европейския съюз (ЕС) от национален съд (*Dotta v. Italy* (dec.); *Herma v. Germany* (dec.)). Жалбоподателят следва да посочи изрично причините за такова искане (*John v. Germany* (dec.); *Somorjai v. Hungary*, § 60). Проверката на тълкуването на правото на Европейския съюз (ЕС) от националните съдилища е въпрос извън компетентността на Съда в Страсбург (§ 54).

338. Когато съществува механизъм за преюдициално запитване, отказът на национален съд да уважи искане за такова запитване може при определени обстоятелства да наруши принципа за

---

²⁶ Вж също Ръководството по въпросите на тероризма.

справедливост на производството (*Ullens de Schooten and Rezabek v. Belgium*, §§ 57-67, с допълнителни препратки; *Canela Santiago v. Spain* (dec.)). Такъв е случаят, когато отказът се счита за произволен, т.е. когато е налице отказ, въпреки че приложимите правила не допускат изключение или алтернатива на принципа на преюдициално запитване, когато отказът се основава на причини, различни от предвидените в тези правила, или когато отказът не е надлежно обоснован в съответствие с тези правила (*Ullens de Schooten and Rezabek v. Belgium*, § 59).

339. Съдът проверява дали отказът е произволен, като прилага горепосочената съдебна практика (*Canela Santiago v. Spain* (dec.)). Що се отнася до мотивирането на отказа на национален съд да отправи преюдициално запитване към Съда на ЕС с решение, което не подлежи на обжалване - решението по дело *Ullens de Schooten and Rezabek v. Belgium*, с препратки, *наред с другото*, към делото *Somorjai v. Hungary*, §§ 57 и 62 (и цитираните препратки), отбелязва следното:

- Чл. 6 § 1 изисква националните съдилища да мотивират, в светлината на приложимото право, всяко решение, с което се отказва да се отправи преюдициално запитване;
- когато Съдът в Страсбург разглежда жалба, в която има информация за нарушение на чл. 6, § 1 на това основание, задачата му се състои в това да гарантира, че оспореният отказ е надлежно придружен от такива мотиви;
- въпреки че тази проверка трябва да бъде извършена задълбочено, Съдът не е компетентен да разглежда евентуални грешки, допуснати от националните съдилища при тълкуването или прилагането на съответното право (*Repevirag Szovetkezet v. Hungary*, § 59) ;
- в специфичния контекст на чл. 234, параграф 3 от Договора за създаване на Европейската общност (понастоящем чл. 267 от ДФЕС) националните съдилища в рамките на Европейския съюз, срещу чиито решения няма средства за правна защита съгласно националното законодателство и които отказват да отправят преюдициално запитване към Съда на ЕС по повдигнат пред тях въпрос относно тълкуването на правото на Европейския съюз, са длъжни да мотивират този отказ в светлината на изключенията, предвидени в съдебната практика на Съда на ЕС в съответствие с критериите по делото *Cilfit* (*Somorjai v. Hungary*, § 39 -41). Следователно те трябва да посочат причините, поради които са установили, че въпросът е без значение, че въпросната разпоредба на правото на Европейския съюз вече е тълкувана от Съда на ЕС или че правилното прилагане на правото на Съюза е толкова очевидно, че не оставя място за никакво основателно съмнение.

340. Мотивите, изложени в решението на последната инстанция, с което съдът отказва да отправи преюдициално запитване към Съда на ЕС, трябва да се преценяват с оглед на обстоятелствата по делото и на всички национални производства (*Harisch v. Germany*, § 42; *Repevirag Szovetkezet v. Hungary*, § 59; *Krikorian v. France* (dec.), § 99).

341. Съдът е приемал кратки мотиви, когато самата жалба по същество не е имала изгледи за успех, така че преюдициалното запитване не би имало отражение върху изхода на делото (*Stichting Mothers of Srebrenica and Others v. the Netherlands* (dec.) §§ 173-174, и, *mutatis mutandis*, по наказателноправни въпроси, *Baydar v. the Netherlands*, §§ 48-49), например когато жалбата не отговаря на националните критерии за допустимост (*Astikos Kai Paratheristikos Oikodomikos Synetairismos Axiomatikon and Karagiorgos v. Greece* (dec.), §§ 46-47). Съдът приема също така, че в конкретния случай мотивите за отказ на преюдициално запитване с оглед на критериите *Cilfit* могат да бъдат изведени от мотивите на останалата част от решението на съответния съд (*Krikorian v. France* (dec.), §§ 97-99; *Harisch v. Germany*, §§ 37-42; и *Ogieriakhi v. Ireland* (dec.), § 62), или от донякъде подразбиращите се мотиви в решението, с което се отхвърля молбата (*Repevirag Szovetkezet v. Hungary*, §§ 57-58).

342. По делото *Dhahbi v. Italy*, § 32-34 Съдът за първи път установи нарушение на чл. 6 поради липсата на мотиви от национален съд за отказ да сезира Съда на ЕС с преюдициален въпрос. Касационният съд не се позовава нито на преюдициалното запитване на жалбоподателя, нито

на мотивите, поради които счита, че повдигнатият въпрос не дава основание за сезиране на Съда на ЕС, нито на съдебната практика на Съда на ЕС. Следователно от мотивите на оспорваното съдебно решение не е ясно дали този въпрос е счетен за неотнотосим или за свързан с разпоредба, която е ясна или вече е била тълкувана от Съда на ЕС, или просто е бил пренебрегнат (виж също *Schipani and Others v. Italy*, §§ 71-72). По делото *Sanofi Pasteur v. France*, §§ 74-79, Съдът установява нарушение и поради липсата на достатъчно мотиви, когато решението на касационния съд съдържа препратка към преюдициалните запитвания на дружеството жалбоподател с израза „без да е необходимо да се отправя преюдициално запитване към Съда на Европейския съюз“.

10. В добавка, когато страна по гражданско производство повдигне специфичен конституционен въпрос от значение за решаването на делото и поиска препращане към Конституционния съд, националният съд следва да даде специфични мотиви за отказа си да го направи, като така покаже, че е разгледал въпроса подробно (*Xero Flor w Polsce sp. z o.o. v. Poland*, 2021, §§ 171-172).

344. *Промени в националната съдебна практика*: изискването за правна сигурност и защита на законните очаквания не включва правото на установена съдебна практика (*Unedic v. France*, § 74). Развитието на съдебната практика само по себе си не противоречи на доброто правораздаване (*Lupeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania* [GC], § 116), тъй като невъзможността да се поддържа динамичен и еволюиращ подход рискува да попречи на реформите или подобренията (*Nejdet Şahin u Perihan Şahin v. Turkey* [GC], § 58; *Albu and Others v. Romania*, § 34). По делото *Atanasovski v. the former Yugoslav Republic of Macedonia* (§ 38) Съдът постанови, че наличието на добре установена съдебна практика е наложило на Върховния съд задължението да изложи по-съществени мотиви, обосноваващи неговото отклонение от съдебната практика, като в противен случай би било нарушено правото на физическото лице на надлежно мотивирано решение. В някои случаи промените в националната съдебна практика, които засягат висящи граждански производства, могат да нарушат Конвенцията (*Petko Petkov v. Bulgaria*, §§ 32-34).

345. *Различията в съдебната практика* между националните съдилища или в рамките на един и същ съд не могат сами по себе си да се считат за противоречащи на Конвенцията (*Nejdet Şahin and Perihan Şahin v. Turkey* [GC], § 51, и *Lupeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania* [GC], § 116).²⁷ Съдът обаче подчерта значението на въвеждането на механизми за гарантиране на последователност и уеднаквяване на съдебната практика на съдилищата. Отговорност на договарящите се страни е да организират правните си системи по такъв начин, че да се избегне приемането на противоречиви съдебни решения (*Nejdet Şahin and Perihan Şahin v. Turkey* [GC], § 55). Ролята на върховния съд е именно да урежда възможните противоречия или несигурност, произтичащи от решения, съдържащи различни тълкувания (*Paroisse gréco-catholique Lupeni and Others v. Roumania* [GC], § 123, и цитираните препратки and, for example, *Svilengaćanin and Others v. Serbia*, 2021, § 81)).

По принцип Съдът не е длъжен да сравнява различните решения на националните съдилища, дори ако са постановени по сходни или свързани производства; той трябва да зачита независимостта на тези съдилища. Той посочва, че не може да се счита, че различното третиране на два спора поражда противоречива съдебна практика, когато това е обосновано от разлика във фактическите ситуации (*Hayati Qelebi and Others v. Turkey*, § 52, and *Ferreira Santos Pardal v. Portugal*, § 42).

- Делото *Nejdet Şahin and Perihan Şahin v. Turkey* [GC] се отнася до решения на две отделни, независими върховни съдилища без йерархична връзка помежду си. Съдът постанови по-специално, че индивидуална петиция до него не може да се използва като средство за разглеждане или премахване на конфликтни формулировки в съдебната практика, които биха

---

27. Вж също раздела „Последователност на националната съдебна практика“

могли да възникнат в националната правна система, или като контролен механизъм за отстраняване на несъответствия в решенията на различните национални съдилища (§ 95).

- Делото *Lupeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania* [GC] се отнася до дълбоки и дългогодишни различия в съдебната практика на един-единствен съд - Върховния съд - и до неизползването на механизъм за осигуряване на хармонизация на съдебната практика. Съдът подчертава значението на осигуряването на последователна практика в рамките на най-висшия съд в страната, за да се избегне рискът от поставяне под въпрос на принципа на правната сигурност. Този принцип, който се съдържа във всички членове на Конвенцията, представлява един от основните аспекти на принципа на правовата държава (*Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], § 238). Запазването на противоречивите съдебни решения може да създаде състояние на правна несигурност, което вероятно ще намали общественото доверие в съдебната система, а това доверие очевидно е една от основните черти на държавите, основани на върховенството на закона (§ 116) (виж също *Sine Tsaggarakis A.E.E. V. Greece*, § 51 -59, относно постоянно различаващите се позиции, заемани от два различни състава на Върховния административен съд въпреки създаването на механизъм за хармонизиране на съдебната практика).

346. *Тълкуване на решение на Съда в Страсбург от национален съд*: по делото *Bochan v. Ukraine (no. 2)* [GC] приложимата правна рамка предоставя на жалбоподателката средство за правна защита, позволяващо съдебен контрол върху гражданското й дело от Върховния съд с оглед на констатиране на нарушение от Съда в Страсбург. Съдът обаче констатира, че Върховният съд „е изтъквал изключително погрешно“ констатациите, направени в неговото решение. Това не е просто различно прочитане на правен текст, а неправилно тълкуване. Следователно мотивите на националния съд могат да се разглеждат като „груб произвол“ или като водещи до „отказ от правосъдие“ в нарушение на чл. 6 (*пак там* [GC], §§ 63 -65).

347. *Влизане в сила на закон, когато има висящо дело, по което държавата е страна*: Съдът обръща особено внимание на опасностите при използването на законодателство с обратна сила, което оказва влияние върху съдебното решаване на спор, по който държавата е страна, включително когато изходът е да не може да бъде спечелен висящият съдебен спор. Всички причини, изтъкнати като обосновка на такива мерки, трябва да бъдат внимателно проучени (*National & Provincial Building Society, Leeds Permanent Building Society and Yorkshire Building Society v. the United Kingdom*, § 112). По принцип законодателят не е възпрепятстван по граждански дела да приема нови разпоредби с обратна сила за регулиране на правата, произтичащи от съществуващите закони. Чл. 6 обаче изключва всякаква намеса от страна на законодателя в правораздаването, предназначена да повлияе на съдебното решаване на спор - с изключение на „наложителни причини от общ интерес“ (*Zielinski, Pradal, Gonzalez and Others v. France* [GC], § 57; *Scordino v. Italy (no. 1)* [GC], § 126).

Съдът установява нарушения, например, във връзка с:

- намеса на законодателя - в момент, когато производството, по което държавата е страна, е висящо в продължение на девет години и жалбоподателите имат окончателно, подлежащо на изпълнение съдебно решение срещу държавата - за да се повлияе върху изхода на делото в полза на държавата (*Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece*, §§ 49-50);
- закон, който оказва решаващо влияние върху изхода на делото в полза на държавата (*Zielinski, Pradal, Gonzalez and Others v. France* [GC], § 59);
- влизането в сила, в решаващ момент от производството пред Касационния съд, на закон, който по практически разрешава материалноправни въпроси и обезсмисля продължаването на съдебния спор (*Papageorgiou v. Greece*);
- решение на апелативен съд, основано, дори субсидиарно, на закон, влязъл в сила в хода на производството и засягащ изхода му (*Anagnostopoulos and Others v. Greece*, §§ 20-21);
- прибягване от страна на държавата до законодателство с обратна сила, което оказва влияние върху съдебното решаване на висящ спор, по който държавата е страна, без да се

доказва, че са налице „наложителни причини от общ интерес“ за подобни действия. Съдът посочва по-специално, че финансовите съображения сами по себе си не могат да оправдаят заместването на съдилищата от законодателя за уреждане на спорове (*Azienda Agricola Silverfunghi S.a.s. and Others v. Italy*, §§ 76 и 88-89).

Чл. 6 § 1 обаче не може да се тълкува в смисъл, че не допуска намеса от страна на властите във висящи съдебни производства, по които те са страни. В други дела Съдът е постановил, че съображенията, на които се позовава държавата ответник, се основават на убедителни мотиви за обществен интерес, необходими за обосноваване на обратното действие на закона (*National & Provincial Building Society, Leeds Permanent Building Society and Yorkshire Building Society v. the United Kingdom*, § 112; *Forrer- Niedenthal v. Germany*, § 64; *OGIS-Institut Stanislas, OGEC Saint-Pie X and Blanche de Castille and Others v. France*, §§ 71-72; *EEG-Slachthuis Verbist Izegem v. Belgium* (dec.); *Hopital local Saint-Pierre d'Oleron and Others v. France*, §§ 72-73).

348. Тази съдебна практика се прилага и в случаите, когато държавата, макар и да не е страна, опорочава производството чрез законодателните си правомощия (*Ducret v. France*, §§ 33-42).

349. Други видове законодателна намеса:

- Приемане на закони преди започване на производството (*Organisation nationale des syndicats d'infirmiers liberaux (ONSIL) v. France* (dec.)) - срв. с *Azzopardi and Others v. Malta* (dec.), § 44) - или след като е приключило (*Preda and Dardari v. Italy* (dec.)), без да се повдига въпрос по чл. 6.

- Приемането на общи закони може да се окаже неблагоприятно за страните по спора, без реално да е насочено към висящи съдебни производства, като по този начин се заобикаля принципът на правовата държава (*Gorraiz Lizarraga and Others v. Spain*, § 72).

- Закон с обратна сила може да бъде приет след пилотно решение на Съда, за да се отстрани системен проблем и да се изгради очевидна и убедителна обосновка за наличие на обществен интерес (*Beshiri and Others v. Albania* (dec.)), отнасящо се до продължителното неизпълнение на многобройни окончателни административни решения).

- Законът може да бъде обявен за противоконституционен, докато производството е висящо, без да е налице намерение да се повлияе на това производство (*Dolca and Others v. Romania* (dec.)).

350. Следва да се отбележи, че по отношение на горепосочените съображения от обществен интерес, които трябва да бъдат взети предвид при разглеждането на основателността на законодателната намеса, Съдът е уточнил, че опазването на околната среда е въпрос от общ интерес (*Dimopulos v. Turkey*, §§ 39-40).

351. Несъобщаване на становищата на „независим член на националната правна общност“ на страните по дело пред Върховния съд (членове на прокуратурата: *Vermeulen v. Belgium*, *Van Orshoven v. Belgium*, *K.D.B. v. the Netherlands*; главен прокурор: *Gog v. Turkey* [GC], *Lobo Machado v. Portugal*; правителствен комисар: *Kress v. France* [GC], *Martinie v. France* [GC]) и липса на възможност за отговор на тези становища: много държави ответници твърдят, че тази категория членове на националната правна общност не са страна по производството, нито съюзник или противник на която и да е от страните, но Съдът счита, че трябва да се вземе предвид действителната роля на въпросното длъжностно лице в производството, и по-специално съдържанието и последиците от неговите изявления (*Vermeulen v. Belgium*, § 31; *Kress v. France* [GC], § 71 *in fine*).

352. Съдът е подчертал значението на състезателното производство по дела, по които изявленията на независим член на националната правна общност по гражданско дело не са били съобщени предварително на страните, лишавайки ги от възможността да им отговорят (*ibid.*, § 76; *Lobo Machado v. Portugal*, § 31; *Van Orshoven v. Belgium*, § 41; *Gog v. Turkey* [GC], §§ 55-56; *Immeubles Groupe Kosser v. France*, § 26; *Vermeulen v. Belgium*, § 33).

353. Участието и дори самото присъствие на тези членове на националната правна общност в разискванията, било то „активно“ или „пасивно“, след като те публично са изразили мнението си по делото, е неприемливо (*нак там*, § 34; *Lobo Machado v. Portugal*, § 32; *Kress v. France* [GC],

§ 87). Тази съдебна практика до голяма степен се основава на теорията за представите (*Martinie v. France* [GC], § 53).

354. Следователно условията, при които е проведено производството, трябва да бъдат проверени, и по-специално дали производството е състезателно и дали е спазен принципът за процесуална равнопоставеност на страните (срв. *Kress v. France* [GC], § 76 и *Gog v. Turkey* [GC], § 55 -57; виж също *Marc-Antoine v. France* (dec.)), за да се определи дали проблемът се дължи на поведението на страната или на отношението на властите или на приложимото законодателство (*Frette v. France*, § 49 -51). За производството пред Съда на Европейските общности/Европейския съюз: *Coöperatieve Producentenorganisatie van de Nederlandse Kokkelvisserij U.A. v. Netherlands* (dec.).

355. Ограничения:

- Процесуалната равнопоставеност на страните не включва правото на страната да разбере преди съдебното заседание за изявления, които не са били разкрити пред другата страна в производството или пред съдията докладчик или съдиите от съдебния състав (*Kress v. France* [GC], § 73).

- Няма смисъл да се признава право, което няма реален обхват или съдържание: такъв би бил случаят, ако правото по Конвенцията не би имало отражение върху изхода от делото, тъй като приетото правно решение е неоспоримо (*Stepinska v. France*, § 18).

- По отношение отново на случаите, в които жалбоподателят - страна по национално производство - е подал жалба, че не е получил копие от доказателствата или становищата, изпратени на съдията, Съдът в някои случаи е приложил новия критерий за допустимост - „значително неблагоприятно положение“ (чл. 35, § 3, буква б) от Конвенцията), въведен през 2010 г. Съгласно този критерий нарушението на право, колкото и реално да е от чисто правна гледна точка, трябва да има минимално ниво на тежест, за да бъде разгледано от Съда в съответствие с принципа *de minimis non curat praetor*. В този контекст Съдът е обявил за недопустими жалбите, свързани с непредоставянето на препис от представените доказателства или подадените становища, поради липса на значително неблагоприятно положение (*Liga Portuguesa de Futebol Profissional v. Portugal* (dec.), §§ 36-40; *Kilig and Others v. Turkey* (dec.); *Holub v. the Czech Republic* (dec); и срв. с *Colloredo Mannsfeld v. the Czech Republic*, §§ 33-34). Този подход се прилага например, когато въпросният документ не съдържа нищо ново за жалбоподателя и очевидно не оказва влияние, поради своето естество или съдържание, върху решението на съда; това е още по-явно, когато самият национален съд е заявил, че не е взел предвид документа, който не е бил съобщен на жалбоподателя (*Cavajda v. the Czech Republic* (dec.)).

3. Четвърта инстанция

а. Общи принципи

356. Една конкретна категория жалби, подадени до Съда, включва жалбите, които обикновено се наричат жалби „пред четвърта инстанция“. Този термин - който не фигурира в текста на Конвенцията и е установен чрез съдебната практика на институциите по Конвенцията (*Kemmache v. France (no. 3)*, § 44; *De Tommaso v. Italy* [GC], § 170) - е донякъде парадоксален, тъй като поставя ударението върху товакакво не е Съдът: той не е апелативен съд или съд, който може да отмени решения, постановени от съдилищата в държавите - страни по Конвенцията, или да преразгледа дела, разглеждани от тях, нито може да преразглежда дела по същия начин като Върховен съд. Поради това жалбите „пред четвърта инстанция“ произтичат от често погрешно тълкуване на две нива.

357. На първо място, често е налице широко разпространено погрешно схващане от страна на жалбоподателите относно ролята на Съда и естеството на съдебния механизъм, установен от Конвенцията. Ролята на Съда не е да замества националните съдилища; неговите правомощия

са ограничени до проверка на спазването от страна на договарящите се държави на ангажиментите, поети от тях по отношение на правата на човека при присъединяването им към Конвенцията.

Освен това при липсата на правомощия за пряка намеса в правните системи на договарящите се държави Съдът трябва да зачита автономността на тези правни системи. Това означава, че не е негова задача да се занимава с фактически или правни грешки, за които се твърди, че са допуснати от национален съд, освен ако и доколкото такива грешки може да са нарушили правата и свободите, защитени от Конвенцията. Той сам по себе си не може да преценява фактите, които са накарали националните съдилища да приемат едно решение, а не друго. В противен случай Съдът щеше да действа като съд на трета или четвърта инстанция, което би означавало да се пренебрегнат ограниченията, наложени върху дейността му (*Garda Ruiz v. Spain* [GC], § 28; *Centro Europa 7S.r.l. and Di Stefano v. Italy* [GC], § 197; *Avotins v. Latvia* [GC], § 99; *Lupeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania* [GC], § 90; *De Tommaso v. Italy* [GC], §§ 170-72).

358. Второ, често има неправилно тълкуване на точното значение на термина „справедлив“ в чл. 6 § 1 от Конвенцията. „Справедливостта“, изисквана от чл. 6 § 1, не е „материалноправна“ справедливост, понятие, което е отчасти правно, отчасти етично и може да се прилага само от съда по същество (вж *Ballıktaş Bingöllü v. Turkey*, 2021, § 78)). Чл. 6 § 1 гарантира само „процесуална“ справедливост, което на практика означава състезателно производство, в което от страните се изслушват становища и страните са с равни права пред съда (*Star Cate Epilekta Gevmata and Others v. Greece* (dec.)). Справедливостта на производството винаги се оценява, като то се разглежда в неговата цялост, така че изолиран пропуск може да не е достатъчен, за да доведе до квалификация на цялото производство като несправедливо (*Mirolubovs and Others v. Latvia*, § 103).

359. Освен това Съдът отчита многообразието на европейските правни и съдебни системи, като не е негова работа да ги стандартизира. Точно както не е негова работа да проверява обосноваността на решенията на националните съдилища, когато липсват доказателства за произвол (*Nejdet Şahin and Perihan Şahin v. Turkey* [GC], §§ 68, 89 и 94).

b. Обхват и ограничения на надзора на Съда

360. Националните власти, и по-специално съдилищата и трибуналите са отговорни за тълкуването на националното законодателство и оценката на неговото спазване (*Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal*, [GC], § 186 и *Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], § 251) и накрая Съдът трябва да каже дали начинът на тълкуване и прилагане на това законодателство, води до последици, съответстващи на принципите на Конвенцията (вж. например *Scordino v. Italy (№ 1)* [GC], § 191), като върховен орган по въпросите за прилагането и тълкуването на Конвенцията (*Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], § 286) и по силата на принципа на субсидиарност и на „споделена отговорност“ между държавите страни и Съда (§ 250).

361. Съдът винаги е посочвал, че като цяло не е негова работа да се занимава с фактически или правни грешки, за които се твърди, че са допуснати от национален съд, освен ако и доколкото тези грешки са очевидни и нарушават правата и свободите, защитени от Конвенцията (*De Tommaso v. Italy* [GC], § 170, *García Ruiz v. Spain* [GC], § 28; *Perez v. France* [GC], § 82). Следователно Съдът може да постави под съмнение преценката на националните власти относно претендирани грешки при прилагане на закона единствено когато те са „произволни или явно неразумни“ (*Scordino v. Italy (№ 1)* [GC], § 191, и *Nait-Liman v. Switzerland* [GC], § 116, който добави, че явна грешка в преценката от страна на националния съд може да е резултат и от неправилно приложение или тълкуване на практиката на Съда). Единствената функция на Съда, съгласно член 6, е да разглежда жалби, в които се твърди, че националните съдилища са пренебрегнали „специфичните процесуални гаранции“, посочени в член 6, или „че провеждането на производството като цяло не е гарантирало справедлив процес за жалбоподателя“ (*De Tommaso v. Italy* [GC], § 171).

362. Изключително рядко Съдът поставя под въпрос съгласно чл. 6 § 1 оценката на националните съдилища на основание, че техните констатации могат да се считат за произволни или явно необосновани.

Така например по делото *Dulaurans v. France*, 2000, § 38 (вж също *Tel v. Turkey*, 2017, § 76), където Съдът намира нарушение на чл. 6 § 1 заради „очевидно грешна преценка“ – тоест грешна фактическа или правна преценка от страна на националния съд, която е толкова „очевидна“, че може да се характеризира като „очевидно грешна“ в смисъл, че никой разумен съд няма да я направи, както е подчертано в *Bochan v. Ukraine (no. 2)* [GC], 2015, § 61; *Khamidov v. Russia*, 2007, § 170, където производството, повдигнало оплакването, е „грубо произволно“; *Anđelković v. Serbia*, 2013, § 24, и *Lazarević v. Bosnia and Herzegovina*, 2020, § 32, където е налице „отказ от правосъдие“; *Bochan v. Ukraine (no. 2)* [GC], 2015, където мотивите на националния съд са характеризирани като „грубо произволни“ и включващи „отказ от правосъдие“: вж §§ 63-65 и делата, цитирани по-горе, и *Ballıktaş Bingöllü v. Turkey*, 2021, §§ 77-78 (и обратно, например, в *Ballıktaş Bingöllü v. Turkey*, 2021, § 82, и *Société anonyme d’habitations à loyers modérés Terre et Famille v. France* (dec.), 2004).

В подобен смисъл в решението *Carmel Saliba v. Malta*, 2016 Съдът намира за неприемливо в гражданско производство срещу жалбоподателя да се постанови решение без никакви убедителни мотиви, въз основа на непоследователни и противоречиви доказателства, като в същото време контрааргументите на жалбоподателя са пренебрегнати (§ 79).

Най-после, в този контекст, липсата на съдебна координация и старание може да е имала несъмнено влияние върху положението на жалбоподателя (*Tel v. Turkey*, 2017, § 67).

В заключение, „отказ от правосъдие“ е налице, ако не са дадени мотиви или дадените мотиви са базирани на „очевидна“ фактическа или правна грешка, допусната от националния съд (*Ballıktaş Bingöllü v. Turkey*, 2021, § 77, препращаща към *Moreira Ferreira v. Portugal (no. 2)* [GC], 2017, § 85, в наказателната област).

363. Това означава, че Съдът по правило не може да поставя под въпрос констатациите и заключенията на националните съдилища по отношение на:

- Установяването на фактите в производството: като общо правило оценката на фактите се пада на националния съд (*Van de Hurk v. the Netherlands*, 1994, § 61); Съдът не може да оспорва заключенията на националните съдилища, освен ако не са очевидно и флагрантно произволни (*García Ruiz v. Spain* [GC], 1999, §§ 28-29; *Radomilja and Others v. Croatia* [GC], 2018, § 150).

- Тълкуването и прилагането на националните закони: преди всичко националните съдилища решават проблемите с тълкуването на националното законодателство (*Perez v. France* [GC], § 82), а не Съда в Страсбург, чиято роля е да проверява дали последиците от такова тълкуване са съвместими с Конвенцията (*Nejdet Şahin and Perihan Şahin v. Turkey* [GC], § 49). В изключителни случаи Съдът може да направи съответните заключения, когато националните съдилища на договаряща се държава тълкуват националното право по произволен или явно неразумен начин (*Barac and Others v. Montenegro*, §§ 32 -34, с цитираните допълнителни препратки; *Andelkovic v. Serbia*, §§ 24 -27 (отказ на правосъдие); *Laskowska v. Poland*, § 61 и делата, цитирани по-горе), този принцип е приложим и на базата на други разпоредби на Конвенцията (*Kushoglu v. Bulgaria*, § 50; *Işyar v. Bulgaria*, § 48; вж също *S., V. and A. v. Denmark* [GC], § 148 и цитираната препратка, *Fabris v. France* [GC], § 60, или *Anheuser-Busch Inc. v. Portugal* [GC], §§ 85-86).

- Съдът също така не е компетентен да се произнася официално относно спазването на други международни договори или на правото на Европейския съюз. Задачата за тълкуване и прилагане на разпоредбите на правото на Европейския съюз е на първо място на Съда на Европейския съюз. Компетентността на Европейския съд по правата на човека се ограничава до проверка на спазването на изискванията на Конвенцията, например на чл. 6 § 1. Следователно при липсата на произвол, който сам по себе си би повдигнал въпрос по чл. 6, § 1, Съдът не

следва да се произнася дали националният съд правилно е приложил разпоредба от правото на Европейския съюз (*Avotins v. Latvia* [GC], § 100), общото международно право или международни споразумения (*Waite and Kennedy v. Germany* [GC], § 54; *Markovic and Others v. Italy* [GC], § 107 -108). Различията в съдебната практика на националните съдилища обаче създават правна несигурност, която е несъвместима с изискванията на правовата държава (*mutatis mutandis*, *Molla Sali v. Greece* [GC], § 153).

- Допустимост и оценка на доказателствата:²⁸ гаранциите по чл. 6 § 1 обхващат само обработката на доказателствата на процесуално равнище. Допустимостта на доказателствата или начинът, по който те следва да бъдат оценени по същество, са преди всичко от компетентността на националните съдилища, чиято задача е да претеглят представените им доказателствата (*Garda Ruiz v. Spain* [GC], § 28; *Farange S.A. v. France* (dec.)). Мотивите, които съдилищата дават в това отношение, все пак са важни за целите на чл. 6 § 1 и Съдът следва да им обърне внимание (вж например *Carmel Saliba v. Malta*, 2016, §§ 69-73).

364. По делото *Al-Dulimi and Montana Management Inc. v. Switzerland* [GC] Съдът отново подчертава, че тъй като Конвенцията е основополагащ инструмент на европейския обществен ред, от държавите - страни по нея се изисква в този контекст да осигурят ниво на контрол върху спазването ѝ, което най-малкото да запазва основите на този обществен ред. Един от основните компоненти на европейския обществен ред е принципът на правовата държава, а произволът представлява отричане на този принцип. Дори в контекста на тълкуването и прилагането на националните закони, когато Съдът оставя на националните власти широка свобода на преценка, той винаги го прави, изрично или косвено, на базата на забрана за произвол (§ 145).

365. Следователно чл. 6 § 1 не позволява на Съда да поставя под въпрос материалната справедливост на изхода от граждански спор, където най-често едната от страните печели, а другата губи.

366. Съдът отхвърля жалба на четвърта инстанция съгласно чл. 6 § 1 от Конвенцията на основание, че жалбоподателят е имал право да участва в състезателно производство; че в различните етапи от това производство е могъл да представи доводи и доказателства, които смята за релевантни за своята позиция; че е имал възможност да оспори ефективно доводите и доказателствата, представени от възразяващата страна; че всички негови доводи, които са били обективно релевантни за решаването на делото, са били надлежно изслушани и разгледани от съдилищата; че фактическите и правните основания за оспореното решение са били подробно изложени; и че съответно производството, взето като цяло, е било справедливо (*Garda Ruiz v. Spain* [GC], § 29). По-голямата част от жалбите на четвърта инстанция се обявяват за недопустими *de plano* от един съдия или от комитет от трима съдии (членове 27 и 28 от Конвенцията).

3. Съгласуваност на националната съдебна практика²⁹

367. Чл. 6 § 1 не включва придобито право на съгласуваност на съдебната практика. Развитието на съдебната практика само по себе си не противоречи на доброто правораздаване, тъй като невъзможността да се поддържа динамичен и еволюиращ подход рискува да попречи на реформите или подобренията (*Nejdet Şahin and Perihan Şahin v. Turkey* [GC], § 58; *Lupeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania* [GC], § 116). Различията в съдебната практика по своя характер са присъща последица при всяка съдебна система, която се основава на мрежа от първоинстанционни и апелативни съдилища с правомощия в тяхната териториална юрисдикция. Ролята на върховния съд е именно да решава такива конфликти (*Beian v. Romania* (no. 1), § 37 *Svilengaćanin and Others v. Serbia*, 2021, §§ 81-82).

²⁸ Виж също раздел „Обработка на доказателства“.

²⁹ Виж също раздел „Несъответствия в съдебната практика“

368. По принцип Съдът не е длъжен, дори по дела, които на пръв поглед изглеждат сравними или свързани, да сравнява различните решения, постановени от националните съдилища, чиято независимост трябва да зачита. Възможността за различия в съдебната практика е присъща последица при всяка съдебна система, която се основава на мрежа от първоинстанционни и апелативни съдилища с правомощия в тяхната териториална юрисдикция. Такива различия могат дори да възникнат в рамките на един и същ съд. Това само по себе си не може да се счита за противоречащо на Конвенцията (*Santos Pinto v. Portugal*, § 41). Освен това не може да има „различия“, когато въпросните фактически ситуации са обективно различни (*Ugar v. Turkey* (dec.)).

369. Възможно е обаче да има случаи, при които различията в съдебната практика водят до констатиране на нарушение на чл. 6 § 1. В това отношение подходът на Съда е различен в зависимост от това дали съществуват различия в рамките на едно и също подразделение на даден съд или между две различни подразделения, които са напълно независими едно от друго.

370. В първия случай (различия в съдебната практика на най-висшия национален съд) Съдът използва три критерия, за да определи:

- дали различията в съдебната практика са „задълбочени и дълготрайни“;
- дали националното законодателство предвижда механизми, с които могат да се отстранят тези несъответствия; и
- дали тези механизми са приложени и с какъв резултат (*Beian v. Romania* (no. 1), §§ 37 and 39; *Lupeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania* [GC], §§ 116-35).

По последното посочено дело най-висшият национален съд е приел решения, които са „напълно противоположни“ и механизмът, предвиден в националното законодателство за гарантиране на последователността на практиката, не е използван своевременно, като по този начин е бил нарушен принципът на правна сигурност.

371. Практика със задълбочени и дълготрайни различия в рамките на най-висшия съдебен орган на страната сама по себе си противоречи на принципа на правна сигурност, принцип, който присъства имплицитно във всички членове на Конвенцията и представлява един от основните елементи на правовата държава (*Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland* [GC], § 238 относно принципа, *Beian v. Romania* (no. 1), § 39).

- По цитираното дело Съдът отбелязва, че вместо да изпълни задачата си за установяване на правилното тълкуване, Върховният съд се е превърнал в източник на правна несигурност, като по този начин е подкопал общественото доверие в съдебната система. Съдът установява, че тази липса на сигурност по отношение на съдебната практика е лишила жалбоподателя от всякаква възможност за осигуряване на предвидените от закона ползи, докато други лица в подобно положение са получили тези ползи (§ 39 -40).

- По делото *Hayati Qelebi and Others v. Turkey* явните противоречия в съдебната практика на Касационния съд, както и неправилното използване на механизма, създаден за хармонизиране на практиката на този съд, водят до обявяване на исковете на жалбоподателите за обезщетение за вреди за недопустими, докато други лица в подобно положение са си осигурили проверка на основателността на техните искове (§ 66).

372. Въпреки това, когато системата, установена в националното законодателство за уреждане на конфликти в съдебната практика, се е оказала ефективна, тъй като е била въведена сравнително бързо и е сложила край на такива конфликти в кратък период от време, Съдът не е установил нарушение (*Albu and Others v. Romania*, § 42; срв. с *Lupeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania* [GC], §§ 130-132).

373. Във втората ситуация противоречащите си решения са произнесени на последна инстанция от съдилища в две различни подразделения на правната система, всяко със собствен независим върховен съд, който не е част от обща съдебна йерархия. Тук чл. 6 § 1 не стига дотам, че да изисква прилагането на вертикален механизъм за контрол или общ регулаторен орган (като

например съд за спорове за юрисдикция). В една съдебна система с няколко различни подразделения съдилища и където няколко върховни съдилища съществуват рамо до рамо и от тях се изисква да тълкуват закона едновременно и паралелно, постигането на съгласуваност на съдебната практика може да отнеме повече време, а периодите с противоречаща си съдебна практика могат да бъдат толерирани, без да се подкопава правната сигурност. Така че два съда, всеки със собствена юрисдикция, разглеждащи различни дела, могат да стигнат до различни, но въпреки това рационални и обосновани заключения относно един и същ правен въпрос, повдигнат на базата на сходни фактически обстоятелства, без да има нарушение на чл. 6 § 1 (*Nejdet Şahin and Perihan Şahin v. Turkey* [GC], §§ 81-83 and 86).

4. Състезателно производство

374. Принцип на състезателност: понятието за справедлив съдебен процес включва основното право на състезателно производство. То е тясно свързано с принципа за процесуална равнопоставеност (*Regner v. the Czech Republic* [GC], § 146).

Според правото на състезателна процедура и правото на достъп до съд страна, представлявана от хора, които в различна степен зависят от другата страна в производството, не би могла да представи тезата си и да защити интересите си при добри условия (*Capital Bank AD v. Bulgaria*, § 118).

375. Изискванията, произтичащи от правото на състезателно производство, по принцип са еднакви както по граждански, така и по наказателни дела (*Werner v. Austria*, § 66).

376. Желанието да се спести време и да се ускори производството не оправдава пренебрегването на такъв основен принцип като правото на състезателно производство (*Niderost-Huber v. Switzerland*, § 30).

377. Съдържание (при ограниченията, описани по-долу): правото на състезателно производство по принцип означава възможността страните в наказателния или гражданския процес да познават и да изразят мнение по всички представени доказателства или становища, дори от независим член на националната правна общност, с оглед повлияване на решението на съда (*Ruiz-Mateos v. Spain*, § 63; *McMichael v. the United Kingdom*, § 80; *Vermeulen v. Belgium*, § 33; *Lobo Machado v. Portugal*, § 31; *Kress v. France* [GC], § 74). Това изискване може да се прилага и пред конституционен съд (*Milatova and Others v. the Czech Republic*, §§ 63-66; *Gaspari v. Slovenia*, § 53).

- Реалният ефект върху решението на съда е без значение (*Niderost-Huber v. Switzerland*, § 27; *Ziegler v. Switzerland*, § 38).

- Принципът на състезателност се прилага както за страните по спора, така и за независим член на националната правна общност, представител на администрацията, по-ниската инстанция или дори на съда, който се произнася (*Köksoy v. Turkey*, §§ 34-35 и цитираните препратки).

- Правото на състезателно производство трябва да може да се упражнява при задоволителни условия: страната в производството трябва да има възможност да се запознае с доказателствата пред съда, както и да изрази мнение относно наличието, съдържанието и автентичността на доказателствата в подходяща форма и срок (*Krcmdr and Others v. the Czech Republic*, § 42; *Immeubles Groupe Kosser v. France*, § 26), чрез отлагане, ако е необходимо (*Yvon v. France*, § 39).

- Страните следва да имат възможност да представят всички доказателства, необходими за успеха на техните искания (*Clinique des Acacias and Others v. France*, § 37).

- Самият съд трябва да спазва принципа на състезателност, например ако решава дело въз основа на правно основание или възражение, което е повдигнал служебно (*Ceppek v. the Czech Republic*, § 45, и срв. с *Clinique des Acacias and Others v. France*, § 38 с *Andret and Others v. France* (dec.), недопустимо: в последното посочено дело касационният съд е уведомил страните, че са предвидени нови основания и жалбоподателите са имали възможност за отговор, преди касационният съд да излезе с решение).

- Единствено страните по спора трябва да решат дали да изразят мнение по документ, представен от другата страна, или свидетелски показания. Доверието на страните в работата на правосъдието се основава на знанието, че са имали възможност да изразят становище по всеки документ от преписката (включително документи, получени служебно от съда: *K.S. v. Finland*, § 22) (*Niderost-Huber v. Switzerland*, § 29; *Pellegrini v. Italy*, § 45).

378. Примери за нарушаване на правото на състезателно производство в резултат на непредставяне на следните документи или доказателства:

- в производство относно настаняването на дете - на доклади от социалните служби, съдържащи информация за детето и подробности за делото и отправящи препоръки, въпреки че родителите са били информирани за съдържанието им в съдебното заседание (*McMichael v. the United Kingdom*, § 80);

- доказателства, представени от прокурора, независимо дали той е бил или не е бил считан за „страна“, тъй като е бил в състояние, преди всичко по силата на правомощията, произтичащи от функциите му, да повлияе на решението на съда по начин, който може да бъде неблагоприятен за засегнатото лице (*Ferreira Alves v. Portugal (no. 3)*, §§ 36-39);

- бележка от низшестоящия съд до апелативния съд, целяща да повлияе на решението на последния, въпреки че в бележката не са изложени никакви нови факти или аргументи (*пак там*, § 41);

- документи, получени пряко от съдиите, съдържащи мотивирани становища по същество на делото (*K.S. v. Finland*, §§ 23-24).

379. Ограничения³⁰: правото на състезателно производство не е абсолютно и обхватът му може да варира в зависимост от специфичните особености на въпросното дело (*Hudakova and Others v. Slovakia*, §§ 26-27), провокирало вниманието на Съда на последна инстанция (*Regner v. the Czech Republic* [GC], 2017, §§ 146-147). По последното дело Съдът посочва, че производството следва да се гледа в неговата цялост и всяко ограничение на състезателното производство и равенството на страните е можело да бъде достатъчно компенсирано от други процесуални гаранции (§§ 151-161).

Принципът на състезателност не изисква всяка страна да предава на своя опонент документи, които не са били представени и на съда (*Yvon v. France*, § 38).

По няколко дела с много особени обстоятелства Съдът е установил, че неоповестяването на доказателство и невъзможността на жалбоподателя да изрази становище по него не са подкопали принципа за справедливост на производството, тъй като предоставянето на тази възможност не би имало отражение върху изхода на делото и постигнатото решение не подлежи на обсъждане (*Stepinska v. France*, § 18; *Sale v. France*, § 19; *Asnar v. France (no. 2)*, § 26)

380. При незачитане на принципа на състезателност на производството, това може да бъде направено от Апелативния орган, ако той има „пълна юрисдикция“ според съдебната практика. По същия начин, процедурен недостатък от страна на апелативния съд може да бъде поправен от по-низш съд, комуто е върнато делото. (*Köksoy v. Turkey*, §§ 36-39).

5. Процесуална равнопоставеност на страните³¹

381. Принципът за „процесуална равнопоставеност на страните“ е част от по-широката концепция за справедлив съдебен процес и е тясно свързан с принципа на състезателност (*Regner v. the Czech Republic* [GC], § 146). Изискването за „процесуална равнопоставеност на страните“, в смисъл на „справедлив баланс“ между страните, се прилага по принцип както за гражданските, така и за наказателните дела (*Feldbrugge v. the Netherlands*, § 44).

382. Съдържание: поддържане на „справедлив баланс“ между страните. Процесуалната

³⁰ Виж също раздел А.2.б) по-горе.

³¹ Виж също раздел А.2.б) по-горе относно ограниченията.

равнопоставеност на страните предполага, че на всяка страна трябва да се предостави разумна възможност да представи своето становище - включително доказателствата си - при условия, които не я поставят в значително неизгодно положение *спрямо* другата страна (*Regner v. the Czech Republic* [GC], § 146; *Dombo Beheer B.V. v. the Netherlands*, § 33).

Този принцип, който обхваща всички аспекти на процесуалното право в договарящите се държави, е приложим и в специфичната сфера на връчване на съдебни документи на страните, въпреки че чл. 6, § 1 не може да се тълкува в смисъл, че предписва специфична форма за връчване на документи (*Avotins v. Latvia* [GC], § 119).

Недопустимо е едната страна без знанието на другата да прави изявления пред съда, по които последната няма възможност да изрази мнение. Единствено страните трябва да преценят дали дадено твърдение заслужава реакция (*APEH Uldozotteinek Szovetsege and Others v. Hungary*, § 42).

Ако обаче представените на съда становища не бъдат съобщени на нито една от страните, няма да има нарушение на процесуалната равнопоставеност на страните, а по-скоро на принципа за справедливост на производството (*Niderost-Huber v. Switzerland*, §§ 23-24; *Clinique des Acacias and Others v. France*, §§ 36-37).

383. Примери за неспазване на принципа за равнопоставеност на страните: този принцип е нарушен в следните случаи, тъй като една от страните е била поставена в явно неизгодно положение:

Жалбата на една от страните не е връчена на другата страна, която поради това не е имала възможност да отговори (*Beer v. Austria*, § 19).

Срок е спрял да тече само за едната от страните, поставяйки другата в значително неизгодно положение (*Platakou v. Greece*, § 48; *Wynen and Centre hospitalier interregional Edith- Cavell v. Belgium*, § 32).

Само един от двамата ключови свидетели е бил допуснат до изслушване (*Dombo Beheer B.V. v. the Netherlands*, §§ 34-35).

Противната страна се е ползвала със значителни предимства по отношение на достъпа до релевантна информация, заемала е водещо положение в производството и е упражнявала значително влияние върху преценката на съда (*Yvon v. France*, § 37).

Противната страна е заемала длъжности или изпълнявала функции, които са ѝ предоставили предимство, а съдът е поставил пречки пред другата страна да оспори това, като не ѝ е позволил да представи съответни документи или свидетелски показания (*De Haes and Gijssels v. Belgium*, §§ 54 and 58).

В рамките на административното производство мотивите, изтъкнати от административния орган, са твърде обобщени и общи, за да позволят на жалбоподателя да оспори обосновано оценката им, а съдилищата отказват да позволят на жалбоподателя да представи доводи в подкрепа на своите искания (*Hentrich v. France*, § 56).

Отказът на правна помощ за една от страните я лишава от възможността да представи ефективно исканията си пред съда в спора срещу далеч по-финансово осигурен противник (*Steel and Morris v. the United Kingdom*, § 72).

В решението си по дело *Martinie v. France* ([GC], § 50) Съдът е счел, че е налице дисбаланс, който е в значителен ущърб на страните поради позицията на държавния съветник в производството пред Сметната палата: за разлика от другата страна, той е присъствал на съдебното заседание, бил е предварително информиран за гледната точка на съдията-докладчик, изслушал е становищата на последния в съдебното заседание, участвал е пълноценно в производството и е могъл да изрази своята гледна точка устно, без позицията му да бъде оспорена от другата страна по време на изслушването и този дисбаланс се е задълбочил от факта, че съдебното заседание не е било публично.

Прокурорът се е намесил в подкрепа на аргументите на опонента на жалбоподателя (*Menchinskaya v. Russia*, §§ 35-39).

Съдията е отказал да отложи съдебното заседание, въпреки че жалбоподателят е бил отведен в болница по спешност и адвокатът му не е бил в състояние да го представлява на съдебното заседание, като по този начин безвъзвратно е бил лишен от правото да отговори адекватно на твърденията на своя опонент (*Vardanyan and Nanushyan v. Armenia*, §§ 88-90).

384. Съдът обаче е счел за съвместимо с чл. 6 § 1 различното третиране по отношение на изслушването на свидетелите на страните (показанията са дадени под клетва за едната страна, но не и за другата), тъй като на практика то не е повлияло на изхода от производството (*Ankerl v. Switzerland*, § 38). Нещо повече, Съдът не намира, че жалбоподателят е бил поставен в „значително по-неблагоприятна позиция“, когато противната страна практически е имала повече време да подготви отговора си, защото делото е сравнително ясно и жалбоподателят е имал много възможности да изрази позициите си (*Ali Riza v. Switzerland*, 2021, §§ 131-135). По-общо в *Regner v. the Czech Republic* [GC], 2017, Съдът посочва, че делото трябва да се гледа в неговата цялост и всяко ограничение на състезателното производство и на принципа за равенство на страните е можело да бъде достатъчно балансирано от други процесуални гаранции (§§ 151-161).

385. Специфичен случай на граждански иск: Съдът е направил разграничение между системата за подаване на жалба, придружена от граждански иск, и иск, предявен от прокурора, който има публична власт и отговаря за защитата на общия интерес (*Guigue and SGEN-CFDT v. France* (dec.)). В резултат на това различните формални условия и срокове за подаване на жалба (по-кратък срок за гражданския ищец) не нарушават принципа за „процесуална равнопоставеност на страните“, при условие че това средство за правна защита може да се използва пълноценно (във връзка със специалния характер на съответната система).

386. Съдът също така намира за съвместима с принципа за процесуална равнопоставеност на страните разпоредба за ограничаване на възможностите за обжалване на гражданския ищец, без да се ограничават тези на прокурора, тъй като техните роли и цели очевидно са различни (*Berger v. France*, § 38).

387. По отношение на делата, по които се противопоставят прокуратурата и частни лица, прокуратурата може да се ползва с привилегирована позиция, която е обоснована от идеята за защита на правния ред. Това обаче не следва да води до поставяне на страна в гражданско производство в неоправдано неизгодно положение спрямо прокуратурата (*Stankiewicz v. Poland*, § 68-69 относно отказа да се разпорежи възстановяване на съдебни разноски, произтичащи от граждански иск, предявен и загубен от прокуратурата).

6. Администриране на доказателства

388. Общи принципи:³² Конвенцията не определя правила относно доказателствата като такива (*Mantovanelli v. France*, § 34). Допустимостта на доказателствата и начинът, по който те следва да бъдат оценени, са предимно въпроси, които подлежат на регулиране от националното законодателство и националните съдилища (*Moreira de Azevedo v. Portugal*, §§ 83-84; *Garaa Ruiz v. Spain* [GC], § 28). Същото важи и за доказателствената стойност на доказателствата и за тежестта на доказване (*Tiemann v. France and Germany* (dec.)). Националните съдилища следва също така да преценят уместността на представените доказателства (*Centro Europa 7 S.r.l. and Di Stefano v. Italy* [GC], § 198). Фактически или правни презумпции има във всяка правна система, а Конвенцията не забранява тези презумпции по принцип; на физическите лица обаче трябва да бъдат предоставени ефективни съдебни гаранции (*Lady S.R.L. v. Republic of Moldova*, § 27). Съдът също така е приел, че принципът на правна сигурност предполага, че страна, която разчита на

³² Виж също раздел „Четвърта инстанция“.

преценката, направена от съд по предходно дело, по въпрос, който възниква и по настоящото дело, може да очаква, че съдът ще се съобрази с предишното си решение, освен ако няма основателна причина да се отклони от него (*Siegle v. Romania*, §§ 38-39, and *Rozalia Avram v. Romania*, §§ 42-43).

389. Съгласно Конвенцията обаче Съдът има за задача да провери дали производството като цяло е било справедливо, включително начина, по който са събрани доказателствата (*Elsholz v. Germany* [GC], § 66; *Devinar v. Slovenia*, § 45). Следователно той трябва да установи дали доказателствата са представени по такъв начин, че да гарантират справедлив съдебен процес (*Blucher v. the Czech Republic*, § 65). Съдът не следва да действа като четвърта инстанция и следователно не трябва да поставя под въпрос оценката на националните съдилища съгласно чл. 6 § 1, освен ако техните констатации могат да бъдат счетени за произволни или явно необосновани (*Bochan v. Ukraine (no. 2)* [GC], § 61, and *Lopez Ribalda and Others v. Spain* [GC], §§ 149, 159-161).

390. Следователно по принцип Съдът не следва да определя дали дадени видове доказателства - например доказателства, получени неправомерно от гледна точка на националното право - могат да бъдат допустими. Той трябва да провери дали производството като цяло, включително начинът, по който са получени доказателствата, са били справедливи; това включва проверка на въпросната незаконосъобразност и, когато става въпрос за нарушение на друго право по Конвенцията, естеството на установеното нарушение (виж *Lopez Ribalda and Others v. Spain* [GC], § 150, по което тези принципи, разработени в наказателен контекст, са били приложени към гражданско дело, § 150 -152). В цитираното съдебно решение Съдът установява критерии за определяне дали използването като доказателство на информация, получена в нарушение на чл. 8 или на национален закон, е направило гражданското производство несправедливо (§ 151 -152). По това дело Съдът не е установил нарушение на чл. 8 поради тайното видеонаблюдение на служителите. Служителите обаче твърдят, че видеонаблюдението е било инсталирано в нарушение на националното право и че националните съдилища не са разгледали този въпрос, тъй като са го сметнали за неотносим към делото. Съдът провери дали използването на изображения, получени чрез скрито видеонаблюдение, като доказателство в рамките на гражданско производство е нарушило принципа за справедливост на производството като цяло. Той не установи нарушение на чл. 6 в този конкретен случай (§ 154 -158).

391. В хода на производството трябва да се положат усилия за защита на уязвимите лица, например лицата с умствени увреждания, както и на тяхното достойнство и интереси във връзка с чл. 8 (*Evers v. Germany*, §§ 82-84).

392. Задължение на националните съдилища е да извършат надлежна проверка на изложените от страните становища, доводи и доказателства (*Van de Hurk v. the Netherlands*, § 59). Съответно страните следва да представят относими и достатъчни доказателства в подкрепа на своята теза (*Fleischner v. Germany*, §§ 40-41).

а. Свидетелски показания

393. Чл. 6 § 1 не гарантира изрично правото на призоваване на свидетели, а допустимостта на свидетелските показания по принцип се урежда от националното законодателство. Производството обаче в неговата цялост, включително начинът, по който се допускат доказателствата, трябва да бъде „справедливо“ по смисъла на чл. 6, § 1 (*Dombo Beheer B.V. v. the Netherlands*, § 31).

Съдът следва да отговори на молба да изслуша свидетели, когато такава е подадена по съответния ред (*Carmel Saliba v. Malta*, 2016, § 77).

Когато съдилищата отхвърлят искания за призоваване на свидетели, те трябва да посочат достатъчно основания и отказът не трябва да бъде опорочен от произвол: той не трябва да представлява непропорционално ограничение на възможността на страната да представи

доводи в подкрепа на своето искане (*Wierzbicki v. Poland*, § 45).

Разликата в третирането по отношение на изслушването на свидетелите на страните може да бъде такава, че да наруши принципа за „процесуална равнопоставеност на страните“ (*Ankerl v. Switzerland*, § 38, по което Съдът установява, че разликата в третирането не е поставила жалбоподателя в значително неизгодно положение *спрямо* неговия опонент; срв. с *Dombo Beheer B.V. v. the Netherlands*, § 35, по което само един от двамата участници в разглежданите събития е имал право да даде показания (нарушение)).

Съдът също трябва да даде мотиви, когато намери, че свидетелските показания са ненадеждни и неотнормирани (*Carmel Saliba v. Malta*, 2016, §§ 69-70).

Отказът от кръстосан разпит на свидетел може да съставлява нарушение на чл. 6 § 1 (*Carmel Saliba v. Malta*, 2016, § 76).

b. Експертни становища

394. Националните правила относно допустимостта на експертни становища трябва да предоставят на страните по спора възможност да ги оспорват ефективно (*Letincic v. Croatia*, § 50).

395. Отказ да се разпорежи експертиза:

- Отказът да се разпорежи експертиза сам по себе си не е несправедлив; Съдът трябва да провери дали производството като цяло е било справедливо (*H. v. France*, § 61 and 70). Причините за отказа трябва да бъдат обосновани.

- Отказът да се разпорежи психологически доклад по дело, засягащо попечителството и достъпа до дете, също трябва да бъде разгледан с оглед на конкретните обстоятелства по случая (*Elsholz v. Germany* [GC], § 66, и *mutatis mutandis Sommerfeld v. Germany* [GC], § 71).

- По дело за отвлечане на дете (*Tiemann v. France and Germany* (dec.)) Съдът проверява дали апелативният съд е дал достатъчно основания за отказа си да позволи на жалбоподателя да поиска второ експертно становище, за да провери дали отказът е основателен.

396. Назначаване на експерт: когато съдът назначава експерт, страните трябва да могат да присъстват на разпитите, проведени от него или нея, или да им бъдат показани документите, които той или тя е взел предвид; от съществено значение е страните да могат да участват пълноценно в производството (*Letincic v. Croatia*, § 50; *Devinar v. Slovenia*, § 46).

397. Чл. 6 § 1 от Конвенцията не изисква изрично експерт, изслушан от „съд“, да отговаря на същите изисквания за независимост и безпристрастност като самия съд (*Sara Lind Eggertsdottir v. Iceland*, § 47; *Letincic v. Croatia*, § 51). Липсата на неутралност от страна на експерта обаче, ведно с неговата позиция и роля в производството, може да наклони баланса на производството в полза на едната страна в ущърб на другата и в нарушение на принципа за процесуална равнопоставеност на страните (*Sara Lind Eggertsdottir v. Iceland*, § 53; *Letincic v. Croatia*, § 51); също така експертът може да заеме водеща позиция в производството и да окаже значително влияние върху преценката на съда (*Yvon v. France*, § 37; *Letincic v. Croatia*, § 51). Накратко, позицията, заемана от експерта по време на цялото производство, начинът, по който се изпълняват неговите задължения, и начинът, по който съдиите оценяват неговото мнение, са релевантни фактори, които трябва да бъдат взети предвид при преценката дали е спазен принципът за процесуална равнопоставеност на страните (*Devinar v. Slovenia*, § 47).

398. Медицински експертен доклад, отнасящ се до високоспециализирана област, която не е в рамките на познанията на съдиите, вероятно ще има сериозно влияние върху тяхната оценка на фактите; той е съществено доказателство и страните трябва да могат да изразят мнение по него ефективно (*Mantovanelli v. France*, § 36; *Storck v. Germany*, § 135).

399. Когато единственото експертно становище, представено пред съда, е издадено от специализиран орган, например във връзка с обезщетения за инвалидност, то ще има

решаващо влияние върху съда при липса на второ становище от независим експерт (*Devinar v. Slovenia*, §§ 49-50). Необходимо е обаче да се направят следните уточнения.

Конвенцията не възпрепятства националните съдилища да се позовават на експертни становища, изготвени от специализирани органи, които сами по себе си са страни по делото, когато това се изисква от естеството на спорните въпроси (*Letincic v. Croatia*, § 61; *Devinar v. Slovenia*, § 47). Фактът, че експерт е служител на същия административен орган, който е страна по делото, може да породни съмнения у жалбоподателя като възразяваща страна, но е от решаващо значение дали подобни съмнения могат да се считат за обективно обосновани (*Devinar v. Slovenia*, §§ 48 and 51). Следователно при искане на второ становище от независим експерт жалбоподателят трябва да представи достатъчно доказателства в подкрепа на искането (*пак там*, § 56 -58). Ако жалбоподателят не направи това, въпреки че е имал право да изрази мнение по експертното становище и да го оспори писмено и устно или да представи противоположно становище от специалист по свой избор, Съдът няма да установи нарушение на чл. 6 (§ 56).

400. По отношение на правата на страните *спрямо* експерта: срв. *Feldbrugge v. the Netherlands*, § 44 (нарушение) с *Olsson v. Sweden (no. 1)*, §§ 89-91 (без нарушение). Що се отнася до изискването за оповестяване на доклад с неблагоприятни заключения, виж *L. v. the United Kingdom* (dec.), а що се отнася до достъпа до материали от преписка по дело за настояничество, виж *Evers v. Germany*, § 86 -93).

с. Неоповестяване на доказателства

401. По някои дела на страната е отказано изцяло състезателно производство поради първостепенни национални интереси (*Miryana Petrova v. Bulgaria*, §§ 39-40; *Regner v. the Czech Republic* [GC]).

402. Според Съда правото на оповестяване на относими доказателства не е абсолютно. Съгласно чл. 6, § 1 обаче се допускат само мерки, ограничаващи правата на страна в производството, които не засягат самата същност на тези права.

403. За да бъде така, всички затруднения за жалбоподателя поради ограничаването на правата му трябва да бъдат компенсирани в достатъчна степен от процедурата, следвана от съдебните власти. Когато на жалбоподателя са отказани доказателства поради съображения от обществен интерес, Съдът трябва да разгледа внимателно процедурата по вземане на решение, за да се увери, доколкото е възможно, че тя е в съответствие с изискванията за провеждане на състезателно производство и процесуална равнопоставеност на страните и включва подходящи гаранции за защита на интересите на жалбоподателя (*Regner v. the Czech Republic* [GC], § 147 -49).

404. Цитираното дело повдига въпроса за необходимостта от запазване на поверителността на класифицираните документи. Съдът разглежда производството в неговата цялост, като проверява дали ограниченията на принципите на състезателност и процесуална равнопоставеност на страните са били компенсирани в достатъчна степен с помощта на други процесуални гаранции (§ 151).

7. Мотиви на съдебните решения

405. Гаранциите, заложи в чл. 6 § 1, включват задължението съдилищата да представят достатъчно мотиви за своите решения (*H. v. Belgium*, § 53). Мотивираното решение показва на страните, че тяхното дело наистина е било разгледано и по този начин допринеся в по-голяма степен за приемане на решението (*Magnin v. France* (dec.), § 29).

406. Въпреки че националният съд разполага с известна свобода на преценка при избора на аргументи и признаването на доказателства, той е длъжен да я обоснове, като мотивира

решенията си (*Suominen срещу Финландия*, § 36; *Carmel Saliba срещу Малта*, § 73 и 79).

407. Мотивите трябва да бъдат такива, че да дадат възможност на страните да се възползват ефективно от всяко налично право на обжалване (*Hirvisaari v. Finland*, § 30 *in fine*).

408. Чл. 6, § 1 задължава съдилищата да мотивират своите решения, но това не може да се разбира като изискване за подробен отговор на всеки аргумент (*Van de Hurk v. the Netherlands*, § 61; *Garaa Ruiz v. Spain* [GC], § 26; *Jahnke and Lenoble v. France* (dec.); *Perez v. France* [GC], § 81).

409. Степента, в която се прилага това задължение за мотивиране, може да варира в зависимост от естеството на решението (*Ruiz Torija v. Spain*, § 29; *Hiro Balani v. Spain*, § 27) и може да бъде определена единствено в зависимост от обстоятелствата по делото: необходимо е да се вземе предвид, *наред с другото*, разнообразието на становищата, които дадена страна може да представи пред съдилищата, и съществуващите различия в договарящите държави по отношение на законовите разпоредби, обичайните правила, правната наука и представянето и изготвянето на съдебни решения (*Ruiz Torija v. Spain*, § 29; *Hiro Balani v. Spain*, § 27). Що се отнася до това дали Касационният съд не е разгледал правно основание, повдигнато от жалбоподателя, или е преценил неговата значимост и в крайна сметка го е отхвърлил с лаконична обосновка, вж. *Business Tourism v. France*, §§ 28 и сл. .; and also *Higgins and Others v. France*, 1998, § 43. В случай, когато съд не е разгледал изрично оплакване на жалбоподателя, Съдът е могъл да приеме, че мълчанието по отношение на това оплакване може разумно да се равнява на мълчаливо отхвърляне при обстоятелствата по делото (*Čivinskaitė v. Lithuania*, § § 142-144).

410. Когато обаче становището на една от страните е решаващо за изхода на производството, то изисква конкретен и изричен отговор (*Ruiz Torija v. Spain*, § 30; *Hiro Balani v. Spain*, § 28, и срв. с *Petrović and others v. Montenegro*).

411. Следователно съдилищата са длъжни да разгледат:

- основните доводи на страните (*Buzescu v. Romania*, § 67; *Donadze v. Georgia* §35); специфични, относими и важни доводи (*Mont Blanc Trading Ltd and Antares Titanium Trading Ltd v. Ukraine*, 2021, §§ 82 и 84).

- възражения, свързани с правата и свободите, гарантирани от Конвенцията и протоколите към нея: националните съдилища са длъжни да ги разгледат особено стриктно и внимателно (*Fabris v. France* [GC], § 72 *in fine*; *Wagner and J.M.W.L. v. Luxembourg*, § 96). Това е последица от принципа на субсидиарността.

412. Чл. 6 § 1 не изисква от върховния съд да дава подробни мотиви, когато просто прилага конкретна правна разпоредба за отхвърляне на касационна жалба като нямаща изгледи за успех, без допълнително обяснение (*Burg and Others v. France* (dec.); *Gorou v. Greece (№ 2)* [GC], § 41).

413. По същия начин, по отношение на искане за обжалване, което е предпоставка за изслушване на исканията от върховния съд и за постановяване на съдебно решение, чл. 6 § 1 не може да се тълкува в смисъл, че изисква отхвърлянето на обжалването само по себе си да бъде подробно мотивирано (*Kukkonen v. Finland (no. 2)*, § 24; *Bufferne v. France* (dec.)) Compare *Gorou v. Greece (no. 4)*, 2007, § 22.

414. Освен това при отхвърлянето на жалба апелативният съд може по принцип просто да потвърди мотивите за решението на по-нисшия съд (*Garaa Ruiz v. Spain* [GC], § 26; срв. с *Tatishvili v. Russia*, § 62). Понятието за справедлива процедура обаче изисква националният съд, който е изложил оскъдни мотиви за своите решения, независимо дали чрез включване на мотивите на по-нисш съд или по друг начин, действително да е разгледал съществените въпроси, които са били поставени пред него, а не просто да е одобрил само констатациите, направени от по-нисшия съд (*Helle v. Finland*, § 60). Това изискване е още по-важно, когато дадена страна не е била в състояние да представи тезата си устно в националното производство (*пак там*).

415. Апелативните съдилища (на втора инстанция) обаче, които отговарят за филтрирането на неоснователни жалби и са компетентни да разглеждат фактически и правни въпроси в граждански производства, са длъжни да посочат причините за отказа си да приемат жалба за постановяване на решение (*Hansen v. Norway*, §§ 77-83). В цитираното дело апелативният съд е отказал да разгледа жалба на жалбоподателя срещу решение на първоинстанционния съд по гражданско производство, като е приел, че е „ясно, че жалбата няма да успее“ и по този начин просто е възпроизвел текста на Гражданско-процесуалния кодекс.

416. Освен това Съдът не установява нарушение по дело, по което не е бил даден конкретен отговор на довод, свързан с несъществен аспект на делото - а именно липсата на подпис и печат, което е недостатък от формален, а не материален характер, който е бил своевременно отстранен (*Mugosa v. Montenegro*, § 63). Съдът обаче е подчертал важността на конкретните мотиви, дадени от съда, например за производство по гражданска отговорност, свързана с извършено престъпление (вж *Carmel Saliba v. Malta*, 2016, § 78, и връзката с гаранциите в „наказателните“ производства). Най-после, Съдът отбелязва, че недостатъците при даването на мотиви могат да доведат до „отказ от правосъдие“ (*Balıktaş Bingöllü v. Turkey*, 2021, § 77, и вж при „Четвърта инстанция“ по-горе)³³.

В. Публично изслушване

Чл. 6, § 1 от Конвенцията

"1. Всяко лице, при решаването на правен спор относно неговите граждански права и задължения ... има право на справедливо и публично гледане на неговото дело от съд, създаден в съответствие със закона. Съдебното решение се обявява публично, но пресата и публиката могат да бъдат отстранявани по време на целия или на част от съдебния процес в интерес на морала, обществения ред или националната сигурност в едно демократично общество, когато това се изисква от интересите на лица, ненавършили пълнолетие, или за защита на личния живот на страните по делото или, само в строго необходимата според съда степен, в случаите, когато поради особени обстоятелства публичността би нанесла вреда на интересите на правосъдието."

1. Изслушване по делото

417. *Общи принципи*: по принцип страните имат право на публично изслушване, тъй като това ги защитава срещу тайно правораздаване без обществен контрол. Като прави правораздаването видимо, публичното изслушване допринася за постигането на целта на чл. 6 § 1, а именно справедлив съдебен процес (*Malhous v. the Czech Republic* [GC], §§ 55-56). Макар публичното изслушване да представлява основен принцип, залегнал в чл. 6, § 1, задължението за провеждане на такова изслушване не е абсолютно (*De Tommaso v. Italy* [GC], § 163). Правото на устно изслушване е свързано не само с въпроса дали производството включва разпит на свидетели, които ще дадат показания устно (*Ramos Nunes de Carvalho e Sa v. Portugal* [GC], § 187). За да се установи дали даден процес отговаря на изискването за публичност, е необходимо да се разгледа цялото производство (*Axen v. Germany*, § 28).

418. В производство пред съд, който е първа и последна инстанция, правото на „публично изслушване“ съгласно чл. 6 § 1 предполага право на „устно изслушване“ (*Fredin v. Sweden (no. 2)*, §§ 21-22; *Allan Jacobsson v. Sweden (no. 2)*, § 46; *Gog v. Turkey* [GC], § 47; *Selmani and Others v. the former Yugoslav Republic of Macedonia*, §§ 37-39), освен ако няма изключителни обстоятелства,

³³ Вж раздела за четвърта инстанция.

които обосновават отклоняване от такова изслушване (*Hesse-Anger and Anger v. Germany* (dec.); *Mirovni Institut v. Slovenia*, § 36). Изключителният характер на тези обстоятелства произтича по същество от естеството на спорните въпроси, например в случаите, когато производството се отнася изключително до правни или строго специализирани въпроси (*Koottummel v. Austria*, § 19), а не от честотата на такива въпроси (*Miller v. Sweden*, § 29; *Mirovni Institut v. Slovenia*, § 37). За резюме на съдебната практика виж *Ramos Nunes de Carvalho e Sa v. Portugal* [GC], §§ 188-190.

419. Липсата на изслушване на втора или трета инстанция може да бъде обоснована от особеностите на съответното производство, при условие че е проведено изслушване на първа инстанция (*Helmers v. Sweden*, § 36, но срв. с §§ 38-39; *Salomonsson v. Sweden*, § 36). По този начин производството за право на обжалване и производството, включващо само правни въпроси, за разлика от фактическите въпроси, може да изпълняват изискванията на чл. 6, въпреки че на жалбоподателя не е била дадена възможност да бъде изслушан лично от апелативния или касационния съд (*Miller v. Sweden*, § 30). Следователно трябва да се вземат предвид особеностите на производствата в най-висшите съдилища.

420. Съдът е проверил дали липсата на публично изслушване на по-долно ниво може да бъде компенсирана чрез публично изслушване на етапа на обжалване. По редица дела той констатира, че обстоятелството, че производството пред апелативния съд се провежда публично, не може да компенсира липсата на публично изслушване на по-ниско равнище на юрисдикция, когато обхватът на производството по обжалване е ограничен, по-специално когато апелативният съд не може да разгледа делото по същество, включително преглед на фактите и преценка дали наказанието е пропорционално на неправомерното поведение. Ако обаче апелативният съд има пълна юрисдикция, липсата на изслушване пред съд с по-ниска юрисдикция може да бъде компенсирана пред този съд (*Ramos Nunes de Carvalho e Sa v. Portugal* [GC], § 192 и препратките към цитираната съдебна практика в него). В резултат жалба относно липсата на публично изслушване може да бъде тясно свързана с жалба относно предполагаемата недостатъчна степен на контрола, извършен от апелативния орган (*пак там*, § 193). Липсата на изслушване в съда по същество може да бъде компенсирана само чрез пълно публично изслушване пред апелативния съд (*Khrabrova v. Russia*, § 52).

421. Съдът е подчертал значението на състезателното изслушване пред органа, който извършва съдебния контрол, на решение, което не е в съответствие с гаранциите по чл. 6, като този орган е длъжен да провери дали фактическото основание за решението е достатъчно, за да го обоснове (*Ramos Nunes de Carvalho e Sa v. Portugal* [GC], § 211). По това конкретно дело липсата на изслушване на етапа на дисциплинарното решение или на етапа на съдебния контрол, съчетана с недостатъчния съдебен контрол, е довела до нарушение на чл. 6 § 1 (§ 214).

422. Съответно, ако не са налице извънредни обстоятелства, които оправдават непровеждане на изслушване (виж резюмето на съдебната практика по делото *Ramos Nunes de Carvalho e Sa v. Portugal* [GC], § 190), правото на публично изслушване съгласно чл. 6 § 1 предполага право на устно изслушване поне на едно ниво на юрисдикция (*Fischer v. Austria*, § 44; *Salomonsson v. Sweden*, § 36).

423. По делото *Vilho Eskelinen and Others v. Finland* [GC], § 74, Съдът не установява нарушение на чл. 6 § 1 поради липсата на изслушване. Той придава тежест на факта, че жалбоподателите са имали възможност да поискат изслушване, въпреки че съдилищата са били тези, които да вземат решение дали изслушване е необходимо; че съдилищата са посочили мотиви за отказ от провеждане на изслушване и че на жалбоподателите е била предоставена достатъчна възможност да изложат своите искания в писмена форма и да изразят мнение по становищата на другата страна (*пак там*). За дело, в което са взети временни мерки без провеждане на изслушване, виж *Helmut Blum v. Austria*, §§ 70-74.

424. В някои случаи може да е законосъобразно националните власти да вземат предвид изискванията за ефективност и икономичност (*Eker v. Turkey*, § 29). По цитираното дело Съдът не

отрича, че производството на две равнища на юрисдикция е проведено без изслушване. Той посочва, че правните въпроси не са били особено сложни и че е било необходимо производството да се проведе своевременно (§ 31). Спорът се отнася до текстови и технически въпроси, които могат да бъдат адекватно решени на базата на преписката по делото. Освен това производството включва извънредна процедура по спешност (молба за разпореждане за публикуване на право на отговор във вестник), която Съдът е счел за необходима и обоснована в интерес на точната работа на пресата.

425. Следва да се отбележи, че в рамките на дисциплинарното производство, с оглед на това, което е заложено - а именно ефекта от евентуалните наказания върху живота и кариерата на засегнатите лица и свързаните с това финансови последици - Съдът е постановил, че непровеждането на устно изслушване следва да бъде извънредна мярка, която трябва да бъде надлежно обоснована, в светлината на съдебната практика (*Ramos Nunes de Carvalho e Sa v. Portugal* [GC], §§ 208-211). Посоченото дело е важно и във връзка с дисциплинарните наказания срещу съдия. Съдът подчерта специфичния контекст на дисциплинарното производство срещу съдии (§ 196, 211 и 214).

426. Що се отнася до производствата срещу лишени от свобода, лишаването от свобода само по себе си не може да оправдае непровеждането на изслушване пред граждански съд (*Igranov and Others v. Russia*, §§ 34 -35). Практически мотиви могат да бъдат взети предвид, но трябва да се спазват принципите на правото на справедливо изслушване и лишеният от свобода трябва да има възможност да поиска да присъства на изслушването (*Altay v. Turkey (no. 2)*, § 77). Ако лишеният от свобода не е отправил такова искане и тази възможност не е била предвидена в националното законодателство, това не означава, че лишеният от свобода се е отказал от правото си да се яви в съда (§ 78).

В този контекст първият въпрос, който трябва да се определи, е дали естеството на спора налага лишенията от свобода да се яви лично. Ако това е така, от националните власти се изисква да предприемат практически мерки от процесуално естество, за да гарантират ефективното участие на лишения от свобода в изслушването по гражданското му дело (*Yevdokimov and Others v. Russia*, §§ 33-47, препращащо към *Marcello Viola v. Italy*, 2006, що се отнася до участие в изслушване чрез видеовръзка и други практически мерки; вж цитираната съдебна практика – и § 52).. По цитираното дело националните съдилища са отказали да разрешат на лишения от свобода да присъстват на изслушвания в граждански производства, по които са страни, на основание, че в националното законодателство не е предвидена разпоредба за трансфер на лишени от свобода до съда. Установявайки, че жалбоподателите са лишени от възможността да представят ефективно тезата си, Съдът приема, че националните власти не са изпълнили задължението си да гарантират спазването на принципа на справедлив съдебен процес (§ 52 - виж също *Altay v. Turkey (no. 2)*, §§ 78-81).

Освен това възникването на практически проблем, тъй като жалбоподателят излежава присъда лишаване от свобода в друга държава, не изключва разглеждането на алтернативни процесуални възможности, като например използването на съвременни комуникационни технологии, така че да може да се уважи правото на изслушване на жалбоподателя (*Ponka v. Estonia*, § 39).

427. По делото *Ramos Nunes de Carvalho e Sa v. Portugal* [GC] голямата камера обобщи някои примери за ситуации, при които е необходимо или не е необходимо изслушване (§ 190 -191).

428. Конкретни приложения:

- Изслушване може да не е необходимо, когато няма въпроси относно достоверност или оспорени факти, които налагат изслушване, и съдилищата могат справедливо и разумно да решат делото въз основа на изявленията на страните и други писмени материали (*Dory v. Sweden*, § 37; *Saccoccia v. Austria*, § 73; *Mirovni Institut v. Slovenia*, § 37).

- Съдът също така е приел, че отказът от изслушване може да бъде обоснован по дела, които повдигат само правни въпроси с ограничен характер (*Allan Jacobsson v. Sweden (no. 2)*, § 49; *Valova, Slezak and Slezak v. Slovakia*, §§ 65-68) и фактически (*Ali Riza v. Switzerland*, 2021, § 117) или правни въпроси, които не представляват особена сложност (*Varela Assalino v. Portugal* (dec.); *Speil v. Austria* (dec.)). Същото важи и за техническите въпроси (например, *Ali Riza v. Switzerland*, 2021, § 119). Съдът взема предвид техническия характер на споровете относно обезщетенията за социално осигуряване, които се разглеждат по-добре в писмена форма, отколкото чрез устни аргументи. Той многократно е постановявал, че в тази област националните власти, предвид изискванията за ефективност и икономичност, биха могли да се въздържат от провеждане на изслушване, тъй като систематичното провеждане на изслушвания би могло да бъде пречка пред особеното старание, което се изисква в производствата, свързани със социалното осигуряване (*Schuler-Zraggen v. Switzerland*, § 58; *Dory v. Sweden*, § 41; и срв. с *Salomonsson v. Sweden*, §§ 39-40). В решението по делото *Ramos Nunes de Carvalho e Sa v. Portugal* [GC] се посочва, че независимо от техническия характер на някои обсъждания и в зависимост от това какъв е залогът в производството, общественият контрол може да се разглежда като необходимо условие както за прозрачност, така и за защита на правата на страните (§ 208 и 210).

- Обратно, провеждането на устно изслушване се счита за необходимо, например когато става въпрос за разглеждане на правни въпроси и важни фактически въпроси (*Fischer v. Austria*, § 44) или за преценка дали фактите са правилно установени от властите (*Malhous v. the Czech Republic* [GC], § 60) и за гарантиране на по-задълбочен преглед на спорните факти (*Ramos Nunes de Carvalho e Sa v. Portugal* [GC], § 211), както и когато обстоятелствата налагат съдилищата да получат лично впечатление от жалбоподателя, и да му позволят да разясни ситуацията си лично или чрез свой представител (*Miller v. Sweden*, § 34 *in fine*; *Andersson v. Sweden*, § 57) - например когато съдът трябва да изслуша доказателства от жалбоподателя за личното му страдание, за да определи нивото на обезщетение, което да му бъде присъдено (*Gdf v. Turkey* [GC], § 51; *Lorenzetti v. Italy*, § 33), или да получи информация за характера, поведението и опасността на жалбоподателя (*De Tommaso v. Italy*, § 167; *Evers v. Germany*, § 98) - или когато съдът се нуждае от разяснения по някои точки, *наред с другото*, чрез това средство (*Fredin v. Sweden (no. 2)*, § 22; *Lundevall v. Sweden*, § 39).

429. Делото *Ponka v. Estonia* се отнася до използването на опростена процедура (запазена за искове с малък материален интерес) и до отказа на съда да проведе изслушване, без да излага мотиви за прилагането на писмената процедура (§ 37 -40). Делото *Mirovni Institut v. Slovenia* се отнася до оспорване на решение за отхвърляне на оферта в тръжна процедура. Националният съд не е дал обяснение за отказа си да проведе изслушване, като по този начин не е дал възможност на Съда да прецени дали просто е пропуснал да разгледа искането за изслушване на института жалбоподател или е решил да го отхвърли и ако е така, поради какви причини (§ 44). И по двете дела Съдът констатира, че отказът за провеждане на изслушване е в нарушение на чл. 6 § 1 (*Ponka v. Estonia*, § 40; *Mirovni Institut v. Slovenia*, § 45). Що се отнася до обхвата на мотивите, които следва да бъдат представени, по делото *Cimpersek v. Slovenia* Съдът подчертава значението на обосноваването на отказа за провеждане на изслушване въз основа на фактическите обстоятелства по делото (§ 45).

430. По дело, отнасящо се до изслушвания пред Арбитражния спорен съд, Съдът установява, че хипотезата, свързана с въпроса дали наказанието, наложено на жалбоподателя за употреба на допинг, е обосновано, е изисквала изслушване, отворено за обществен контрол. Той отбелязва, че фактите са оспорени и че наказанията, които жалбоподателят е трябвало да понесе, са довели до значителна степен на стигматизиране и са с висока вероятност да засегнат неблагоприятно професионалната му чест. Поради това той стига до заключението, че е налице нарушение на чл. 6 § 1 поради липсата на публично изслушване пред Арбитражния спорен съд (*Mutu and Pechstein v. Switzerland*, §§ 182-183).

431. Когато се провежда устно изслушване, страните имат право да присъстват (за провеждане

на изслушване преди насрочената дата в контекста на касационно обжалване от прокурор, лишавашо жалбоподателя от правото му да се яви в съда, вж [Andrejeva v. Latvia](#) [GC], 2009, §§ 99-101), и да правят устни изявления, да изберат друг начин за участие в производството (например чрез назначаване на представител) или да поискат отлагане. За ефективното упражняване на тези права страните трябва да бъдат уведомени за датата и мястото на изслушването достатъчно рано, за да могат да направят план за присъствие. Съдът е постановил, че националните съдилища са длъжни да проверяват валидността на уведомлението, преди да пристъпят към разглеждане на делото по същество. Анализът, изложен в националните решения, трябва да надхвърля обикновената препратка към изпращането на съдебни призовки и да използва в максимална степен наличните доказателства, за да се установи дали отсъстващата страна е била информирана достатъчно рано за изслушването. Неспособността на националния съд да провери дали дадена отсъстваща страна е получила призовката своевременно и, ако не, дали изслушването следва да бъде отложено, сама по себе си е несъвместима с действителното спазване на принципа на справедливо изслушване и може да доведе до установяване от Съда на нарушение на чл. 6 § 1 (виж [Gankin and Others v. Russia](#), § 39 г 42, както и обобщение на принципите, установени в съдебната практика относно уведомяването за изслушвания, предоставянето на информация на страните и въпроса за отказа от право на изслушване, § 34-38).

432. *Присъствие на пресата и обществеността*: Публичният характер на производствата пред съдебните власти защитава страните срещу правораздаване без публичен контрол и по този начин представлява едно от средствата за запазване на доверието в съдилищата, което допринася за постигането на целта за справедлив съдебен процес ([Diennet v. France](#), § 33; [Martinie v. France](#) [GC], § 39; [Gautrin and Others v. France](#), § 42; [Hurter v. Switzerland](#), § 26; [Lorenzetti v. Italy](#), § 30). Чл. 6 § 1 обаче не забранява на съдилищата да вземат с оглед на особеностите на делото решение за дерогация от този принцип ([Martinie v. France](#) [GC], § 40 -44). Провеждането на производството, изцяло или частично, *in camera* трябва да се налага стриктно от обстоятелствата по делото ([Lorenzetti v. Italy](#), § 30). Формулировката на чл. 6, § 1 предвижда няколко изключения.

433. Съгласно формулировката на чл. 6 § 1 „[п]ресата и обществеността могат да бъдат изключени от целия процес или от част от него“:

- „в интерес на морала, обществения ред или националната сигурност в едно демократично общество“ ([Zagorodnikov v. Russia](#), § 26; [B. and P. v. the United Kingdom](#), § 39);

- „когато интересите на непълнолетните лица или защитата на личния живот на страните го налагат“: интересите на непълнолетните лица или защитата на личния живот на страните са предмет на спор, например, в производства относно местата за живеене на непълнолетните след раздялата на техните родители или спорове между членове на едно и също семейство ([пак там](#), § 38); въпреки това в случаи, включващи прехвърляне на дете в публична институция, мотивите за изключване на дело от обществен контрол трябва да бъдат предмет на внимателно разглеждане ([Moser v. Austria](#), § 97). Що се отнася до дисциплинарното производство срещу лекар, докато необходимостта от защита на професионалната поверителност и личния живот на пациентите може да оправдае провеждането на частно производство, това трябва стриктно да бъде наложено от обстоятелствата ([Diennet v. France](#), § 34; и например производство срещу адвокат: [Hurter v. Switzerland](#), §§ 30-32);

- „или до степента, която е строго необходима в становището на съда при специални обстоятелства, когато публичността би накърнила интересите на правосъдието“: възможно е да се ограничи откритият и публичен характер на производството с цел защита на безопасността и неприкосновеността на свидетелите или да се насърчи свободният обмен на информация и мнения в търсенето на правосъдие ([B. and P. v. the United Kingdom](#), § 38; [Osinger v. Austria](#), § 45).

434. Съдът добавя, че съдебната практика относно провеждането на изслушване, отнасяща се главно до правото за сезиране на съда, предвидено в чл. 6, § 1 (виж по-горе), се прилага по аналогия за изслушвания, които са открити за обществеността. Следователно, когато се

провежда изслушване в съответствие с националното законодателство, то по принцип трябва да бъде публично. Задължението за провеждане на публично изслушване не е абсолютно, тъй като обстоятелствата, които могат да оправдаят отказа от такова, ще зависят по същество от естеството на въпросите, които трябва да бъдат решени от националните съдилища (*De Tommaso v. Italy* [GC], §§ 163-67). „Извънредни обстоятелства - включително строго техническото естество на въпросите, които трябва да бъдат решени - могат да оправдаят липсата на публично изслушване, при условие че конкретният предмет не налага обществен контрол“ (*Lorenzetti v. Italy*, § 32).

435. Самото наличие на класифицирана информация в преписката по делото не предполага автоматично необходимост от провеждане на закрит съдебен процес. Съответно, преди да изключат обществеността от определени производства, съдилищата трябва да преценят конкретно дали такова изключване е необходимо за защита на обществен интерес и трябва да ограничат мярката до строго необходимото за постигане на търсената цел (*Nikolova and Vandova v. Bulgaria*, § 74 -77, относно съдебно заседание, проведено *in camera* поради документи, класифицирани като държавна тайна).

436. На последно място, липсата на изслушване може или не може да бъде компенсирана в достатъчна степен на по-късен етап от производството (*Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium*, §§ 60-61; *Diennet v. France*, § 34; *Malhous v. the Czech Republic* [GC], § 62).

437. Отказ от правото на публично изслушване/явяване на изслушването: нито формулировката, нито духът на чл. 6 § 1 възпрепятстват лицето да се откаже от правото си на публично изслушване по своя собствена воля, било то изрично или мълчаливо, но такъв отказ трябва да бъде направен по недвусмислен начин и не трябва да противоречи на какъвто и да било важен обществен интерес (*Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium*, § 59; *Hakansson and Stureson v. Sweden*, § 66; *Exel v. the Czech Republic*, § 46). Също така, призовката за явяване трябва да е получена своевременно (*Yakovlev v. Russia*, §§ 20-22; *Dilipak and Karakaya v. Turkey*, §§ 79-87).

438. Условия за отказ от тези права: заинтересованото лице трябва да даде съгласието си (*Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium*, § 59) по своя собствена воля (*Albert and Le Compte v. Belgium*, § 35). Отказът от правото може да бъде изричен или мълчалив (*Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium*, § 59). Но това трябва да бъде направено по недвусмислен начин (*Albert and Le Compte v. Belgium*, § 35; *Hakansson and Stureson v. Sweden*, § 67) и не трябва да противоречи на какъвто и да било важен обществен интерес (*пак там*, § 66).

439. Липсата на искане за публично изслушване не означава непременно, че заинтересованото лице се е отказало от правото си на провеждане на такова; трябва да се спазва съответното национално законодателство (*Exel v. the Czech Republic*, § 47; *Gog v. Turkey* [GC], § 48 *in fine*). Дали жалбоподателят е поискал публично изслушване е без значение, ако приложимият национален закон изрично изключва тази възможност (*Eisenstecken v. Austria*, § 33).

440. Примери: отказ от правото на публично изслушване в дисциплинарно производство: *Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium*, § 59; *H. v. Belgium*, § 54. Недвусмислен отказ от правото на публично изслушване: *Schuler-Zraggen v. Switzerland*, § 58; и в обратен смисъл *Exel v. the Czech Republic*, §§ 48-53.

3. Постановяване

441. Публичният характер на производствата пред съдебните власти защитава страните срещу правораздаване без публичен контрол и представлява основна предпазна мярка срещу произвола (*Fazliyski v. Bulgaria*, § 69, относно дело, класифицирано като секретно - нарушение). То е и средство за запазване на доверието в съдилищата (*Pretto and Others v. Italy*, § 21). Дори в дела, които са несъмнено свързани с националната сигурност, като например тези, свързани с терористична дейност, някои държави са избрали да класифицират само онези части от

съдебните решения, чието разкриване би компрометирало националната сигурност или безопасността на други държави, като по този начин показват, че съществуват техники, които биха могли да са в съответствие с основателни опасения за сигурността, без напълно да се отричат основните процесуални гаранции като публичността на съдебните решения (*Fazliyski v. Bulgaria*, § 69).

442. Чл. 6, § 1 гласи: „Решението се произнася публично“, което предполага, че е необходимо да се чете в открито съдебно заседание. Съдът обаче е установил, че „други средства за оповестяване на съдебно решение“ също могат да бъдат съвместими с чл. 6 § 1 (*Moser v. Austria*, § 101).

443. За да се определи дали предвидените в националното законодателство форми на публичност са съвместими с изискването съдебните решения да се произнасят публично по смисъла на чл. 6, § 1, „във всеки случай формата на публичност на съдебното решение съгласно националното законодателство ... трябва да се оценява с оглед на особеностите на въпросното производство и предвид предмета и целта на чл. 6, § 1“ (*Pretto and Others v. Italy*, § 26; *Axen v. Germany*, § 31). Целта на чл. 6, § 1 в този контекст, а именно да се осигури контрол на съдебната власт от страна на обществеността с оглед запазване на правото на справедлив съдебен процес, трябва да е била постигната в хода на производството, което трябва да бъде разгледано в неговата цялост (*пак там*, § 32).

444. Когато решението не се произнася публично, трябва да се провери дали е постигната достатъчна публичност с други средства.

445. В следните примери е постигната достатъчна публичност с помощта на средства, различни от публичното обявяване:

- Върховни съдилища, които не са произнесли публично решения за отхвърляне на касационни жалби: за да се определи дали начинът, по който касационният съд е постановил решението си, отговаря на изискванията на чл. 6 § 1, трябва да се вземат предвид всички производства, провеждани в рамките на националната правна система, и ролята на този съд в тях (*Pretto and Others v. Italy* § 27).

- При установяването на липсата на нарушение на чл. 6 § 1 Съдът обръща особено внимание на етапа на производството и на контрола, упражняван от тези съдилища - който се ограничава до касационните основания - както и на постановените от тях решения, които потвърждават решенията на по-нисшите съдилища, без да променят последиците за жалбоподателите. С оглед на тези съображения той установява, че изискването за публично постановяване е изпълнено, когато след депозирането в съдебния регистър пълният текст на съдебното решение е предоставен на разположение на всички (*пак там*, § 27 -28) или когато съдебно решение, потвърждаващо решението на по-нисш съд, което е произнесено публично, е постановено без изслушване (*Axen v. Germany*, § 32).

- Съд по същество: Съдът не е установил нарушение по дело, при което апелативен съд публично е постановил решение, обобщаващо и потвърждаващо решението на първоинстанционен съд, който е провел изслушване, но не е постановил решението си публично (*Lamanna v. Austria*, §§ 33-34).

- Дела, свързани с местоживеенето на деца: макар че националните власти са оправдани при провеждането на тези производства „в кабинета на съдията“ с цел защита на неприкосновеността на личния живот на децата и страните и за да се избегне накърняването на интересите на правосъдието, и факта, че произнасянето на съдебното решение пред обществеността до голяма степен би попречило на постигането на тези цели, изискването по чл. 6, § 1 относно публичното произнасяне на съдебните решения е изпълнено, когато всеки, който може да докаже интерес, може да направи справка или да получи копие от пълния текст на решенията, като тези от особен интерес се публикуват редовно, като по този начин се дава възможност на обществеността да проучи начина, по който съдилищата като цяло подхождат

към такива дела, и принципите, прилагани при вземането на решение (*B. and P. v. the United Kingdom*, § 47).

446. В следните случаи липсата на публично произнасяне на съдебното решение е довела до констатиране на нарушение:

- По дело за местоживеене на дете между родител и публична институция: предоставянето на достъп до преписката на лица, които са доказали законен интерес по делото, и публикуването на решения от особен интерес (най-вече на апелативните съдилища или на Върховния съд) не са достатъчни, за да се изпълнят изискванията на чл. 6 § 1 относно публичността (*Moser v. Austria*, §§ 102-03).

- Когато първоинстанционни и второинстанционни съдилища разглеждат „в кабинета на съдията“ искане за обезщетение за задържане, без техните решения да са публично обявени или да е осигурена публичност в достатъчна степен с други средства (*Werner v. Austria*, §§ 56-60).

447. Когато само диспозитивът на съдебното решение се чете публично: трябва да се провери дали обществеността е имала достъп с други средства до мотивираното съдебно решение, което не е било прочетено, и ако това е така, използваните форми на публичност трябва да бъдат разгледани, за да се подложи съдебното решение на обществен контрол (*Ryakib Biryukov v. Russia*, §§ 38-46 и препратките към съдебната практика, цитирани в §§ 33-36). Тъй като мотивите, които биха позволили да се разбере защо твърденията на жалбоподателя са отхвърлени, са недостъпни за обществеността, преследваната с чл. 6, § 1 цел не е постигната (*пак там*, точка 45).

С. Продължителност на производството

Чл. 6, § 1 от Конвенцията

"1. Всяко лице, при решаването на правен спор относно неговите граждански права и задължения ... има право на ... гледане на неговото дело в разумен срок от съд ..."

448. Като изисква делата да бъдат разглеждани в „разумен срок“, Конвенцията подчертава важността на правораздаването без забавяне, което може да застраши неговата ефективност и надеждност (*H. v. France*, § 58; *Katte Klitsche de la Grange v. Italy*, § 61). Чл. 6, § 1 задължава договарящите се страни да организират правните си системи така, че да дадат възможност на съдилищата да се съобразят с разнообразните му изисквания.

449. Съдът многократно е подчертавал значението на правораздаването без забавяне, което може да застраши неговата ефективност и надеждност (*Scordino v. Italy (no. 1)* [GC], § 224). Когато Съдът установи, че в дадена държава съществува практика, несъвместима с Конвенцията, произтичаща от натрупване на нарушения на изискването за „разумен срок“, това представлява „утежняващо обстоятелство по отношение на нарушението на чл. 6 § 1“ (*Bottazzi v. Italy* [GC], § 22; *Scordino v. Italy (no. 1)* [GC], § 225). For the length of execution proceedings, see section on “Execution of judgments”.

1. Определяне на продължителността на производството

450. Що се отнася до началната точка на съответния период, срокът обикновено започва да тече от момента на предявяване на иска пред компетентния съд (*Poiss v. Austria*, § 50; *Bock v. Germany*, § 35), освен ако жалбата до административен орган не е предпоставка за образуване на съдебно производство, като в този случай срокът може да включва задължителната предварителна административна процедура (*Konig v. Germany*, § 98; *X v. France*, § 31; *Schouten and Meldrum v. the Netherlands*, § 62; *Kress v. France* [GC], § 90).

451. Така при някои обстоятелства разумният срок може да започне да тече дори преди издаването на заповедта за образуване на производство пред съда, пред който ищецът предявява спора (*Golder v. the United Kingdom*, § 32 *in fine*; *Erkner and Hofauer v. Austria*, § 64; *Vilho Eskelinen and Others v. Finland* [GC], § 65). Това обаче е извънредно и е прието, когато например е било необходимо предприемането на някои предварителни стъпки по производството (*Blake v. the United Kingdom*, § 40). За случай на граждански иск виж *Nicolae Virgiliu Tanase v. Romania* [GC], §§ 207-208, и *Koziy v. Ukraine*, § 25).

452. Чл. 6 § 1 може да се прилага и за производства, които въпреки че не са изцяло съдебни по характер, са тясно свързани с надзора от съдебен орган. Такъв е случаят например с процедура за делба на наследство, която е проведена по извънсъдебен път пред двама нотариуси, но е разпоредена и одобрена от съд (*Siegel v. France*, §§ 33-38). Поради това продължителността на процедурата пред нотариусите е взета предвид при изчисляването на разумния срок.

453. Що се отнася до края на срока, той обикновено обхваща цялото разглеждано производство, включително производството по обжалване (*Konig v. Germany*, § 98 *накратко*) и се простира до постановяването на решението, с което се разрешава спорът (*Poiss v. Austria*, § 50). Следователно изискването за разумен срок се прилага за всички етапи на съдебното производство, целящо уреждане на спора, без да се изключват етапите след решението по същество (*Robins v. the United Kingdom*, §§ 28-29).

454. Изпълнението на съдебно решение, постановено от който и да е съд, следва да се счита за неразделна част от производството за целите на изчисляването на съответния срок (*Martins Moreira v. Portugal*, § 44; *Silva Pontes v. Portugal*, § 33; *Di Pede v. Italy*, § 24). Срокът не спира да тече, докато правото, заявено в производството, не стане ефективно (*Estima Jorge v. Portugal*, §§ 36-38).

455. Производството пред конституционен съд се взема предвид, когато въпреки че съдът няма юрисдикция да се произнесе по същество, решението му може да засегне изхода на спора пред обикновените съдилища (*Deumeland v. Germany*, § 77; *Pammel v. Germany*, §§ 51-57; *Suflmann v. Germany*, § 39). Въпреки това задължението за разглеждане на делата в разумен срок не може да се тълкува по същия начин, както за обикновен съд (*пак там*, § 56; *Orsus and Others v. Croatia* [GC], § 109).

456. На последно място, що се отнася до намесата на трети страни в граждански производства, следва да се направи следното разграничение: когато жалбоподателят се е намесил в национално производство само от свое име, срокът, който трябва да се вземе предвид, започва да тече от тази дата, докато ако жалбоподателят е заявил намерението си да продължи производството като наследник, той може да подаде жалба за цялата продължителност на производството (*Scordino v. Italy (no. 1)* [GC], § 220).

2. Оценка на изискването за разумен срок

а. Принципи

457. Задължение на държавите членки: от тях се изисква да организират съдебните си системи по такъв начин, че техните съдилища да могат да гарантират правото на всеки на окончателно решение по спорове относно граждански права и задължения в разумен срок (*Comingersoll S.A. v. Portugal* [GC], § 24; *Lupeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania* [GC], § 142).

458. Оценка по конкретно дело: Разумната продължителност на производството, попадащо в приложното поле на чл. 6, § 1, трябва да се преценява във всеки отделен случай в зависимост от конкретните обстоятелства (*Frydlender v. France* [GC], § 43), което може да изисква обща оценка (*Obermeier v. Austria*, § 72; *Comingersoll S.A. v. Portugal* [GC], § 23; *Nicolae Virgiliu Tanase v. Romania* [GC], § 214).

459. Трябва да се вземе предвид цялото производство (*Konig v. Germany*, § 98 *in fine*).

- Въпреки че различните закъснения сами по себе си могат да не породят проблеми, те могат, когато се разглеждат заедно и кумулативно, да доведат до превишаване на разумния срок (*Deumeland v. Germany*, § 90). Следователно, въпреки че продължителността на всеки етап от производството (приблизително година и половина) не може да се счита за необоснована, все пак общата продължителност не може да бъде прекомерна (*Satakunnan Markkinaporssi Oy and Satamedia Oy v. Finland* [GC], §§ 210-11).

- Забавяне по време на определен етап от производството може да бъде допустимо, при условие че общата продължителност на производството не е прекомерна (*Pretto and Others v. Italy*, § 37).

- Възможно е националните власти да са останали активни по време на цялото производство, а закъсненията да са били причинени от процесуални дефекти (*Nicolae Virgiliu Tanase v. Romania* [GC], § 213).

- „Дълги периоди, през които производството... е в застой“ без никакви обяснения не са приемливи (*Beaumartin v. France*, § 33).

11. Оценката дали даден срок е бил разумен може да има отношение и към специфичните черти на съответното производство (вж *Omdahl v. Norway*, 2021, §§ 47 и 54-55, касаещо разделянето на наследството на починало лице между наследниците, което отнема повече от двадесет и две години).

461. Приложимостта на чл. 6, § 1 по отношение на предварителните производства или временните мерки, включително запрещенията, ще зависи от това дали са изпълнени определени условия (*Micallef v. Malta* [GC], §§ 83-86).³⁴

462. Производството по преюдициално запитване, отправено от Съда на Европейския съюз (СЕС), не се взема предвид при преценката на продължителността на срока за която отговорност носят националните власти (*Pafitis and Others v. Greece*, § 95; *Satakunnan Markkinaporssi Oy and Satamedia Oy v. Finland* [GC], § 208).

463. Ако държавата е въвела компенсаторно средство за правна защита за нарушения на принципа за разумен срок и това средство, разглеждано като цяло, не е причинило загуба на статута на „жертва“ на жалбоподателя за целите на чл. 34 от Конвенцията, това представлява „утежняващо обстоятелство“ в контекста на нарушение на чл. 6 § 1 за превишаване на разумния срок (*Scordino v. Italy (no. 1)* [GC], § 225).

b. Критерии

464. Разумната продължителност на производството трябва да бъде преценена с оглед на обстоятелствата по делото и в съответствие със следните критерии: сложността на делото, поведението на жалбоподателя и на съответните власти и какъв е залогът за жалбоподателя по спора (*Comingersoll S.A. v. Portugal* [GC]; *Frydlender v. France* [GC], § 43; *Surmeli v. Germany* [GC], § 128; *Lupeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania* [GC], § 143; *Nicolae Virgiliu Tanase v. Romania* [GC], § 209).

i. Сложност на делото

465. Сложността на делото може да се отнася както до фактите, така и до правото (*Katte Klitsche de la Grange v. Italy*, § 55; *Papachelas v. Greece* [GC], § 39). Тя може да е свързана например с участието на няколко страни по делото (*H. v. the United Kingdom*, § 72) или с различните доказателства, които трябва да бъдат събрани (*Humen v. Poland* [GC], § 63). Делото може да бъде сложно от правна гледна точка поради недостатъчния брой прецеденти на национално равнище или поради необходимостта да се потърси решение от Съда на ЕС по въпроси, свързани с тълкуването на европейското право (*Satakunnan Markkinaporssi Oy and Satamedia Oy*

---

³⁴ Виж раздел „Обхват“.

v. *Finland* [GC], § 212). По делото *Nicolae Virgiliu Tanase v. Romania* [GC] производството, включващо граждански иск, е със „значителна фактическа сложност“, която се е увеличила поради големия брой необходими експертни доклади (§ 210).

466. Сложността на националните производства може да обясни тяхната продължителност (*Tierce v. San Marino*, § 31). Въпреки това, като признава сложността на производството по несъстоятелност, Съдът установява, че продължителност от около двадесет и пет години и шест месеца не отговаря на изискването за „разумен срок“ (*Cipolletta v. Italy*, § 44).

467. Дори делото само по себе си да не е особено сложно, липсата на яснота и предвидимост в националното законодателство може също да затрудни разглеждането му и да допринесе сериозно за удължаване на продължителността на производството (*Lupeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania* [GC], § 150).

ii. Поведение на жалбоподателя

468. Чл. 6 § 1 не изисква от жалбоподателите активно да сътрудничат на съдебните власти, нито могат да бъдат държани отговорни за пълноценното използване на средствата за правна защита, с които разполагат съгласно националното законодателство (*Erkner u Hofauer v. Austria*, § 68), или за последствията, свързани с тяхно заболяване (*Nicolae Virgiliu Tanase v. Romania* [GC], § 211). Въпреки това от националните власти не може да се търси отговорност за каквото и да било последващо увеличение на срока на производството (*пак там*).

469. От заинтересованото лице се изисква само да прояви дължимата грижа при изпълнението на процесуалните стъпки, свързани с него, да се въздържа от използване на тактики за забавяне и да се възползва от обхвата, предоставен му от националното законодателство, за съкращаване на производството (*Union Alimentaria Sanders S.A. v. Spain*, § 35).

470. Поведението на жалбоподателите представлява обективен факт, който не може да бъде приписан на държавата ответник и който трябва да бъде взет предвид, за да се определи дали е надхвърлен разумният срок, посочен в чл. 6, § 1 (*Poiss v. Austria*, § 57; *Wiesinger v. Austria*, § 57; *Humen v. Poland* [GC], § 66). Поведението на жалбоподателя само по себе си не може да се използва за обосноваване на периоди на бездействие.

471. Някои примери относно поведението на жалбоподателя:

- липсата на бдителност от страна на страните при представянето на техните становища може да допринесе сериозно за забавянето на производството (*Vernillo v. France*, § 34);
- чести/повтарящи се смени на адвокати (*Konig v. Germany*, § 103);
- искания или пропуски, които оказват влияние върху провеждането на производството (*Acquaviva v. France*, § 61), или липса на старание при изпълнението на процесуалните стъпки (*Keaney v. Ireland*, § 95);
- опит за постигане на извънсъдебно приятелско споразумение (*Pizzetti v. Italy*, § 18; *Laino v. Italy* [GC], § 22);
- производство, заведено погрешно пред съд, който не е компетентен (*Beaumont v. France*, § 33);
- неконструктивно процесуално поведение, за което свидетелстват многобройните жалби и други искове (*Pereira da Silva v. Portugal*, §§ 76-79).

472. Въпреки че националните власти не могат да бъдат държани отговорни за поведението на ответника, тактиката на забавяне, използвана от една от страните, не освобождава властите от задължението им да гарантират, че производството се провежда в разумен срок (*Mincheva v. Bulgaria*, § 68).

iii. Поведение на компетентните власти

473. Държавата носи отговорност за всички свои власти: не само за съдебните власти, но и за всички държавни институции (*Martins Moreira v. Portugal*, § 60). Само забавяния, причинени от

държавата, могат да оправдаят констатацията за неспазване на изискването за „разумен срок“ (*Buchholz v. Germany*, § 49; *Papageorgiou v. Greece*, § 40; *Humen v. Poland* [GC], § 66). Съдът разглежда производството в неговата цялост, което означава, че въпреки че националните власти могат да бъдат счетени за отговорни за определени процесуални дефекти, които са довели до забавяне на производството, те все пак може да са изпълнили задължението си да разгледат делото експедитивно съгласно чл. 6 (*Nicolae Virgiliu Tanase v. Romania* [GC], § 211).

474. Дори в правните системи, прилагачи принципа, че процесуалната инициатива принадлежи на страните, отношението на последните не освобождава съдилищата от задължението да осигурят своевременен процес, изискван от чл. 6 § 1 (*Pafitis and Others v. Greece*, § 93; *Tierce v. San Marino*, § 31; *Surmeli v. Germany* [GC], § 129).

475. Същото се отнася и за случаите, когато е необходимо съдействие от експерт по време на производството: отговорността за подготовката на делото и за своевременното провеждане на съдебния процес се носи от съдията (*Capuano v. Italy*, §§ 30-31; *Versini v. France*, § 29; *Surmeli v. Germany* [GC], § 129).

476. Въпреки че задължението за постановяване на решение в „разумен срок“ важи и за конституционния съд, то не може да се тълкува по същия начин, както за обикновен съд. Предвид ролята му на пазител на Конституцията конституционният съд понякога трябва да взема предвид други съображения, освен само хронологичния ред, по който делата са вписани в списъка, като например естеството на делото и неговото значение в политическо и социално отношение (срв. със *Sufimann v. Germany*, §§ 56-58; *Voggenreiter v. Germany*, §§ 51-52; *Orsus and Others v. Croatia* [GC], § 109). Освен това, въпреки че чл. 6 изисква съдебните производства да бъдат бързи, той поставя акцент и върху по-общия принцип за надлежно правораздаване (*Von Maltzan and Others v. Germany* (dec.) [GC], § 132). Независимо от това хроничното претоварване не може да оправдае прекомерната продължителност на производството (*Probstmeier v. Germany*, § 64). За пример за неразумен срок пред Конституционен съд, виж *Project-Trade d.o.o. v. Croatia*, §§ 101-102.

477. Тъй като държавите членки трябва да организират правните си системи по такъв начин, че да гарантират правото на съдебно решение в разумен срок, прекомерното работно натоварване не може да бъде взето предвид (*Vocaturro v. Italy*, § 17; *Cappello v. Italy*, § 17). Независимо от това временното изоставане в работата не включва отговорност от страна на държавата, при условие че последната е предприела бързи коригиращи действия за справяне с извънредното положение от този вид (*Buchholz v. Germany*, § 51). Методите, които могат да се считат за временно целесъобразни, включват избора да се разглеждат дела в определен ред въз основа не само на датата, на която са заведени, но и на степента на спешност и важност, и по-специално на това, какъв е залогът за съответните лица. Въпреки това, ако подобно положение бъде удължено и стане въпрос за структурна организация, тези методи вече не са достатъчни и държавата трябва да гарантира приемането на ефективни мерки (*Zimmermann and Steiner v. Switzerland*, § 29; *Guincho v. Portugal*, § 40). Фактът, че такива случаи на изоставане са станали обичайни, не оправдава прекомерната продължителност на производството (*Union Alimentaria Sanders S.A. v. Spain*, § 40).

478. Освен това въвеждането на реформа, предназначена да ускори разглеждането на делата, не може да оправдае забавянията, тъй като държавите са длъжни да организират влизането в сила и прилагането на такива мерки по начин, който не води до удължаване на разглеждането на висящи дела (*Fisanotti v. Italy*, § 22). В това отношение адекватността или липсата на такава на националните средства за правна защита, въведени от държава членка с цел предотвратяване или предоставяне на правна защита във връзка с проблема с прекомерно дългите производства, трябва да се преценява в светлината на принципите, установени от Съда (*Scordino v. Italy (no. 1)* [GC], §§ 178 и сл. и 223).

479. Държавата носи отговорност и за неспазването на изискването за разумен срок по дело, по което се извършва прекомерна съдебна дейност, насочена към психическото състояние на

жалбоподателя. Националните съдилища продължават да имат съмнения в това отношение въпреки наличието на пет доклада, удостоверяващи доброто психическо състояние на жалбоподателя, и отхвърлянето на две молби за настояничество; освен това съдебният процес е продължил повече от девет години (*Bock v. Germany*, § 47).

480. Стачка на членове на адвокатска колегия не може сама по себе си да направи договаряща се страна отговорна по отношение на изискването за „разумен срок“; въпреки това усилията, положени от държавата за намаляване на произтичащото забавяне, трябва да бъдат взети предвид за целите на определянето дали изискването е спазено (*Papageorgiou v. Greece*, § 47).

481. Когато повтарящите се смени на съдията забавят производството, тъй като всеки от съдиите трябва да се запознае с делото, това не може да освободи държавата от задълженията ѝ по отношение на изискването за разумен срок, тъй като тя има за задача да гарантира, че правораздаването е правилно организирано (*Lechner and Hess v. Austria*, § 58).

482. Въпреки че не е задача на Съда да анализира начина, по който националните съдилища тълкуват и прилагат националното законодателство, той все пак счита, че решенията, с които се отменят предишни констатации и се връща делото на по-ниска инстанция, обикновено се дължат на грешки, допуснати от по-низшестоящите съдилища, и че повторението на такива решения може да сочи недостатък в съдебната система (*Lupeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania* [GC], § 147).

iv. Какъв е залогът за страните в спора

483. Примери за категории дела, които по своето естество изискват особена експедитивност:

■ Изисква се особено старание по дела, свързани с гражданското състояние и правоспособност (*Bock v. Germany*, § 49; *Laino v. Italy* [GC], § 18; *Mikulic v. Croatia*, § 44).

iii. Делата за попечителство на деца трябва да се разглеждат бързо (*Hokkanen v. Finland*, § 72; *Niederboster v.*

Germany, § 39), още повече, че времето може да има необратими последици за отношенията родител-дете (*Tsikakis v. Germany*, § 64 и 68) - по същия начин делата, свързани с родителската отговорност и режима за контакт, изискват особена експедитивност (*Paulsen-Medalen and Svensson v. Sweden*, § 39; *Laino v. Italy* [GC], § 22).

По своето естество трудовите спорове изискват бързо решаване (*Vocaturio v. Italy*, § 17, *Ruotolo v. Italy*, § 17 и *Frydlender v. France* [GC], § 45) - независимо дали става въпрос за достъп до свободна професия (*Thlimmenos v. Greece* [GC], § 60 и 62), за цялата прехрана на жалбоподателя (*Konig v. Germany*, § 111), за продължаване на трудовото отношение на жалбоподателя (*Garcia v. France*, § 14), за обжалване на уволнение (*Buchholz v. Germany*, § 52, *Frydlender v. France* [GC], § 45), за отстраняване от длъжност на жалбоподателя (*Obermeier v. Austria*, § 72), за прехвърляне (*Sartory v. France*, § 34) или за възстановяване на предишна длъжност (*Ruotolo v. Italy*, § 117), или за търсена сума, която е от съществено значение за жалбоподателя (*Doustaly v. France*, § 48). Тази категория включва пенсионни спорове (*Borgese v. Italy*, § 18).

- Извънредно старание се изисква от властите по делото на жалбоподател, който страда от „неизлечима болест“ и е с „намалена очаквана продължителност на живота“ (*X v. France*, § 47; *Pailot v. France*, § 68; *A. and Others v. Denmark*, §§ 78-81).

484. Други прецеденти:

- Изисква се специално старание от страна на съответните съдебни власти при разследването на жалба, подадена от лице, което твърди, че е било подложено на насилие от полицейски служители (*Caloc v. France*, § 120).

- По дело, по което пенсията за инвалидност на жалбоподателя съставлява по-голямата част от неговите ресурси, производството, с което той се стреми да увеличи тази пенсия с оглед на влошаването на неговото здраве, е от особено значение за него, което обосновава особено старание от страна на националните власти (*Mocie v. France*, § 22).

- По дело, отнасящо се до иск за обезщетение за вреди, предявен от жалбоподателка, която е претърпяла физическо увреждане и е била на 65-годишна възраст, когато е подала молба да се присъедини към производството като граждански ищец, спорният въпрос изисква особено старание от страна на националните власти (*Codarcea v. Romania*, § 89).

- Това, което е изложено на риска за жалбоподателя, може да бъде и правото на образование (*Orsus and Others v. Croatia* [GC], § 109).

485. Обратно, не се изисква специално старание например за иск за обезщетение във връзка с вреди, претърпени при пътнотранспортно произшествие (*Nicolae Virgiliu Tanase v. Romania* [GC], § 213) or the division of a deceased person's estate between the heirs, as specified in *Omdahl v. Norway*, 2021, §§ 63-64.

Списък на цитираните дела

Цитираната в настоящото ръководство съдебна практика се позовава на решения на Съда и на решения или доклади на Европейската комисия по правата на човека („Комисията“).

Освен ако не е посочено друго, всички препратки се отнасят до решение по същество, постановено от камара на Съда. Съкращението „(dec.)“ показва, че е цитирано решение на Съда, а „[GC]“, че делото е разгледано от голямата камара.

Решенията на камара по същество, които не са били окончателни по смисъла на чл. 44 от Конвенцията при публикуването на настоящата актуализация, са отбелязани със звездичка (*) в списъка по-долу. Чл. 44, § 2 от Конвенцията гласи следното: „Решението на камара по същество става окончателно, а) когато страните заявят, че няма да поискат делото да бъде отнесено до голямата камара; или б) три месеца след датата на решението, ако не е поискано отнасяне на делото до голямата камара; или в) когато съставът на голямата камара отхвърли молбата за отнасяне, подадена съгласно чл. 43“. Когато искането за отнасяне е прието от голямата камара, последващото решение на голямата камара, а не решението на камарата по същество, става окончателно.

Хипервръзките към делата, цитирани в електронната версия на ръководството, отвеждат към базата данни на HUDOC (<http://hudoc.echr.coe.int>), която осигурява достъп до съдебната практика на Съда (решения на голямата камара, дела пред Камарата по същество и Комитети, съобщени дела, консултативни становища и правни резюмета от информационната бележка за съдебната практика) и на Комисията (решения и доклади), както и до резолюциите на Комитета на министрите.

Съдът произнася решенията си на английски и/или френски език, двата му официални езика. HUDOC също така съдържа преводи на много възлови дела на повече от тридесет неофициални езика, както и връзки към около сто онлайн колекции от съдебна практика, изготвени от трети страни.

—А—

A. v. the United Kingdom, no. 35373/97, ECHR 2002-X
A.K. v. Liechtenstein, no. 38191/12, 9 July 2015
A. and Others v. Denmark, 8 February 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-I
Acar and Others v. Turkey (dec.), nos. 26878/07 and 32446/07, 12 December 2017
Aćimović v. Croatia, no. 61237/00, ECHR 2003-XI
Acquaviva v. France, 21 November 1995, Series A no. 333-A
Adorisio and Others v. the Netherlands (dec.), no. 47315/13 and 2 others, 17 March 2015
Aerts v. Belgium, 30 July 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-V
Agrokompleks v. Ukraine, no. 23465/03, 6 October 2011
Air Canada v. the United Kingdom, 5 May 1995, Series A no. 316-A
Airey v. Ireland, 9 October 1979, Series A no. 32
Aït-Mouhoub v. France, 28 October 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-VIII
Akashev v. Russia, no. 30616/05, 12 June 2008
Aksoy v. Turkey, 18 December 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-VI
Alaverdyan v. Armenia (dec.), no. 4523/04, 24 August 2010
Al-Adsani v. the United Kingdom [GC], no. 35763/97, ECHR 2001-XI

Al-Dulimi and Montana Management Inc. v. Switzerland [GC], no. 5809/08, ECHR 2016
Alatulkkila and Others v. Finland, no. 33538/96, 28 July 2005
Albert and Le Compte v. Belgium, 10 February 1983, Series A no. 58
Albu and Others v. Romania, nos. 34796/09 and 63 others, 10 May 2012
Aleksandar Sabev v. Bulgaria, no. 43503/08, 19 July 2018
Alexandre v. Portugal, no. 33197/09, 20 November 2012
Alexandrescu and Others v. Romania, nos. 56842/08 and 7 others, 24 November 2015
Ali Rıza and Others v. Turkey, nos. 30226/10 and 4 others, 28 January 2020
Ali Rıza v. Switzerland, no. 74989/11, 13 July 2021
Allan Jacobsson v. Sweden (no. 2), 19 February 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-I
Alminovich v. Russia (dec.), no. 24192/05, 20 October 2019
Altay v. Turkey (no. 2), no. 11236/09, 9 April 2019
Amat-G Ltd and Mebaghishvili v. Georgia, no. 2507/03, ECHR 2005-VIII
Anagnostopoulos and Others v. Greece, no. 39374/98, ECHR 2000-XI
Anđelković v. Serbia, no. 1401/08, 9 April 2013
Andersson v. Sweden, no. 17202/04, 7 December 2010
Andrejeva v. Latvia [GC], no. 55707/00, ECHR 2009
Andret and Others v. France (dec.), no. 1956/02, 25 May 2004
Andronicou and Constantinou v. Cyprus, 9 October 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-VI
Andronikashvili v. Georgia (dec.), no. 9297/08, 22 June 2010
Anheuser-Busch Inc. v. Portugal [GC], no. 73049/01, ECHR 2007-I
Ankarcrona v. Sweden (dec.), no. 35178/97, ECHR 2000-VI
Ankerl v. Switzerland, 23 October 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-V
Annoni di Gussola and Others v. France, nos. 31819/96 and 33293/96, ECHR 2000-XI
Apay v. Turkey, no. 3964/05, 11 December 2007
APEH Üldözötteinek Szövetsége and Others v. Hungary, no. 32367/96, ECHR 2000-X
Apostol v. Georgia, no. 40765/02, ECHR 2006-XIV
Argyrou and Others v. Greece, no. 10468/04, 15 January 2009
Arléwin v. Sweden, no. 22302/10, 1 March 2016
Arnoldi v. Italy, no. 35637/04, 7 December 2017
Arribas Antón v. Spain, no. 16563/11, 20 January 2015
Arrozpide Sarasola and Others v. Spain, nos. 65101/16 and 2 others, 23 October 2018
Arvanitakis v. France (dec.), no. 46275/99, ECHR 2000-XII
Arvanitakis and Others v. Greece (dec.), no. 21898/10, 26 August 2014
Ashingdane v. the United Kingdom, 28 May 1985, Series A no. 93
Asnar v. France (no. 2), no. 12316/04, 18 October 2007
Association Burestop 55 and Others v. France, nos. 56176/18 and 5 others, 1 July 2021
Astikos Kai Paratheristikos Oikodomikos Synetairismos Axiomatikon and Karagiorgos v. Greece (dec.), nos. 29382/16 and 489/17, 9 May 2017
Astikos Oikodomikos Synetairismos Nea Konstantinoupolis v. Greece (dec.), no. 37806/02, 20 January 2005
Atanasova v. Bulgaria, no. 72001/01, 2 October 2008
Atanasovski v. the former Yugoslav Republic of Macedonia, no. 36815/03, 14 January 2010
Ateş Mimarlık Mühendislik A.Ş. v. Turkey, no. 33275/05, 25 September 2012
Athanassoglou and Others v. Switzerland [GC], no. 27644/95, ECHR 2000-IV
Augusto v. France, no. 71665/01, 11 January 2007
Aviakompaniya A.T.I., ZAT v. Ukraine, no. 1006/07, 5 October 2017
Avotiņš v. Latvia [GC], no. 17502/07, 23 May 2016
Axen v. Germany, 8 December 1983, Series A no. 72
Azienda Agricola Silverfunghi S.a.s. and others v. Italy, nos. 48357/07 and 3 others, 24 June 2014
Azzopardi and Others v. Malta (dec.), nos. 16467/17 and 24115/17, 12 March 2019

—B—

B. and P. v. the United Kingdom, nos. 36337/97 and 35974/97, ECHR 2001-III
Bacaksız v. Turkey, no. 24245/09, 10 December 2019
Baka v. Hungary [GC], no. 20261/12, ECHR 2016
Bakan v. Turkey, no. 50939/99, 12 June 2007
Bąkowska v. Poland, no. 33539/02, 12 January 2010
Ballıktaş Bingöllü v. Turkey, no. 76730/12, 22 June 2021
Balmer-Schafroth and Others v. Switzerland, 26 August 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-IV
Barać and Others v. Montenegro, no. 47974/06, 13 December 2011
Barik Edidi v. Spain (dec.), no. 21780/13, 26 April 2016
Baydar v. the Netherlands, no. 55385/14, 24 April 2018
Bayer v. Germany, no. 8453/04, 16 July 2009
Beaumartin v. France, 24 November 1994, Series A no. 296-B
Beer v. Austria, no. 30428/96, 6 February 2001
Beg S.p.a. v. Italy, no. 5312/11, 20 May 2021
Beian v. Romania (no. 1), no. 30658/05, ECHR 2007-V (extracts)
Běleš and Others v. the Czech Republic, no. 47273/99, ECHR 2002-IX
Bellet v. France, 4 December 1995, Series A no. 333-B
Bellizzi v. Malta, no. 46575/09, 21 June 2011
Beneficio Cappella Paolini v. San Marino, no. 40786/98, ECHR 2004-VIII (extracts)
Bentham v. the Netherlands, 23 October 1985, Series A no. 97
Berger v. France, no. 48221/99, ECHR 2002-X (extracts)
Bertuzzi v. France, no. 36378/97, ECHR 2003-III
Beshiri and Others v. Albania (dec.), no. 29026/06, 17 March 2020
Beuze v. Belgium [GC], no. 71409/10, 9 November 2018
Biagioli v. San Marino (dec.), no. 8162/13, 8 July 2014
Bilan v. Croatia (dec.), no. 57860/14, 20 October 2020
Bilgen v. Turkey, no. 1571/07, 9 March 2021
Blake v. the United Kingdom, no. 68890/01, 26 September 2006
Blücher v. the Czech Republic, no. 58580/00, 11 January 2005
Bochan v. Ukraine, no. 7577/02, 3 May 2007
Bochan v. Ukraine (no. 2) [GC], no. 22251/08, ECHR 2015
Bock v. Germany, 29 March 1989, Series A no. 150
Borgese v. Italy, 26 February 1992, Series A no. 228-B
Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland [GC], no. 45036/98, CEDH 2005-VI
Bottazzi v. Italy [GC], no. 34884/97, ECHR 1999-V
Bouilloc v. France (dec.), no. 34489/03, 28 November 2006
Boulois v. Luxembourg [GC], no. 37575/04, ECHR 2012
British-American Tobacco Company Ltd v. the Netherlands, 20 November 1995, Series A no. 331
Brualla Gómez de la Torre v. Spain, 19 December 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-VIII
Brudnicka and Others v. Poland, no. 54723/00, ECHR 2005-II
Brumărescu v. Romania [GC], no. 28342/95, ECHR 1999-VII
Bryan v. the United Kingdom, 22 November 1995, Series A no. 335-A
Buchholz v. Germany, 6 May 1981, Series A no. 42
Bufferne v. France (dec.), no. 54367/00, ECHR 2002-III (extracts)
Buj v. Croatia, no. 24661/02, 1 June 2006
Burdov v. Russia, no. 59498/00, ECHR 2002-III
Burdov v. Russia (no. 2), no. 33509/04, ECHR 2009
Burg and Others v. France (dec.), no. 34763/02, ECHR 2003-II
Bursa Barosu Başkanlığı and Others v. Turkey, no. 25680/05, 19 June 2018
Buscemi v. Italy, no. 29569/95, ECHR 1999-VI

Buzescu v. Romania, no. 61302/00, 24 May 2005

—C—

C.G.I.L. and Cofferati v. Italy (no. 2), no. 2/08, 6 April 2010

Caloc v. France, no. 33951/96, ECHR 2000-IX

Camelia Bogdan v. Romania, no. 36889/18, 20 October 2020

Canela Santiago v. Spain (dec.), no. 60350/00, 4 October 2001

Cañete de Goñi v. Spain, no. 55782/00, ECHR 2002-VIII

Cappello v. Italy, 27 February 1992, Series A no. 230-F

Capital Bank AD v. Bulgaria, no. 49429/99, ECHR 2005-XII (extracts)

Capuano v. Italy, 25 June 1987, Series A no. 119

Carmel Saliba v. Malta, no. 24221/13, 29 November 2016

Cătănciu v. Romania (dec.), no. 22717/17, 6 December 2018

Cavajda v. the Czech Republic (dec.), no. 17696/07, 29 March 2011

Central Mediterranean Development Corporation Limited v. Malta (no. 2), no. 18544/08, 22 November 2011

Centro Europa 7 S.r.l. and Di Stefano v. Italy [GC], no. 38433/09, ECHR 2012

Černius and Rinkevičius v. Lithuania, nos. 73579/17 and 14620/18, 18 February 2020

Chapman v. Belgium (dec.), no. 39619/06, 5 March 2013

Chaudet v. France, no. 49037/06, 29 October 2009

Chevrol v. France, no. 49636/99, ECHR 2003-III

Čičmanec v. Slovakia, n° 65302/11, 28 juin 2016

Cimperšek v. Slovenia, no. 58512/16, 30 June 2020

Cindrić and Bešlić v. Croatia, no. 72152/13, 6 September 2016

Cingilli Holding A.Ş. and Cingilioğlu v. Turkey, nos. 31833/06 and 37538/06, 21 July 2015

Cipolletta v. Italy, no. 38259/09, 11 January 2018

Ciprová v. the Czech Republic (dec.), no. 33273/03, 22 March 2005

Čivinskaitė v. Lithuania, no. 21218/12, 15 September 2020

Clarke v. the United Kingdom (dec.), no. 23695/02, ECHR 2005-X (extracts)

Clavien v. Switzerland (dec.), no. 16730/15, 12 September 2017

Clinique des Acacias and Others v. France, nos. 65399/01 and 3 others, 13 October 2005

Cocchiarella v. Italy [GC], no. 64886/01, ECHR 2006-V

Codarcea v. Romania, no. 31675/04, 2 June 2009

Collectif national d'information et d'opposition à l'usine Melox – Collectif Stop Melox and Mox v. France (dec.), no. 75218/01, 28 March 2006

Colloredo Mannsfeld v. the Czech Republic, nos. 15275/11 and 76058/12, 15 December 2016

Comingersoll S.A. v. Portugal [GC], no. 35382/97, ECHR 2000-IV

Cooper v. the United Kingdom [GC], no. 48843/99, ECHR 2003-XII

Coöperatieve Producentenorganisatie van de Nederlandse Kokkelvisserij U.A. v. Netherlands (dec.), no. 13645/05, ECHR 2009

Cordova v. Italy (no. 1), no. 40877/98, ECHR 2003-I

Cordova v. Italy (no. 2), no. 45649/99, ECHR 2003-I (extracts)

Cosmos Maritime Trading and Shipping Agency v. Ukraine, no. 53427/09, 27 June 2019

Croatian Golf Federation v. Croatia, no. 66994/14, 17 December 2020

Crompton v. the United Kingdom, no. 42509/05, 27 October 2009

Cubanit v. Romania (dec.), no. 31510/02, 4 January 2007

Cudak v. Lithuania [GC], no. 15869/02, ECHR 2010

Cyprus v. Turkey [GC], no. 25781/94, ECHR 2001-IV

—D—

Dağtekin and Others v. Turkey, no. 70516/01, 13 December 2007
Dalea v. France (dec.), no. 964/07, 2 February 2010
Debled v. Belgium, 22 September 1994, Series A no. 292-B
De Bruin v. the Netherlands (dec.), no. 9765/09, 17 September 2013
De Geouffre de la Pradelle v. France, 16 December 1992, Series A no. 253-B
De Haan v. the Netherlands, 26 August 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-IV
De Haes and Gijssels v. Belgium, 24 February 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-I
De Moor v. Belgium, 23 June 1994, Series A no. 292-A
De Tommaso v. Italy, no. 43395/09, ECHR 2017 (extracts)
Del Sol v. France, no. 46800/99, ECHR 2002-II
Denisov v. Ukraine [GC], no. 76639/11, 25 September 2018
Deumeland v. Germany, 29 May 1986, Series A no. 100
Devinar v. Slovenia, no. 28621/15, 22 May 2018
Deweer v. Belgium, 27 February 1980, Series A no. 35
Dhahbi v. Italy, no. 17120/09, 8 April 2014
Di Pede v. Italy, 26 September 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-IV
Diennet v. France, 26 September 1995, Series A no. 325-A
Dilipak and Karakaya v. Turkey, nos. 7942/05 and 24838/05, 4 March 2014
Dimopoulos v. Turkey, no. 37766/05, 2 April 2019
Dolca and Others v. Romania (dec.), nos. 59282/11 and 2 others, 4 September 2012
Dombo Beheer B.V. v. the Netherlands, 27 October 1993, Series A no. 274
Donadze v. Georgia, no. 74644/01, 7 March 2006
Döry v. Sweden, no. 28394/95, 12 November 2002
Dos Santos Calado and Others v. Portugal, nos. 55997/14 and 3 others, 31 March 2020
Dotta v. Italy (dec.), no. 38399/97, 7 September 1999
Doustaly v. France, 23 April 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-II
Driza v. Albania, no. 33771/02, ECHR 2007-V (extracts)
Ducret v. France, no. 40191/02, 12 June 2007
Dulaurans v. France, no. 34553/97, 21 March 2000
Dzhidzheva-Trendafilova v. Bulgaria (dec.), no. 12628/09, 9 October 2012

—E—

EEG-Slachthuis Verbist Izegem v. Belgium (dec.), no. 60559/00, ECHR 2005-XII
Efstathiou and Others v. Greece, no. 53221/14, 19 November 2020
Eiffage S.A. and Others v. Switzerland (dec.), no. 1742/05, 15 September 2009
Eisenstecken v. Austria, no. 29477/95, ECHR 2000-X
Eker v. Turkey, no. 24016/05, 24 October 2017
Elsholz v. Germany [GC], no. 25735/94, ECHR 2000-VIII
Ellès and Others v. Switzerland, no. 12573/06, 16 December 2010
Emesa Sugar N.V. v. the Netherlands (dec.), no. 62023/00, 13 January 2005
Eminağaoğlu v. Turkey, no. 76521/12, 9 March 2021
Emine Araç v. Turkey, no. 9907/02, ECHR 2008
Enea v. Italy [GC], no. 74912/01, ECHR 2009
Erkner and Hofauer v. Austria, 23 April 1987, Series A no. 117
Ernst and Others v. Belgium, no. 33400/96, 15 July 2003
Essaadi v. France, no. 49384/99, 26 February 2002
Estima Jorge v. Portugal, 21 April 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-II
Eternit v. France (dec.), no. 20041/10, 27 March 2012
Evers v. Germany, no. 17895/14, 28 May 2020
Exel v. the Czech Republic, no. 48962/99, 5 July 2005

Ezgeta v. Croatia, no. 40562/12, 7 September 2017

—F—

Fabris v. France [GC], no. 16574/08, ECHR 2013 (extracts)
Farange S.A. v. France (dec.), no. 77575/01, 14 September 2004
Fayed v. the United Kingdom, 21 September 1994, Series A no. 294-B
Fazia Ali v. the United Kingdom, no. 40378/10, 20 October 2015
Fazlı Aslaner v. Turkey, no. 36073/04, 4 March 2014
Fazliyski v. Bulgaria, no. 40908/05, 16 April 2013
Feilazoo v. Malta, no. 6865/19, 11 March 2021
Feldbrugge v. the Netherlands, 29 May 1986, Series A no. 99
Fernandes de Oliveira v. Portugal [GC], no. 78103/14, 31 January 2019
Ferrazzini v. Italy [GC], no. 44759/98, ECHR 2001-VII
Ferreira Alves v. Portugal (no. 3), no. 25053/05, 21 June 2007
Fisanotti v. Italy, 23 April 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-II
Fischer v. Austria, 26 April 1995, Series A no. 312
Fiume v. Italy, no. 20774/05, 30 June 2009
Flux v. Moldova (no. 2), no. 31001/03, 3 July 2007
Fociac v. Romania, no. 2577/02, 3 February 2005
Fodor v. Germany (dec.), no. 25553/02, 11 December 2006
Fogarty v. the United Kingdom [GC], no. 37112/97, ECHR 2001-XI (extracts)
Fomenko and Others v. Russia (dec.), nos. 42140/05 and 4 others, 24 September 2019
Forrer-Niedenthal v. Germany, no. 47316/99, 20 February 2003
Fraile Iturralde v. Spain (dec.), no. 66498/17, 7 May 2019
Frantzeskaki v. Greece (dec.), nos. 57275/17 and 2 others, 12 February 2019
Fredin v. Sweden (no. 2), 23 February 1994, Series A no. 283-A
Fretté v. France, no. 36515/97, ECHR 2002-I
Frezadou v. Greece, no. 2683/12, 8 November 2018
Frydlender v. France [GC], no. 30979/96, ECHR 2000-VII
Fuklev v. Ukraine, no. 71186/01, 7 June 2005

—G—

G.L. and S.L. v. France (dec.), no. 58811/00, ECHR 2003-III (extracts)
Gajtani v. Switzerland, no. 43730/07, 9 September 2014
Ganci v. Italy, no. 41576/98, ECHR 2003-XI
Gankin and Others v. Russia, nos. 2430/06 and 3 others, 31 May 2016
Garcia v. France, no. 41001/98, 26 September 2000
García Manibardo v. Spain, no. 38695/97, ECHR 2000-II
García Ruiz v. Spain [GC], no. 30544/96, ECHR 1999-I
Gaspari v. Slovenia, no. 21055/03, 21 July 2009
Gautrin and Others v. France, 20 May 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-III
Georgel and Georgeta Stoicescu v. Romania, no. 9718/03, 26 July 2011
Georgiadis v. Greece, 29 May 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-III
Geraguyn Khorhurd Patgamavorakan Akumb v. Armenia (dec.), no. 11721/04, 14 April 2009
Gerasimov and Others v. Russia, nos. 29920/05 and 10 others, 1 July 2014
Gnahoré v. France, no. 40031/98, ECHR 2000-IX
Gil Sanjuan v. Spain, no. 48297/15, 26 May 2020
Göç v. Turkey [GC], no. 36590/97, ECHR-2002-V
Gogić v. Croatia, no. 1605/14, 8 October 2020
Golder v. the United Kingdom, 21 February 1975, Series A no. 18

Golubović v. Croatia, no. 43947/10, 27 November 2012
Golyshev v. Russia (dec.), no. 51116/14, 3 September 2019
Gorou v. Greece (no. 2) [GC], no. 12686/03, 20 March 2009
Gorou v. Greece (no. 4), no. 9747/04, 11 January 2007
Gorraiz Lizarraga and Others v. Spain, no. 62543/00, ECHR 2004-III
Grace Gatt v. Malta, no. 46466/16, 8 October 2019
Gracia Gonzalez v. Spain, no. 65107/16, 6 October 2020
Granos Organicos Nacionales S.A. v. Germany, no. 19508/07, 22 March 2012
Guðmundur Andri Ástráðsson v. Iceland [GC], no. 26374/18, 1 December 2020
Guigue and SGEN-CFDT v. France (dec.), no. 59821/00, ECHR 2004-I
Guincho v. Portugal, 10 July 1984, Series A no. 81
Gülmez v. Turkey, no. 16330/02, 20 May 2008
Gutfreund v. France, no. 45681/99, ECHR 2003-VII

—H—

H. v. Belgium, 30 November 1987, Series A no. 127-B
H. v. France, 24 October 1989, Series A no. 162-A
H. v. the United Kingdom, 8 July 1987, Series A no. 120
Håkansson and Stureson v. Sweden, 21 February 1990, Series A no. 171-A
Hansen v. Norway, no. 15319/09, 2 October 2014
Harabin v. Slovakia, no. 58688/11, 20 November 2012
Harisch v. Germany, no. 50053/16, 11 April 2019
Hasan Tunç and Others v. Turkey, no. 19074/05, 31 January 2017
Hayati Çelebi and Others v. Turkey, no. 582/05, 9 February 2016
Helle v. Finland, 19 December 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-VIII
Helmers v. Sweden, 29 October 1991, Series A no 212-A
Helmut Blum v. Austria, no. 33060/10, 5 April 2016
Hentrich v. France, 22 September 1994, Series A no. 296-A
Herma v. Germany (dec.), no. 54193/07, 8 December 2009
Hesse-Anger and Anger v. Germany (dec.), no. 45835/99, ECHR 2001-VI
Higgins and Others v. France, 19 February 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-I
Hiro Balani v. Spain, 9 December 1994, Series A no. 303-B
Hirvisaari v. Finland, no. 49684/99, 27 September 2001
Hokkanen v. Finland, 23 September 1994, Series A no. 299-A
Holding and Barnes PLC v. the United Kingdom (dec.), no. 2352/02, ECHR 2002-IV
Holub v. the Czech Republic, no. 24880/05, 14 December 2010
Hôpital local Saint-Pierre d'Oléron and Others v. France, nos. 18096/12 and 20 others, 8 November 2018
Hornsby v. Greece, 19 March 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-II
Hotter v. Austria (dec.), no. 18206/06, 7 October 2010
Howald Moor and Others v. Switzerland, nos. 52067/10 and 41072/11, 11 March 2014
Hudáková and Others v. Slovakia, no. 23083/05, 27 April 2010
Humen v. Poland [GC], no. 26614/95, 15 October 1999
Hurter v. Switzerland, no. 53146/99, 15 December 2005
Husseini and Others v. Belgium, no. 45187/12, 16 March 2021

—I—

I.T.C. Ltd v. Malta (dec.), no. 2629/06, 11 December 2007
Igranov and Others v. Russia, no. 63246/10, 9 January 2018
Inseher v. Germany [GC], nos. 10211/12 and 27505/14, 4 December 2018

Immeubles Groupe Kosser v. France, no. 38748/97, 21 March 2002
Immobiliare Saffi v. Italy [GC], no. 22774/93, ECHR 1999-V
Indra v. Slovakia, no. 46845/99, 1 February 2005
Işyar v. Bulgaria, no. 391/03, 20 November 2008
Ivan Atanasov v. Bulgaria, no. 12853/03, 2 December 2010

—J—

Jahnke and Lenoble v. France (dec.), no. 40490/98, ECHR 2000-IX
James and Others v. the United Kingdom, 21 February 1986, Series A no. 98
Jenița Mocanu v. Romania, no. 11770/08, 17 December 2013
John v. Germany (dec.), no. 15073/03, 13 February 2007
Jones and Others v. the United Kingdom, nos. 34356/06 and 40528/06, ECHR 2014
Jovanović c. Serbie, n° 32299/08, 2 octobre 2012
Juričić c. Croatie, n° 58222/09, 26 juillet 2011
Jurisc and Collegium Mehrerau v. Austria, no. 62539/00, 27 July 2006

—K—

K.D.B. v. the Netherlands, 27 March 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-II
K.S. v. Finland, no. 29346/95, 31 May 2001
Kakamoukas and Others v. Greece [GC], no. 38311/02, 15 February 2008
Kalogeropoulou and Others v. Greece and Germany (dec.), no. 59021/00, ECHR 2002-X
Kamenos v. Cyprus, no. 147/07, 31 October 2017
Kamenova v. Bulgaria, no. 62784/09, 12 July 2018
Karahasanoğlu v. Turkey, nos. 21392/08 and 2 others, 16 March 2021
Károly Nagy v. Hungary [GC], no. 56665/09, ECHR 2017
Karrar v. Belgium, no. 61344/16, 31 August 2021
Katte Klitsche de la Grange v. Italy, 27 October 1994, Series A no. 293-B
Keaney v. Ireland, no. 72060/17, 30 April 2020
Kemmache v. France (no. 3), 24 November 1994, Series A no. 296-C
Kenedi v. Hungary, no. 31475/05, 26 May 2009
Kerojärvi v. Finland, 19 July 1995, Series A no. 322
Khamidov v. Russia, no. 72118/01, 15 November 2007
Khrabrova v. Russia, no. 18498/04, 2 October 2012
Kılıç and Others v. Turkey, no. 33162/10, 3 December 2013
Kingsley v. the United Kingdom [GC], no. 35605/97, ECHR 2002-IV
Kinský v. the Czech Republic, no. 42856/06, 9 February 2012
Klausecker v. Germany, no. 415/07, 6 January 2015
Klauz v. Croatia, no. 42856/06, 9 February 2012
Kleyn and Others v. the Netherlands [GC], nos. 39343/98 and 3 others, ECHR 2003-VI
Kök v. Turkey, no. 1855/02, 19 October 2006
Köksoy v. Turkey, no. 31885/10, 13 January 2021
König v. Germany, 28 June 1978, Series A no. 27
Konkurrenten.no AS v. Norway (dec.), no. 47341/15, 5 November 2019
Kontalexis v. Greece, no. 59000/08, §§ 42-44, 31 May 2011
Koottummel v. Austria, no. 49616/06, 10 December 2009
Kosmidis and Kosmidou v. Greece, no. 32141/04, 8 November 2007
Koulias v. Cyprus, no. 48781/12, 26 May 2020
Kövesi v. Romania, no. 3594/19, 5 May 2020
Kožemiakina v. Lithuania, no. 231/15, 2 October 2018
Koziy v. Ukraine, no. 10426/02, 18 June 2009

Kraska v. Switzerland, 19 April 1993, Series A no. 254-B
Krčmář and Others v. the Czech Republic, no. 35376/97, 3 March 2000
Kress v. France [GC], no. 39594/98, ECHR 2001-VI
Kreuz v. Poland, no. 28249/95, ECHR 2001-VI
Krikorian v. France (dec.), no. 6459/07, 26 November 2013
Kristiansen and Tyvik AS v. Norway, no. 25498/08, 2 May 2013
Kübler v. Germany, no. 32715/06, 13 January 2011
Kudła v. Poland [GC], no. 30210/96, ECHR 2000-XI
Kukkonen v. Finland (no. 2), no. 47628/06, 13 January 2009
Kunert v. Poland, no. 8981/14, 4 April 2019
Kurşun v. Turkey, no. 22677/10, 30 October 2018
Kushoglu v. Bulgaria, no. 48191/99, 10 May 2007
Kutić v. Croatia, no. 48778/99, ECHR 2002-II
Kuzhelev and Others v. Russia, nos. 64098/09 and 6 others, 15 October 2019
Kyprianou v. Cyprus [GC], no. 73797/01, ECHR 2005-XIII
Kyrtatos v. Greece, no. 41666/98, ECHR 2003-VI (extracts)

—L—

L. v. the United Kingdom (dec.), no. 34222/96, ECHR 1999-VI
L'Érablère A.S.B.L. v. Belgium, no. 49230/07, ECHR 2009
Lady S.R.L. v. Republic of Moldova, no. 39804/06, 23 October 2018
Laidin v. France (no. 2), no. 39282/98, 7 January 2003
Laino v. Italy [GC], no. 33158/96, ECHR 1999-I
Lamanna v. Austria, no. 28923/95, 10 July 2001
Langborger v. Sweden, 22 June 1989, Series A no. 155
Laskowska v. Poland, no. 77765/01, 13 March 2007
Lavents v. Latvia, no. 58442/00, 28 November 2002
Le Calvez v. France, 29 July 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-V
Le Compte, Van Leuven and De Meyere v. Belgium, 23 June 1981, Series A no. 43
Lechner and Hess v. Austria, 23 April 1987, Series A no. 118
Letinčić v. Croatia, no. 7183/11, 3 May 2016
Levages Prestations Services v. France, 23 October 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-V
Libert v. Belgium (dec.), no. 44734/98, 8 July 2004
Liga Portuguesa de Futebol Profissional v. Portugal (déc.), no. 49639/09, 3 April 2012
Lithgow and Others v. the United Kingdom, 8 July 1986, Series A no. 102
Lobo Machado v. Portugal, 20 February 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-I
Loiseau v. France (dec.), no. 46809/99, ECHR 2003-XII
López Ribalda and Others v. Spain, [GC], nos. 1874/13 and 8567/13, 17 October 2019
Loquifer v. Belgium, nos. 79089/13 and 2 others, 20 July 2021
Lorenzetti v. Italy, no. 32075/09, 10 April 2012
Lovrić v. Croatia, no. 38458/15, 4 April 2017
Luka v. Romania, no. 34197/02, 21 July 2009
Lunari v. Italy, no. 21463/93, 11 January 2001
Lundevall v. Sweden, no. 38629/97, 12 November 2002
Luordo v. Italy, no. 32190/96, ECHR 2003-IX
Lupaş and Others v. Romania, nos. 1434/02 and 2 others, ECHR 2006-XV (extracts)
Lupeni Greek Catholic Parish and Others v. Romania [GC], no. 76943/11, ECHR 2016 (extracts)

—M—

Maaouia v. France [GC], no. 39652/98, ECHR 2000-X
Mackay and BBC Scotland v. the United Kingdom, no. 10734/05, 7 December 2010
Magnin v. France (dec.), no. 26219/08, 10 May 2012
Magomedov and Others v. Russia, nos. 33636/09 and 9 others, 28 March 2017
Majorana v. Italy (dec.), no. 75117/01, 26 May 2005
Malhous v. the Czech Republic [GC], no. 33071/96, 12 July 2001
Mamatkulov and Askarov v. Turkey [GC], nos. 46827/99 and 46951/99, ECHR 2005-I
Manoilescu and Dobrescu v. Romania and Russia (dec.), no. 60861/00, ECHR 2005 VI
Mantovanelli v. France, 18 mars 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-II
Manzano Diaz v. Belgium, no. 26402/17, 18 May 2021
Marc-Antoine v. France (dec.), no. 54984/09, 4 June 2013
Marcello Viola v. Italy, no. 45106/04, ECHR 2006-XI (extracts)
Marić v. Croatia (déc), no. 37333/17, 10 November 2020
Marini v. Albania, no. 3738/02, 18 December 2007
Markovic and Others v. Italy [GC], no. 1398/03, ECHR 2006-XIV
Martinie v. France [GC], no. 58675/00, ECHR 2006-VI
Martins Moreira v. Portugal, 26 October 1988, Series A no. 143,
Marušić v. Croatia (dec.), no. 79821/12, 23 May 2017
Masson and Van Zon v. the Netherlands, 28 September 1995, Series A no. 327-A
Matheus v. France, no. 62740/00, 31 March 2005
Mats Jacobsson v. Sweden, 28 June 1990, Series A no. 180-A
McElhinney v. Ireland [GC], no. 31253/96, ECHR 2001-XI (extracts)
McGinley and Egan v. the United Kingdom, 9 June 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-III
McGonnell v. the United Kingdom, no. 28488/95, ECHR 2000-II
McMichael v. the United Kingdom, 24 February 1995, Series A no. 307-B
McVicar v. the United Kingdom, no. 46311/99, ECHR 2002-III
Melnyk v. Ukraine, no. 23436/03, 28 March 2006
Menchinskaya v. Russia, no. 42454/02, 15 January 2009
Mercieca and Others v. Malta, no. 21974/07, 14 June 2011
Mérigaud v. France, no. 32976/04, 24 September 2009
Metaxas v. Greece, no. 8415/02, 27 May 2004
Mežnarić v. Croatia, no. 71615/01, 15 July 2005
Micallef v. Malta [GC], no. 17056/06, ECHR 2009
Miessen v. Belgium, no. 31517/12, 18 October 2016
Mihalache v. Romania [GC], no. 54012/10, 8 July 2019
Mihova v. Italy (dec.), no. 25000/07, 30 March 2010
Mihail Mihăilescu v. Romania, no. 3795/15, 12 January 2021
Mikhail Mironov v. Russia, no. 58138/09, 6 October 2020
Mikhno v. Ukraine, no. 32514/12, 1 September 2016
Mikulić v. Croatia, no. 53176/99, ECHR 2002-I
Milatová and Others v. the Czech Republic, no. 61811/00, ECHR 2005-V
Miller v. Sweden, no. 55853/00, 8 February 2005
Mincheva v. Bulgaria, no. 21558/03, 2 September 2010
Miracle Europe Kft v. Hungary, no. 57774/13, 12 January 2016
Miragall Escolano and Others v. Spain, nos. 38366/97 and 9 others, ECHR 2000-I
Miroļubovs and Others v. Latvia, no. 798/05, 15 September 2009
Mirovni Inštitut v. Slovenia, no. 32303/13, 13 March 2018
Miryana Petrova v. Bulgaria, no. 57148/08, 21 July 2016
Mocié v. France, no. 46096/99, 8 April 2003
Molla Sali v. Greece [GC], no. 20452/14, 19 December 2018
Momčilović v. Croatia, no. 11239/11, 26 March 2015

Momčilović v. Serbia, no. 23103/07, 2 April 2013
Monnell and Morris v. the United Kingdom, 2 March 1987, Series A no. 115
Mont Blanc Trading Ltd and Antares Titanium Trading Ltd v. Ukraine, no. 11161/08, 14 January 2021
Montcornet de Caumont v. France (dec.), no. 59290/00, ECHR 2003-VII
Morawska v. Poland (dec.), no. 3508/12, 7 January 2020
Moreira de Azevedo v. Portugal, 23 October 1990, Series A no. 189
Moreira Ferreira v. Portugal (no. 2) [GC], no. 19867/12, ECHR 2017 (extracts)
Morel v. France, no. 34130/96, ECHR 2000-VI
Morice v. France [GC], no. 29369/10, ECHR 2015
Moroko v. Russia, no. 20937/07, 12 June 2008
Moser v. Austria, no. 12643/02, 21 September 2006
Mosteanu and Others v. Romania, no. 33176/96, 26 November 2002
Mugoša v. Montenegro, no. 76522/12, 21 June 2016
Munteanu v. Romania (dec.), no. 54640/13, 11 February 2020
Mustafa Tunç and Fecire Tunç v. Turkey [GC], no. 24014/05, 14 April 2015
Musumeci v. Italy, no. 33695/96, 11 January 2005
Mutu and Pechstein v. Switzerland, nos. 40575/10 and 67474/10, 2 October 2018

—N—

Naït-Liman v. Switzerland [GC], no. 51357/07, 15 March 2018
Naki and AMED Sportif Faaliyetler Kulübü Derneği v. Turkey, no. 48924/16, 18 May 2021
Naku v. Lithuania and Sweden, no. 26126/07, 8 November 2016
Nataliya Mikhaylenko v. Ukraine, no. 49069/11, 30 May 2013
National & Provincial Building Society, Leeds Permanent Building Society and Yorkshire Building Society v. the United Kingdom, 23 October 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-VII
Nazsız v. Turkey (dec.), no. 22412/05, 26 May 2009
Ndayegamiye-Mporamazina v. Switzerland, no. 16874/12, 5 February 2019
Nedelcho Popov v. Bulgaria, no. 61360/00, 22 November 2007
Nejdet Şahin and Perihan Şahin v. Turkey [GC], no. 13279/05, 20 October 2011
Neshev v. Bulgaria (dec.), no. 40897/98, 13 March 2003
Nicholas v. Cyprus, no. 63246/10, 9 January 2018
Nicholas v. Cyprus (dec.), no. 37371/97, 14 March 2000
Nicolae Virgiliu Tănase v. Romania [GC], no. 41720/13, 25 June 2019
Nideröst-Huber v. Switzerland, 18 February 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-I
Niederböster v. Germany, no. 39547/98, ECHR 2003-IV (extracts)
Nikolyan v. Armenia, no. 74438/14, 3 October 2019
Nikoloudakis v. Greece, no. 35322/12, 26 March 2020
Nikolova and Vandova v. Bulgaria, no. 20688/04, 17 December 2013
Nunes Dias v. Portugal (dec.), nos. 2672/03 and 69829/01, ECHR 2003-IV

—O—

Obermeier v. Austria, 28 June 1990, Series A no. 179
Oerlemans v. the Netherlands, 27 November 1991, Series A no. 219
Ogieriakhi v. Ireland (dec.), no. 57551/17, 30 April 2019
OGIS-Institut Stanislas, OGEC Saint-Pie X and Blanche de Castille and Others v. France, nos. 42219/98 and 54563/00, 27 May 2004
Ohneberg v. Austria, no. 10781/08, 18 September 2012
Okyay and Others v. Turkey, no. 36220/97, ECHR 2005-VII
Oleksandr Volkov v. Ukraine, no. 21722/11, ECHR 2013

Oleynikov v. Russia, no. 36703/04, 14 March 2013
Olsson v. Sweden (no. 1), 24 March 1988, Series A no. 130
Olujić v. Croatia, no. 22330/05, 5 February 2009
Omdahl v. Norway, no. 46371/18, 22 April 2021
OOO Link Oil SPB v. Russia (dec.), no. 42600/05, 25 June 2009
Organisation nationale des syndicats d'infirmiers libéraux (ONSIL) v. France (dec.), no. 39971/98, ECHR 2000-IX
Oršuš and Others v. Croatia [GC], no. 15766/03, ECHR 2010
Ortenberg v. Austria, 25 November 1994, Series A no. 295-B
Osinger v. Austria, no. 54645/00, 24 March 2005
Osman v. the United Kingdom 28 October 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-VIII
Oorzhak v. Russia, no. 4830/18, 30 March 2021
Ouzounis and Others v. Greece, no. 49144/99, 18 April 2002

—P—

P., C. and S. v. the United Kingdom, no. 56547/00, ECHR 2002-VI
Pabla Ky v. Finland, no. 47221/99, ECHR 2004-V
Pafitis and Others v. Greece, 26 February 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-I
, 22 April 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-II
Paksas v. Lithuania [GC], no. 34932/04, ECHR 2011
Pammel v. Germany, 1 July 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-IV
Panjeheighalehei v. Denmark (dec.), no. 11230/07, 13 October 2009
Papachelas v. Greece [GC], no. 31423/96, ECHR 1999-II
Papaioannou v. Greece, no. 18880/15, 2 June 2016
Papageorgiou v. Greece, 22 October 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-VI
Papon v. France (dec.), no. 344/04, ECHR 2005-XI
Parlov-Tkalčić v. Croatia, no. 24810/06, 22 December 2009
Parol v. Poland, no. 65379/13, 11 October 2018
Pasquini v. San Marino, no. 50956/16, 2 May 2019
Pastore v. Italy (dec.), no. 46483/99, 25 May 1999
Paulsen-Medalen and Svensson v. Sweden, 19 February 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-I
Pedro Ramos v. Switzerland, no. 10111/06, 14 October 2010
Peleki v. Greece, no. 69291/12, 5 March 2020
Pellegrin v. France [GC], no. 28541/95, ECHR 1999-VIII
Pellegrini v. Italy, no. 30882/96, ECHR 2001-VIII
Peñafiel Salgado v. Spain (dec.), no. 65964/01, 16 April 2002
Pereira da Silva v. Portugal, no. 77050/11, 22 March 2016
Perez v. France [GC], no. 47287/99, ECHR 2004-I
Pérez de Rada Cavanilles v. Spain, 28 October 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-VIII
Peruš v. Slovenia, no. 35016/05, 27 September 2012
Pescador Valero v. Spain, no. 62435/00, ECHR 2003-VII
Petko Petkov v. Bulgaria, no. 2834/06, 19 February 2013
Petrella v. Italy, no. 24340/07, 18 March 2021
Petrović and Others v. Montenegro, no. 18116/15, 17 July 2018
Pétur Thór Sigurðsson v. Iceland, no. 39731/98, ECHR 2003-IV
Philis v. Greece (no. 1), 27 August 1991, Series A no. 209
Philis v. Greece (no. 2), 27 June 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-IV
Pierre-Bloch v. France, 21 October 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-VI
Pini and Others v. Romania, nos. 78028/01 and 78030/01, ECHR 2004-V (extracts)

Pişkin v. Turkey, no. 33399/18, 15 December 2020
Pizzetti v. Italy, 26 February 1993, Series A no. 257-C
Platakou v. Greece, no. 38460/97, ECHR 2001-I
Pocius v. Lithuania, no. 35601/04, 6 July 2010
Podbielski and PPU Polpure v. Poland, no. 39199/98, 26 July 2005
Poiss v. Austria, 23 April 1987, Series A no. 117
Polyakh and Others v. Ukraine, nos. 58812/15 and 4 others, 17 October 2019
Pönkä v. Estonia, no. 64160/11, 8 November 2016
Posti and Rahko v. Finland, no. 27824/95, ECHR 2002-VII
Potocka and Others v. Poland, no. 33776/96, ECHR 2001-X
Pravednaya v. Russia, no. 69529/01, 18 November 2004
Preda and Dardari v. Italy (dec.), nos. 28160/95 and 28382/95, ECHR 1999-III
Pretto and Others v. Italy, 8 December 1983, Series A no. 71
Pridatchenko and Others v. Russia, nos. 2191/03 and 3 others, 21 June 2007
Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany [GC], no. 42527/98, ECHR 2001-VIII
Probstmeier v. Germany, 1 July 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-IV
Procola v. Luxembourg, 28 September 1995, Series A no. 326
Prodan v. Moldova, no. 49806/99, ECHR 2004-III (extracts)
Project-Trade d.o.o. v. Croatia, no. 1920/14, 19 November 2020
Pudas v. Sweden, 27 October 1987, Series A no. 125-A
Puolitaival and Pirttiahho v. Finland, no. 54857/00, 23 November 2004

—R—

R.P. and Others v. the United Kingdom, no. 38245/08, 9 October 2012
R.S. v. Germany (dec.), no. 19600/15, 28 March 2017
RTBF v. Belgium, no. 50084/06, ECHR 2011
Radomilja and Others v. Croatia [GC], nos. 37685/10 and 22768/12, 20 March 2018
Ramljak v. Croatia, no. 5856/13, 27 June 2017
Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal [GC], nos. 55391/13 and 2 others, 6 November 2018
Raylyan v. Russia, no. 22000/03, 15 February 2007
Reczkowicz v. Poland, no. 43447/19, 22 July 2021
Refah Partisi (The Welfare Party) and Others v. Turkey (dec.), nos. 41340/98 and 3 others, 3 October 2000
Regner v. the Czech Republic [GC], no. 35289/11, 19 September 2017
Repevirág Szövetkezet v. Hungary, no. 70750/14, 30 April 2019
Reuther v. Germany (dec.), no. 74789/01, ECHR 2003-IX
Ringeisen v. Austria, 16 July 1971, Series A no. 13
Robins v. the United Kingdom, 23 September 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-V
Roche v. the United Kingdom [GC], 32555/96, ECHR 2005-X
Rolf Gustafson v. Sweden, 1 July 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-IV
Romańczyk v. France, no. 7618/05, 18 November 2010
Ronald Vermeulen v. Belgium, no. 5475/06, 17 July 2018
Rotaru v. Romania [GC], no. 28341/95, ECHR 2000-V
Rozalia Avram v. Romania, no. 19037/07, 16 September 2014
Ruianu v. Romania, no. 34647/97, 17 June 2003
Ruiz-Mateos v. Spain, 23 June 1993, Series A no. 262
Ruiz Torija v. Spain, 9 December 1994, Series A no. 303-A
Ruotolo v. Italy, 27 February 1992, Series A no. 230-D
Rustavi 2 Broadcasting Company Ltd and Others v. Georgia, no. 16812/17, 18 July 2019
Ryabikh v. Russia, no. 52854/99, ECHR 2003-IX

Ryakib Biryukov v. Russia, no. 14810/02, ECHR 2008

—S—

S., v. and A. v. Denmark [GC], nos. 35553/12 and 2 others, 22 October 2018
Sabeh El Leil v. France [GC], no. 34869/05, 29 June 2011
Sabin Popescu v. Romania, no. 48102/99, 2 March 2004
Sablon v. Belgium, no. 36445/97, 10 April 2001
Saccoccia v. Austria (dec.), no. 69917/01, 5 July 2007
Saccoccia v. Austria, no. 69917/01, 18 December 2008
Sace Elektrik Ticaret ve Sanayi A.Ş. v. Turkey, no. 20577/05, 22 October 2013
Sacilor Lormines v. France, no. 65411/01, ECHR 2006-XIII
Sailing Club of Chalkidiki "I Kelyfos" v. Greece, nos. 6978/18 and 8547/18, 21 November 2019
Sakellaropoulos v. Greece (dec.), no. 38110/08, 6 January 2011
Salesi v. Italy, no. 26 February 1993, Series A no. 257-E
Salomonsson v. Sweden, no. 38978/97, 12 November 2002
San Leonard Band Club v. Malta, no. 77562/01, ECHR 2004-IX
Sanglier v. France, no. 50342/99, 27 May 2003
Sanofi Pasteur v. France, no. 25137/16, 13 February 2020
Santambrogio v. Italy, no. 61945/00, 21 September 2004
Santos Pinto v. Portugal, no. 39005/04, 20 May 2008
Saoud v. France, no. 9375/02, 9 October 2007
Sara Lind Eggertsdóttir v. Iceland, no. 31930/04, 5 July 2007
Sartory v. France, no. 40589/07, 24 September 2009
Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy v. Finland [GC], no. 931/13, ECHR 2017 (extracts)
Savino and Others v. Italy, nos. 17214/05 and 2 others, 28 April 2009
Savitskyy v. Ukraine, no. 38773/05, 26 July 2012
Scerri v. Malta, no. 36318/18, 7 July 2020
Schipani and Others v. Italy, no. 38369/09, 21 July 2015
Schmidt v Latvia, no. 22493/05, 27 April 2017
Schouten and Meldrum v. the Netherlands, 9 December 1994, Series A no. 304
Schuler-Zraggen v. Switzerland, 24 June 1993, Series A no. 263
Scordino v. Italy (no. 1) [GC], no. 36813/97, ECHR 2006-V
Sdružení Jihočeské Matky v. the Czech Republic (dec.), no. 19101/03, 10 July 2006
Sedat Doğan v. Turkey, no. 48909/14, 18 May 2021
Sekul v. Croatia (dec.), no. 43569/13, 30 June 2015
Selin Asli Öztürk v. Turkey, no. 39523/03, 13 October 2009
Selmani and Others v. the former Yugoslav Republic of Macedonia, no. 67259/14, 9 February 2017
Sharxhi and Others v. Albania, no. 10613/16, 11 January 2018
Siatkowska v. Poland, no. 8932/05, 22 March 2007
Siegel v. France, no. 36350/97, ECHR 2000-XII
Siegle v. Romania, no. 23456/04, 16 April 2013
Sigalas v. Greece, no. 19754/02, 22 September 2005
Sigma Radio Television Ltd v. Cyprus, nos. 32181/04 and 35122/05, 21 July 2011
Šikić v. Croatia, no. 9143/08, 15 July 2010
Silva Pontes v. Portugal, 23 March 1994, series A n° 286-A
Sine Tsaggarakis A.E.E. v. Greece, no. 17257/13, 23 May 2019
Skorobogatykh v. Russia (dec.), no. 37966/02, 8 June 2006
Słomka v. Poland, no. 68924/12, 6 December 2018
Smirnov v. Russia (dec.), no. 14085/04, 6 July 2006

Société anonyme d'habitations à loyers modérés Terre et Famille v. France (dec.), no. 62033/00, 17 February 2004

Société de gestion du port de Campoloro and Société fermière de Campoloro v. France, no. 57516/00, 26 September 2006

Sokurenko and Strygun v. Ukraine, nos. 29458/04 and 29465/04, 20 July 2006

Sommerfeld v. Germany [GC], no. 31871/96, ECHR 2003-VIII (extracts)

Somorjai v. Hungary, no. 60934/13, 28 August 2018

Sotiris and Nikos Koutras ATTEE v. Greece, no. 39442/98, ECHR 2000-XII

Sovtransavto Holding v. Ukraine, no. 48553/99, ECHR 2002-VII

Speil v. Austria (dec.), no. 42057/98, 5 September 2002

Sporrong and Lönnroth v. Sweden, 23 September 1982, Series A no. 52

Spūlis and Vaškevičs v. Latvia (dec.), nos. 2631/10 and 12253/10, 18 November 2014

Sramek v. Austria, 22 October 1984, Series A no. 84

Stanev v. Bulgaria [GC], no. 36760/06, ECHR 2012

Stankiewicz v. Poland, no. 46917/99, ECHR 2006-VI

Stankov v. Bulgaria, no. 68490/01, 12 July 2007

Star Cate Epilekta Gevmata and Others v. Greece (dec.), no. 54111/07, 6 July 2010

Staroszczyk v. Poland, no. 59519/00, 22 March 2007

Stavroulakis v. Greece (dec.), no. 22326/10, 28 January 2014

Steck-Risch and Others v. Liechtenstein, no. 63151/00, 19 May 2005

Steel and Morris v. the United Kingdom, no. 68416/01, ECHR 2005-II

Stegarescu and Bahrin v. Portugal, no. 46194/06, 6 April 2010

Stepinska v. France, no. 1814/02, 15 June 2004

Stichting Landgoed Steenberg and Others v. the Netherlands, no. 19732/17, 16 February 2021

Stichting Mothers of Srebrenica and Others v. the Netherlands (dec.), no. 65542/12, ECHR 2013 (extracts)

Stoimenovikj and Miloshevikj v. North Macedonia, no. 59842/14, 25 March 2021

Storck v. Germany, no. 61603/00, ECHR 2005-V

Stran Greek Refineries and Stratis Andreadis v. Greece, 9 December 1994, Series A no. 301-B

Stubbings and Others v. the United Kingdom, 22 October 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-IV

Suda v. the Czech Republic, no. 1643/06, 28 October 2010

Suküt v. Turkey (dec.), no. 59773/00, 11 September 2007

Suominen v. Finland, no. 37801/97, 1 July 2003

Sürmeli v. Germany [GC], no. 75529/01, ECHR 2006-VII

Süßmann v. Germany, 16 September 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-IV

Švarc and Kavnik v. Slovenia, no. 75617/01, 8 February 2007

Svilengačanin and Others v. Serbia, nos. 50104/10 and 9 others, 12 January 2021

Syngelidis v. Greece, no. 24895/07, 11 February 2010

Szücs v. Austria, 24 November 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-VII

—T—

Tabbane v. Switzerland (dec.), no. 41069/12, 1 March 2016

Tabor v. Poland, no. 12825/02, 27 June 2006

Taratukhin v. Russia, no. 74778/14, 15 September 2020

Taşkın and Others v. Turkey, no. 46117/99, ECHR 2004-X

Tatishvili v. Russia, no. 1509/02, ECHR 2007-I

Tel v. Turkey, no. 36785/03, 17 October 2017

Tence v. Slovenia, no. 37242/14, 31 May 2016

Ternovskis v. Latvia, no. 33637/02, 29 April 2014

Terra Woningen B.V. v. the Netherlands, 17 December 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-VI
Teteriny v. Russia, no. 11931/03, 30 June 2005
The Holy Monasteries v. Greece, 9 December 1994, Series A no. 301-A
Thiam v. France, no. 80018/12, 18 October 2018
Thlimmenos v. Greece [GC], no. 34369/97, ECHR 2000-IV
Tiemann v. France and Germany (dec.), nos. 47457/99 and 47458/99, ECHR 2000-IV
Tierce v. San Marino, no. 69700/01, ECHR 2003-VII
Tığrak v. Turkey, no. 70306/10, 6 July 2021
Timofeyev and Postupkin v. Russia, nos. 45431/14 and 22769/15, 19 January 2021
Tinnelly & Sons Ltd and Others and McElduff and Others v. the United Kingdom, 10 July 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-IV
Titan Total Group S.R.L. v. the Republic of Moldova, no. 61458/08, 6 July 2021
Tocono and Profesorii Prometeiști v. Moldova, no. 32263/03, 26 June 2007
Tolstoy Miloslavsky v. the United Kingdom, 13 July 1995, Series A no. 316-B
Torri v. Italy, 1 July 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-IV
Tourisme d'affaires v. France, no. 17814/10, 16 February 2012
Toziczka v. Poland, no. 29995/08, 24 July 2012
Transado - Transportes Fluviais Do Sado, S.A. v. Portugal (dec.), no. 35943/02, ECHR 2003-XII
Trapeznikov and Others v. Russia, nos. 5623/09 and 3 others, 5 April 2016
Tre Traktörer Aktiebolag v. Sweden, 7 July 1989, Series A no. 159
Tregubenko v. Ukraine, no. 61333/00, 2 November 2004
Treska v. Albania and Italy (dec.), no. 26937/04, ECHR 2006-XI (extracts)
Trevisanato v. Italy, no. 32610/07, 15 September 2016
Tsanova-Gecheva v. Bulgaria, no. 43800/12, 15 September 2015
Tsfayo v. the United Kingdom, no. 60860/00, 14 November 2006
Tsikakis v. Germany, no. 1521/06, 10 February 2011
Turczanik v. Poland, no. 38064/97, ECHR 2005-VI
Tuziński v. Poland (dec), no. 40140/98, 30 March 1999

—U—

Uçar v. Turkey (dec.), no. 12960/05, 29 September 2009
Ullens de Schooten and Rezabek v. Belgium, nos. 3989/07 and 38353/07, 20 September 2011
Ulyanov v. Ukraine (dec.), no. 16472/04, 5 October 2010
Unédic v. France, no. 20153/04, 18 December 2008
Unión Alimentaria Sanders S.A. v. Spain, 7 July 1989, Series A no. 157
Urechean and Pavlicenco v. the Republic of Moldova, nos. 27756/05 and 41219/07, 2 December 2014
Užkauskas v. Lithuania, no. 16965/04, 6 July 2010

—V—

Valová, Slezák and Slezák v. Slovakia, no. 44925/98, 1 June 2004
Van de Hurk v. the Netherlands, 19 April 1994, Series A no. 288
Van Marle and Others v. the Netherlands, 26 June 1986, Series A no. 101
Van Orshoven v. Belgium, 25 June 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-III
Vardanyan and Nanushyan v. Armenia, no. 8001/07, 27 October 2016
Varela Assalino v. Portugal (dec.), no. 64336/01, 25 April 2002
Vasilchenko v. Russia, no. 34784/02, 23 September 2010
Verein gegen Tierfabriken Schweiz (VgT) v. Switzerland (no. 2), no. 32772/02, 4 October 2007
Verlagsgruppe News GmbH v. Austria (dec.), no. 62763/00, 16 January 2003

Vermeulen v. Belgium, 20 February 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-I
Vernillo v. France, 20 February 1991, Series A no. 198
Versini v. France, no. 40096/98, 10 July 2001
Victor Laurențiu Marin v. Romania, no. 75614/14, 12 January 2021
Vilho Eskelinen and Others v. Finland [GC], no. 63235/00, ECHR 2007-II
Vocaturo v. Italy, 24 May 1991, Series A no. 206-C
Voggenreiter v. Germany, no. 47169/99, ECHR 2004-I (extracts)
Von Maltzan and Others v. Germany (dec.) [GC], nos. 71916/01 and 2 others, ECHR 2005-V

—W—

Wagner and J.M.W.L. v. Luxembourg, no. 76240/01, 28 June 2007
Waite and Kennedy v. Germany [GC], no. 26083/94, ECHR 1999-I
Wallishausser v. Austria, no. 156/04, 17 July 2012
Warsicka v. Poland, no. 2065/03, 16 January 2007
Weissman and Others v. Romania, no. 63945/00, ECHR 2006-VII (extracts)
Werner v. Austria, 24 November 1997, Reports of Judgments and Decisions 1997-VII
Wettstein v. Switzerland, no. 33958/96, ECHR 2000-XII
Wierzbicki v. Poland, no. 24541/94, 18 June 2002
Wiesinger v. Austria, 30 October 1991, Series A no. 213
Woś v. Poland, no. 22860/02, ECHR 2006-VII
Wynen and Centre hospitalier interrégional Edith-Cavell v. Belgium, no. 32576/96, ECHR 2002-VIII

—X—

X v. France, 31 March 1992, Series A no. 234-C
X and Others v. Russia, nos. 78042/16 and 66158/14, 14 January 2020
Xero Flor w Polsce sp. z o.o. v. Poland, no. 4907/18, 7 May 2021
Xhoxhaj v. Albania, no. 15227/19, 9 February 2021

—Y—

Yagtzilar and Others v. Greece, no. 41727/98, ECHR 2001-XII
Yakovlev v. Russia, no. 72701/01, 15 March 2005
Yankov v. Bulgaria (dec.), no. 44768/10, 18 June 2019
Yavorivskaya v. Russia, no. 34687/02, 21 July 2005
Yevdokimov and Others v. Russia, nos. 27236/05 and 10 others, 16 February 2016
Yvon v. France, no. 44962/98, ECHR 2003-V

—Z—

Z and Others v. the United Kingdom [GC], no. 29392/95, ECHR 2001-V
Zagorodnikov v. Russia, no. 66941/01, 7 June 2007
Zalli v. Albania (dec.), no. 52531/07, 8 February 2011
Zander v. Sweden, 25 November 1993, Series A no. 279-B
Zapletal v. the Czech Republic (dec.), no. 12720/06, 30 November 2010
Zappia v. Italy, 26 September 1996, Reports of Judgments and Decisions 1996-IV
Zavodnik v. Slovenia, no. 53723/13, 21 May 2015
Ziegler v. Switzerland, no. 33499/96, 21 February 2002
Zielinski, Pradal, Gonzalez and Others v. France [GC], nos. 24846/94 and 9 others, ECHR 1999-VII
Zimmermann and Steiner v. Switzerland, 13 July 1983, Series A no. 66

Zollmann v. the United Kingdom (dec.), no. 62902/00, ECHR 2003-XII
Zolotas v. Greece, no. 38240/02, 2 June 2005
Zubac v. Croatia [GC], no. 40160/12, 5 April 2018
Zumtobel v. Austria, 21 September 1993, Series A no. 268-A
Zustović v. Croatia, no. 27903/15, 22 April 2021
Zvolský and Zvolská v. the Czech Republic, no. 46129/99, ECHR 2002-IX